

รูปของพระบรมวงศานุวงศ์และพระมหากษัตริย์ไทย - ๒๕๖๕



การแสดงปาฐกถาพิเศษ  
“**ป่วย อังภากรณ์**”

ครั้งที่ ๗ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๕


สร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริงในสังคม  
โดย อาจารย์สลักขันธ์ ศิวรักษ์



การแต่งปาฐกถาพิเศษ  
“ช่วย อังภากรณ์”  
ครั้งที่ ๗ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๔๔

เรื่อง สร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริงในสังคม  
โดย อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์



 เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

# สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๕
คำขอบคุณ	๗
กำหนดการ	๘
คณะกรรมการคัดเลือกองค์ปาฐก ครั้งที่ ๗	๙
คณะกรรมการดำเนินการจัดงานปาฐกถาพิเศษ ครั้งที่ ๗	๑๐
ชีวิตและบทบาทของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์	๑๓
สร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริงในสังคม	๔๕

# คำนำ

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดแสดงปาฐกถาพิเศษป่วย อังภากรณ์ โดยเริ่มครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียง เกียรติคุณของศาสตราจารย์ ป่วย อังภากรณ์
๒. เพื่อสดุดีและประกาศเกียรติคุณนักวิชาการที่มีผลงานทางวิชาการอันดีเด่นและมีความรับผิดชอบต่อสังคม

๓. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนและเผยแพร่ การศึกษาและค้นคว้าที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการ เพื่อให้การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภากรณ์ บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว คณะเศรษฐศาสตร์ ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อดำเนินการคัดเลือกปาฐกซึ่งมีปัญหา ความรู้ มีคุณธรรม และได้ใช้คุณสมบัติ เช่นที่ว่าให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวม

คณะเศรษฐศาสตร์ ได้จัดการแสดงปาฐกถาพิเศษมาแล้ว ๖ ครั้ง

- |            |              |  |
|------------|--------------|--|
| ครั้งที่ ๑ | ๒๗ ก.พ. ๒๕๓๐ | ศาสตราจารย์ นิคม จันทรวิทุร<br>“แรงงานกับรัฐ-สามทศวรรษแห่งการพัฒนา”<br>ศาสตราจารย์ ดร.อัมมาร สยามวาลา<br>“เกษตรกรกับรัฐ” |
| ครั้งที่ ๒ | ๙ มี.ค. ๒๕๓๒ | ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก<br>“เศรษฐกิจการเมืองเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี”   |
| ครั้งที่ ๓ | ๙ ก.ย. ๒๕๓๓  | รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา<br>“วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย”  |
| ครั้งที่ ๔ | ๙ มี.ค. ๒๕๓๖ | ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์<br>“วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย”  |
| ครั้งที่ ๕ | ๙ มี.ค. ๒๕๓๘ | ผู้ใหญ่วินัย เข็มเฉลิม<br>“รากฐานชีวิต”  |
| ครั้งที่ ๖ | ๙ มี.ค. ๒๕๔๑ | ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี<br>“ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม”                         |

ปาฐกถาพิเศษ ครั้งที่ ๗ เป็นปาฐกถาพิเศษครั้งแรกที่จัดขึ้นหลังจากอาจารย์ป๋วย ได้สิ้นชีวิตแล้ว ดังนั้น การคัดเลือกอาจารย์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรของอาจารย์ป๋วย เป็นปาฐกครั้งนี้จึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง แม้ท่านทั้งสองจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในด้านจริยวัตร และบุคลิกภาพ แต่สิ่งที่ทั้งสองท่านมีเหมือนกันคือ ความเป็นผู้รักและซื่อตรงต่อวิชาชีพของตน ต้องการเห็นความเป็นธรรม และความถูกต้องในสังคม มีความกล้าหาญที่จะแสดงความคิดเห็น และคัดค้านต่อสู้กับความไม่ถูกต้องในสังคมโดยสันติวิธี

คณะเศรษฐศาสตร์ ขอแสดงความขอบพระคุณต่อ อาจารย์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่ได้ให้เกียรติแก่ คณะเศรษฐศาสตร์รับเป็นปาฐก และเป็นผู้ยืนยันให้มีการแสดงปาฐกถาพิเศษในวันที่ ๙ มีนาคม อันเป็นวันคล้ายวันเกิดของอาจารย์ป๋วย แทนที่จะจัดในวันที่ ๒๘ กรกฎาคม อันเป็นวันครบกำหนด ๒ ปี นับแต่อาจารย์ป๋วย เสียชีวิตโดยให้เหตุผลว่า “อาจารย์ป๋วย ยังไม่ตาย”

คณะกรรมการดำเนินการจัดงาน  
ปาฐกถาพิเศษ ป๋วย อึ้งภากรณ์ ครั้งที่ ๗  
๙ มีนาคม ๒๕๔๔

# คำขอบคุณ

การจัดงานปฐกฐาพิเศษ ป่วย อังภาภรณ์ ครั้งที่ ๗ ซึ่งปรากฏต่อสาธารณชนในวันศุกร์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๔ ณ ห้องประชุมชั้น ๔ ตึกอเนกประสงค์ ครั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการจัดการแสดงนิทรรศการ การผลิตวีดิทัศน์ จนถึงการจัดทำประวัติและผลงานของอาจารย์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ล้วนแต่ได้รับการสนับสนุน และร่วมแรงร่วมใจอย่างดีเยี่ยมจากบุคคลและสถาบันหลายฝ่ายซึ่งมีความรัก ความศรัทธา ในผลงาน อุดมการณ์ และคุณงามความดีของอาจารย์ป่วยทั้งสิ้น

คณะเศรษฐศาสตร์ขอขอบพระคุณบุคคลและสถาบันต่อไปนี้เป็นอย่างสูง

คุณสุวัฒน์ เรียวโชติสกุล

คุณสันติสุข ไสภณศิริ

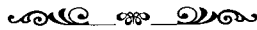
คุณสำเร็จ ชันทะกิตติ

รองศาสตราจารย์ วันวัักษ์ มิ่งมณีนาคนิ

และ อาจารย์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์

กำหนดการปาฐกถาพิเศษ ป่วย อึ้งภากรณ์ ครั้งที่ ๗  
วันศุกร์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๔

ณ ห้องประชุมชั้น ๔ ตึกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์



๐๘.๑๕ - ๐๙.๑๕ น.	พิธีสงฆ์ ณ หน้าบริเวณตึกโตม
๐๙.๑๕ - ๐๙.๓๐ น.	รับประทานอาหาร - กาแฟ และลงทะเบียน ณ ห้องประชุมชั้น ๔ ตึกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๐๙.๓๐ - ๑๐.๐๐ น.	แถลงข่าว “การจัดสร้างอนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ ดร.ป่วย อึ้งภากรณ์”
๑๐.๐๐ - ๑๐.๑๐ น.	พิธีเปิดโดย รองศาสตราจารย์ ดร.นริศ ชัยสูตร อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๐.๑๐ - ๑๐.๒๐ น.	ประวัติและแนวคิดคุณภาพแห่งชีวิตของศาสตราจารย์ ดร.ป่วย อึ้งภากรณ์
๑๐.๒๐ - ๑๐.๓๐ น.	ประกาศเกียรติคุณและประวัติขององค์ปาฐก “อาจารย์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์” โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สุกัญญา นิธิกร คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๐.๓๐ - ๑๑.๔๕ น.	การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป่วย อึ้งภากรณ์ เรื่อง “สร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริงในสังคม” โดย อาจารย์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์
๑๑.๔๕ - ๑๒.๐๐ น.	อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มอบโล่แด่องค์ปาฐก คณบดีมอบพวงมาลัยแด่องค์ปาฐก และพิธีปิด



# คณะกรรมการคัดเลือกองค์ปาฐก ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภาภรณ์ ครั้งที่ ๗



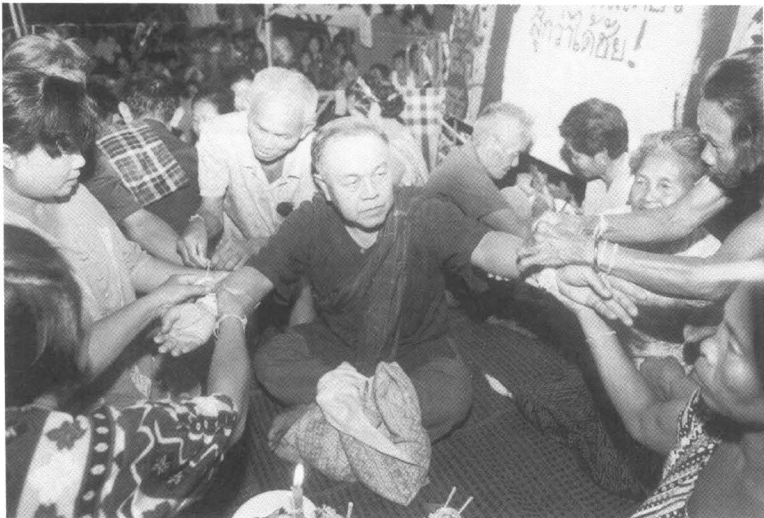
๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สุกัญญา	นิธังกร	ประธานกรรมการ
๒. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ	วะสี	กรรมการ
๓. ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์	นาถสุภา	กรรมการ
๔. รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์	สถาอานันท์	กรรมการ
๕. รองศาสตราจารย์ รังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
๖. รองศาสตราจารย์ ดร.ประยงค์	เนตยารักษ์	กรรมการ
๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์	ศิริประชัย	กรรมการและเลขานุการ

# คณะกรรมการดำเนินการจัดงาน ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อึ้งภากรณ์ ครั้งที่ ๗



๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สุกัญญา	นิรั้งกร	ประธานกรรมการ
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์	ศิริประชัย	รองประธานกรรมการ
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชูศรี	มณีพุกษ์	กรรมการ(ฝ่ายหนังสือที่ระลึก)
๔. อาจารย์ ประชา	คุณธรรมดี	กรรมการ(ฝ่ายงานสไลด์)
๕. อาจารย์ ปกป้อง	จันวิทย์	กรรมการ(ฝ่ายเวที)
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี	ชูชุกิ	กรรมการ(ฝ่ายออกบัตรเชิญ)
๗. นายนิติวัฒน์	สัตยาประเสริฐ	กรรมการ(ฝ่ายจัดนิทรรศการ)
๘. นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	กรรมการและเลขานุการ





# ชีวิตและบทบาทของสุลักษณ์ ศิวรักษ์

## นักอนุรักษ์นิยมหัวก้าวหน้าคนสุดท้ายของสยาม

### ภูมิหลังนักอนุรักษ์นิยม

นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือ ส.ศิวรักษ์ให้ความสำคัญกับการศึกษาชีวิตประวัติของบุคคลถึงกับกล่าวไว้ในอัตชีวประวัติของตนว่า “ใครที่อยากจะรู้จักข้าพเจ้าไม่ว่าจะในฐานะมิตรหรือศัตรู จำจะต้องรู้จักหัวนอนปลายตีน เชื้อวงศ์พงศ์พันธุ์ของข้าพเจ้าด้วย” ทั้งนี้ “เพราะเมื่อขาดการมองย้อนกลับไปยังอดีตของตนเองโดยมิตินี้ยาวแล้ว ข้ายังขาดวิจารณญาณในการมองหาดิฉันนั้นๆ ของตัวเองในมิตินี้ลึกอีกด้วย ย่อมไม่ช่วยให้รู้จักตัวเองในปัจจุบันได้อย่างแท้จริง” และ “ก็ในเมื่อตัวเองก็ไม่รู้จักตัวเอง ไม่ว่าจะในมิตินี้กว้างยาวหรือลึกเสียแล้ว บุคคลดังกล่าวจะมองเห็นสภาพที่แท้จริงของสังคมปัจจุบันได้อย่างไร”

ในที่นี้จึงขอลำดับถึงประวัติชีวิตส่วนตัวของ ส.ศิวรักษ์โดยสังเขป (รายละเอียดหาอ่านได้ในช่วงแห่งชีวิตของ ส.ศิวรักษ์ ๒๕๒๗ และ ช่วงหลังแห่งชีวิต ๒๕๔๐)

ส.ศิวรักษ์ กำเนิดเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีระกา จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ ตรงกับวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ (ค.ศ. ๑๙๓๓) ณ มาตีกาสถานอันเป็นสถานผดุงครรภ์ของชาวต่างประเทศ ตั้งอยู่ที่ตำบลพลับพลาไชย อำเภอพระนคร กล่าวได้ว่าบุคคลแรกในโลกที่สัมผัสตัว ส.ศิวรักษ์ นั่นคือชาวตะวันตก ซึ่งในเวลานั้นถือกันว่าทันสมัยมากที่สุดที่ได้ทำคลอดแบบฝรั่ง ทั้งยังเป็นलगบอกไว้ในภายหน้าเด็กคนนี้ต้องมีบทบาทเกี่ยวข้องกับโลกตะวันตก

ส.ศิวรักษ์ เป็นบุตรชายคนเดียวของนายเฉลิม ศิวรักษ์ และนางสุพรรณ เหมาะชะญาติ บรรพบุรุษที่เป็นชายทั้งข้างบิดาและข้างมารดาล้วนเป็นจีนนอก ส่วนบรรพบุรุษที่เป็นหญิงข้างมารดานั้นเป็นไทยเชื้อสายจีนมีชาติภูมิอยู่แถวนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ทั้งปู่ทวดย่าทวดของ ส.ศิวรักษ์ เป็นจีนนอก มีอาชีพทำไร่ทำนาอยู่ในจังหวัดแต่จิ๋ว มณฑลกลวงตั้งปู่ทวดนั้นเป็นพวกแซ่เซียว ด้วยเหตุนี้เมื่อมีพระราชบัญญัตินามสกุลในรัชกาลที่ ๖ ญาติฝ่ายบิดาจึงใช้นามสกุลเซียวเกษม ต่อมาถึงสมัย “รัตนนิยม” ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รั้งเกี่ยวคนที่มีแซ่หรือนามสกุลเป็นจีน จึงเปลี่ยนนามสกุลเป็นภาษาแซ่กว่า “ศิวรักษ์” ซึ่งยังคงหมายถึงการรักษาแซ่ชื่อหรือแซ่เซียวไว้นั่นเอง

ส.ศิวรักษ์เล่าไว้ว่าตระกูลฝ่ายบิดาเป็นชนชั้นกระฎุมพีน้อย ส่วนฝ่ายมารดาโดยเฉพาะข้างยายเป็นชนชั้นกระฎุมพีใหญ่เลยทีเดียว แม้จะสังกัดอยู่ในวรรณะพ่อค้าเชื้อสายจีน แต่ก็มีความใกล้ชิดกับพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายตลอดจนขุนนางและผู้ดีชั้นสูง ด้วยเหตุนี้เอง แม้จะมีกระแสความคิดทางการเมืองแบบปาเลียมেন্টหรือลิมิเต็ดโมนากีมาสู่สยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ และกระแสนิยมก๊กมินตั๋งนำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น ที่พยายามโค่นล้มราชวงศ์แมนจู กำลังแพร่ขยายในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวไทยเชื้อสายจีนมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ แต่กระแสการเมืองประชาธิปไตยเหล่านี้มิได้เข้าไปมีอิทธิพลทางความคิดในวงศ์ญาติและครอบครัวของ ส.ศิวรักษ์แต่อย่างใด

ตรงกันข้ามวงศาตนาญาติรวมทั้งบิดาของ ส.ศิวรักษ์ ก็เหมือนกับชนชั้นกระฎุมพีทั่วไปในสมัยนั้นที่ล้วน “นิยมเจ้า” และพอใจความเป็นอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของระบอบศักดินา โดยเฉพาะบิดาของ ส.ศิวรักษ์เองได้แสดงความเกลียดชังอย่างรุนแรงต่อชนชั้นปกครองไพร่ (โดยเฉพาะกลุ่มจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ที่เป็นใหญ่ขึ้นมาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และถ่ายทอดความรู้สึกแค้นนี้ไปสู่บุตร ดัง ส.ศิวรักษ์ ก็ยอมรับว่า “ข้าพเจ้าเองเลยได้ทักษะในทางเกลียดรัฐบาลจากเด็มาด้วยกลายๆ” (ช่วงแห่งชีวิต)

อิทธิพลของบิดาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทักษะคิดว่าโรงเรียนฝรั่งดีกว่าโรงเรียนไทย โดยเฉพาะทักษะด้านภาษาอังกฤษ จึงนำบุตรชายเข้าเรียนในโรงเรียนอัสสัมชัญซึ่งอำนวยความสะดวกโดยคณะมิชชันนารีคาทอลิกจากต่างประเทศ การสอนในชั้นมัธยมปลาย (ตั้งแต่ ม.๔-ม.๘) ของโรงเรียนแห่งนี้ ในสมัยนั้นสอนทุกวิชา (เว้นภาษาไทย) เป็นภาษาอังกฤษ ตำราที่ใช้ของนอกเป็นส่วนใหญ่

นอกจากมาตรฐานทางวิชาความรู้แล้ว ส.ศิวรักษ์ ยังได้รับการอบรมบ่มเพาะภายใต้จริยธรรมแบบคาทอลิกอันช่วยให้เขามีความใจกว้างต่อเพื่อนต่างศาสนาและมีความสนใจศึกษาอารยธรรมตะวันตกอย่างลึกซึ้งในกาลต่อมา แต่อิทธิพลโดยนัยลบของโรงเรียนคาทอลิก ก็คือ ทำให้ทัศนคติทางการเมืองของ ส.ศิวรักษ์ที่คับแคบอยู่แล้ว คับแคบยิ่งขึ้น ดังเขาได้กล่าวไว้ว่า “ส่วนประวัติศาสตร์นั้นก็จบเพียงแค่ประเทศฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แกรมเวลาไปคุยกับ ฟ.ฮีแลร์ (บาทหลวงโรงเรียนอัสสัมชัญชาวฝรั่งเศส - ผู้เขียน) ท่านยังด่าพวกปฏิวัติฝรั่งเศสเสียยับเยินไม่มีดี ทว่าเป็นคนนอกศาสนา อลัทธิ อธรรมต่อพระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้าจึงได้รับความปลูกฝังทางอนุรักษนิยมหนักยิ่งขึ้น ยิ่งเอ่ยถึง เลนิน สตาลิน ด้วยแล้ว ครูเด๋ายังสับหนักไปกว่า รุชโซ่และวอลแตร์เสียอีก”

ส.ศิวรักษ์ ได้สารภาพถึงความคิดทางการเมืองอันล้าหลังของเขา ซึ่งอยู่กับคนละชั่วกับฝ่ายนายปรีดีพนมยงค์ ตั้งแต่ครั้งที่เขาอายุเพียง ๑๖ ปี

“ที่จำได้แม่นย่ำ คือเกิดกบฏวังหลวงขึ้นเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒ ...เราก็อังใจเต้น คุ่มๆ ค้อมๆ เพราะรัฐบาลรัฐประหารยังไม่แสดงความเลวร้ายอะไรออกมา ทั้งการหาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ที่แล้ววาก็โจมตีพวกสหชีพและแนวรัฐธรรมนูญเก่าอย่างสาเดเสียหาย แกรมหนังสือพิมพ์อิทธิพล หรือธรรมานภาพ ยังลงลิลิตติดต่อนื่องกันทุกวัน เอ่ยว่า ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวท ร.น. เป็นคนปลงพระชนม์ในหลวงในพระโกศอีกด้วย นอกไปจากนี้แล้ว เรายังเคยนั่งเรือจ้างขึ้นไปดูละครที่โรงละครเชิงสะพานพุทธฯ ฝั่งธนฯ ที่นายไฉ สุวรรณทัต แต่ง แสดงให้เห็นถึงการปลงพระชนม์กันด้วย ...เราเลยเชื่อตามประกาศของรัฐบาลที่ว่าพวกกบฏจะเลิกระบอบกษัตริย์ จะเอาพระโกศถ่วงน้ำ ไม่ให้มีการถวายพระเพลิง ฯลฯ ฉะนั้น พอพวกกบฏแพ้เราจึงดีใจ...

คิดย้อนหลังไป เห็นได้ชัดว่าแม้คนอย่างเราๆ ก็ถูกรัฐบาลล้างสมองเอาได้ง่ายๆ” (ช่วงแห่งชีวิต)

ยังกรณีสวรรคต ส.ศิวรักษ์ แม้สนใจถึงขนาดไปฟังคำตัดสินที่ศาล ก็ยังหลงเชื่อคำพิพากษาที่ตัดสินใจประหารชีวิตผู้บริสุทธิ์ ซึ่งเขาก็ได้ปลงอาบัติไว้เช่นกันว่า

“นับได้ว่าความคิดในทางการเมืองของข้าพเจ้ายังไม่มี มีแต่สนใจรูปแบบพิธีการที่ไปฟังคำตัดสินคดีสวรรคตนั้น ตื่นเต้นที่ได้เห็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุมภพฯ บริพัตรเสด็จไป ได้เห็นหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ไปฟังคดี ยิ่งกว่าอะไรอื่น เราเชื่อตามคำพิพากษาศาลอย่างไม่กังขา โดยศาลอ้างอิงถึงนายปรีดีพนมยงค์ไว้อย่างมัวหมองด้วย” (ช่วงแห่งชีวิต)

อคติของ ส.ศิริวัชร ต่อนายปรีดี พนมยงค์ และคณะราษฎรนั้นได้ฝังแน่นสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน จนหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ โดยที่ก่อนหน้านี้ ส.ศิริวัชร ได้มีวิวาทะอย่างจริงจัง ๆ กับท่านรัฐบุรุษอาวุโสอีกด้วย

อันที่จริงจะว่า ส.ศิริวัชร ในวัยรุ่นยังไม่มีความคิดทางเมืองตามคำพูดของเขาเอง ย่อมไม่ถูกต้องนัก เพราะจุดยืนทางการเมืองที่ ส.ศิริวัชร ได้แสดงออกอย่างชัดเจนมาโดยตลอดตั้งแต่เด็กจนบัดนี้ ก็คือจุดยืน “อนุรักษนิยม” และ “กษัตริย์นิยม” อย่างเหนียวแน่น เช่นเมื่อปี ๒๔๙๓ ในหลวงรัชกาลปัจจุบันเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่ประเทศไทยพร้อมกับพระคู่หมั้น วัยรุ่นอย่าง ส.ศิริวัชร ยังไปรับเสด็จอย่างกระตือรือร้น หลังจากนั้นเมื่อมีงานพระเมรุที่ท้องสนามหลวง ส.ศิริวัชร ได้ไปร่วมตามขบวนแห่พระบรมศพรัชกาลที่ ๘ จากในพระบรมมหาราชวังออกมาเลยทีเดียว

และความเป็น “นักกษัตริย์นิยม” ของ ส.ศิริวัชร ก็แสดงออกอย่างรุนแรงเกินเยาวชนรุ่นเดียวกัน เห็นได้จากเมื่อคราวที่ในหลวงรัชกาลปัจจุบันเสด็จนิวัติพระนครในวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๙๔ จอมพล ป.พิบูลสงครามได้ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๒ นักเรียนชั้นมัธยมปลายอย่าง ส.ศิริวัชร ยังเห็นได้ไม่ยากว่า “นั่นคือการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและให้สงสารพระเจ้าอยู่หัวเป็นกำลัง เห็นกันว่าเสด็จมาสู่ปากเสือปากหมี ด้วยเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไปรอรับเสด็จที่หน้าประตูวิเศษชัยศรี” (ช่วงแห่งชีวิต)

อย่างไรก็ตามในความเป็นนักอนุรักษนิยมของ ส.ศิริวัชร นั้น แม้จะรุนแรงตามอารมณ์ของคนหนุ่มอยู่บ้าง แต่ก็มีควมลุ่มลึกทางสติปัญญาปรากฏให้เห็นมาตั้งแต่เยาว์วัย กล่าวคือเขาสนใจพุทธศาสนาทั้งในแง่ประเพณีพิธีกรรมและหลักธรรม เมื่ออายุย่าง ๑๒ ปีเขาได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดทองนพคุณ ธนบุรี ตามคำชักชวนของบิดา เขามีความสุขและสนุกกับชีวิตในพระอารามจนไม่อยากจะกลับ โดยมีความใฝ่ฝันจะเป็นสังฆราชอีกด้วย สามเณรสุลักษณ์ขยันทำวัตรเช้าเย็น สวดเจ็ดตำนานได้ รวมทั้งพระสูตรใหญ่ ๆ หลายบท จนแม้ทำเนียบสมณศักดิ์ก็รู้อย่างทะลุปรุโปร่ง ในพรรษาก็หมั่นไปฟังเทศน์ที่ศาลาแทบทุกคืน ได้รู้เรื่องชาดกต่าง ๆ จากการฟังเทศน์นั่นเอง ทั้งยังมีความเก่งกล้าสามารถขนาดขึ้นเทศน์และแปลเทศน์จนเป็นที่ถูกอกถูกใจของญาติโยม

แม้ ส.ศิริวัชร จะดำรงอยู่ในเพศบรรพชิตเพียงปีครึ่ง (ระหว่างอายุ ๑๑-๑๓ ปี) แต่กล่าวได้เลยว่าชีวิตในช่วงนี้เป็นช่วงที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งของเขา วัดทองนพคุณเปรียบได้ดังตักศิลาเลยทีเดียว เพราะภูมิธรรมอย่างพุทธแบบไทยดั้งเดิมได้หยั่งรากลงในจิตสำนึกอันอ่อนเยาว์ของเขาและเจริญงอกงามในกาลต่อมา แน่นอนกัลยาณมิตรผู้เกื้อกูลเขามากที่สุด ในช่วงนี้ก็คือท่านพระภัทรมุนี (อิน ภัทรมุนี ป.๙) พระภิกษุผู้ที่บิดาและวงศ์ตระกูลของ ส.ศิริวัชร ให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่ง ท่านผู้นี้ภายหลังเป็นเจ้าของวัดทองนพคุณ “ท่าน” ของ ส.ศิริวัชร มีไข่อุเคราะห์ศิษย์แต่ทางคหิธรรม หากในทางคหิโลกท่านให้การดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของศิษย์เป็นอย่างดี ในคราวที่สามเณรสุลักษณ์เจ็บเป็นงูสวัด ท่านรักษาโดยยากกลางบ้านจนหายดี ทั้ง ๆ ที่ไข้ฉั้วกับไบน้ำเต้าใส่เหล้าโรงผสมตำพอก เป็นเหตุให้ ส.ศิริวัชร เชื้อถ้อยยาแผนโบราณนับแต่นั้นมา ทั้งท่านยังสอนคาถาป้องกันตัวและสอนให้รู้จักอ่านเขียนอักขระขอม ที่สำคัญคือท่านบอกรมตแก่ความประหม่าให้แก่ศิษย์ คือให้บอกตนเองว่ากำลังประกาศคำของพระบรมศาสดา ดังนั้นไม่ต้องเกรงกลัวอะไร ส.ศิริวัชร จึงถือเป็นบุญคุณของท่านที่ช่วยให้เขากลายเป็นนักวิพากษ์ฝีปากกล้าในที่ชุมนุมโดยไม่ประหม่าหรือพูดติดอ่างอีกเลยในกาลต่อมา

ว่าถึงการเรียนชั้นมัธยมของ ส.ศิริรักษ์ นั้นอยู่ในระดับปานกลาง วิชาที่เขาโปรดปรานมากที่สุดคือ วิชาภาษาไทยและความรู้ทางไทยวิทยา ซึ่งแม้แต่ครูภาษาไทยก็ยังยอมรับว่าเขามีความรู้เกินกว่าที่ครูสอนหนังสือสำคัญ ๆ ในทางไทยคดีนั้น ส.ศิริรักษ์ได้อ่านมาตั้งแต่อยู่ชั้น ม.๔ (อายุ ๑๕ ปี) ได้แก่ พระราชวิจารณ์ความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี รัตนพิมพวงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต) เป็นต้น (ในวันเกิดปีนี้เองที่ ส.ศิริรักษ์เริ่มต้นเขียนสมุดบันทึกเป็นครั้งแรกและเขียนต่อเนื่องเรื่อยมาจนทุกวันนี้) โดยก่อนหน้านี้ก็ได้อ่านเรื่องไทยรบพม่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาแล้ว เขาประทับใจในวิธีเขียนและวิธีเล่าเรื่องของพระองค์ท่าน โดยที่ต่อมาเขายกย่องเจ้านายพระองค์นี้ว่าทรงมีความเป็นเลิศในทางไทยวิทยาและในทางรัฐประศาสนศาสตร์อย่างไทย ดังภายหลังเขาได้ทำวิทยานิพนธ์ที่ไปพ้นระดับปริญญาเอก (Post Doctorate Degree) เรื่อง ชีวิตและงานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในฐานะที่เป็นพยานทางประวัติศาสตร์ในเรื่อง “การสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทยเราเอง” และได้นำผลงานวิจัยชิ้นนี้ไปแสดงที่มหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ซึ่งจัดให้มีการประชุมทางวิชาการ ณ กรุงเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น (ระหว่าง ๑๐-๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๑)

ต่อมาเขายังตอบได้นักวิชาการชั้นนำอย่าง นายนิธิ เอียวศรีวงศ์ และนางกอบแก้ว สุวรรณทัต ผู้พากษ์วิจารณ์เจ้านายที่เขายกย่องเทิดทูน นี้แสดงว่า แม้หลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ผ่านไป เขาก็ยังมีจุดยืนในทางอนุรักษนิยมและ “เจ้านิยม” อย่างไม่เสื่อมคลาย ทั้ง ๆ ที่เขาเองก็ต่อสู้กับเผด็จการทรราชย์มาอย่างโชกโชน จนถูกรัฐบาลหมายหัวว่าเป็น “ภัยสังคม” ซึ่งร้ายแรงพอ ๆ กับข้อหาคอมมิวนิสต์ จนเขากลับบ้านเมืองไม่ได้เป็นเวลา ๒ ปีเต็ม

ความสนใจในด้านไทยวิทยาในสมัยเป็นนักเรียนของ ส.ศิริรักษ์ มีใช้อยู่เพียงแค่อ่านและเขียนเรียงความในชั้นเรียนเท่านั้น แต่เขายังเป็นตัวตั้งตัวตีในการออกหนังสือพิมพ์เดือนในห้องชั้น ม.๖ ชื่อ ยุววิทยา จนเกิดเรื่องกระทบกระทั่งกับครูเป็นกรณีอื้อฉาวภายในโรงเรียน ครั้นขึ้นชั้น ม.๘ เขาเป็นตัวแกนสำคัญในการจัดทำหนังสือโรงเรียน ชื่อ อุโฆษสาร และได้มีโอกาสเข้าเฝ้าทูลละม่อมเจ้านายชั้นหม่อมเจ้าหลายพระองค์ที่ทรงเป็นอัสสัมชินิก ช่วงมัธยมปลายนี้ ส.ศิริรักษ์ก็มีอินทรีย์แก่กล้าขนาดส่งบทความไปลงในวารสารภายนอกอย่าง *ปาริชาติ* และ *ตำรวจ* รายเดือน ซึ่งนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เป็นบรรณาธิการผู้มีชื่อเสียงมากในขณะนั้น เขายังจ่ายค่าเรื่องให้ ส.ศิริรักษ์ อีกด้วย นักเขียนรุ่นเยาว์ไล่เสียงกับ ส.ศิริรักษ์ ที่มีฝีมือเขียนลงใน *ปาริชาติ* อีกคนหนึ่งคือ นายจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งภายหลังเป็นนักคิดนักเขียนฝ่ายซ้ายคนสำคัญของเมืองไทย

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าในช่วงวัยรุ่นนี้แม้ ส.ศิริรักษ์ จะกลายเป็นหนอนหนังสือด้วยแต่หนังสือที่เขาอ่านถ้ามิใช่หนังสือเก่า ก็เป็นหนังสือในแนวปฏิกริยาอย่างของหลวงวิจิตรวาทการ และของคึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นต้น ซึ่งบิดเบือนข้อเท็จจริงทางการเมืองและประวัติศาสตร์ ทำให้เขาไม่สามารถเข้าใจเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในยุคนี้ ไม่ว่าจะเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ กรณีสวรรคตรัชกาลที่ ๘ การรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ กบฏวังหลวง กบฏแมนฮัตตัน หรือกบฏสันติภาพ ซึ่งเขาเองก็สารภาพว่า “ทั้งนี้เพราะไม่ได้ติดตามอ่านหนังสือพิมพ์ประเภทหัวก้าวหน้าของยุคสมัย มีอักษรสาส์น เป็นต้น” (เข้าใจว่า ส.ศิริรักษ์ คงจะมีได้อ่านงานสำคัญของนักเขียนหัวก้าวหน้าอื่น ๆ อีกหลายท่าน อาทิเช่น งานของกุหลาบ สายประดิษฐ์ อิศรา อมันตกุล อัศนี พลจันทร และเปลื้อง วรรณศรี ฯลฯ)



กว่า ส.ศิริรักษ์ จะได้รู้จักกับนายสุภา ศิริमानนท์ อดีตบรรณาธิการ*อักษรศาสตร์* และผู้เรียบเรียง *แคปิตะลิสต์* ก็เป็นเวลาอีกหลายสิบปีหลังจากนั้น และนักคิดนักเขียนฝ่ายซ้าย ท่านนี้เองที่มีส่วนสำคัญที่เชื่อมโยงให้นายบริติ พนมยงค์ กับ ส.ศิริรักษ์หันมาเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

ถึงแม้ ส.ศิริรักษ์ ไม่มีความคิดอ่านทางการเมืองที่ก้าวหน้าไปกว่ากรอบอนุรักษนิยม แต่เขาก็เริ่มใคร่ครวญอย่างจริงจังถึงบทบาทของตนเองต่อสังคมไทยในอนาคตเมื่อเรียนจบชั้น ม.๔ แล้ว ดั่งบันทึกของเขาว่า

“มาถึงตอนนี้ ได้เริ่มคิดถึงอนาคตตัวเอง ทางด้านหนึ่งอยากไปเรียนต่อที่อังกฤษ เพราะเห็นว่าถ้าเป็นนักเรียนในและ ‘เซย’ อย่างเรา คงไม่เป็นที่ยอมรับของใคร แต่ถ้าไปผ่าน ‘เมืองแก้ว’ มาพูดจาอะไรก็ย่อมมีคนเชื่อ เพราะมีสำเนียงพูดพืดพ้อไพเราะกว่านักเรียนใน ไซ้แต่เท่านั้น ยังเห็นว่าตัวเองออกจะรู้เรื่องไทย ๆ มาก หากปราศจากภาษาอังกฤษอย่างดี ย่อมยากที่จะทำให้ชาวต่างประเทศยอมรับวัฒนธรรมอย่างของเราได้ นอกไปจากนี้แล้วยังเห็นว่าตัวเองอาจรับและกลั่นกรองเอาของเลวออกโดยเอาของดีของฝรั่ง เข้ามาสู่สังคมไทยได้อีกด้วย ดู ๆ ก็คิดเชื่องอยู่สักหน่อย สำหรับเด็กวัยนั้น”

การที่เขาต้องการไปเรียนเมืองนอก มิใช่เพราะเขาไม่มีปัญญาสอบเข้ามหาวิทยาลัยในเมืองไทย ความจริงเขาสอบเข้าคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเลือกไว้อันดับหนึ่งได้แล้วด้วยซ้ำ แต่ก็เปลี่ยนใจไม่เข้าเรียน เพราะไม่เชื่อถือในวิชาความรู้ของครูอาจารย์ในมหาวิทยาลัยเมืองไทย เขาจึงตั้งต้นที่จะเรียนเมืองนอกให้ได้ ทั้งที่มารดาและญาติมิตรพยายามทัดทานไว้ เนื่องจากการเรียนที่อังกฤษต้องใช้ทุนทรัพย์สูงมาก

## ศึกษารากเหง้าวัฒนธรรมตะวันตก

ส.ศิริรักษ์ เข้าเรียนชั้นอุดมศึกษาในประเทศอังกฤษ ณ ST.David's College, Lampeter (เซนต์เดวิดส์ แลมปีเตอร์) ซึ่งเป็นสถาบันชั้นอุดมศึกษาแห่งแรกของเวลส์ ปัจจุบันมหาวิทยาลัยแห่งนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ University of Wales (มหาวิทยาลัยเวลส์) ไปแล้ว ในสมัยที่ ส.ศิริรักษ์เป็นนักเรียนชั้นหลักสูตรการเรียนการสอนของแลมปีเตอร์เป็นมาตรฐานเดียวกับมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และเคมบริดจ์

การไปเรียนต่อในอังกฤษเมืองแก้ว มิได้ช่วยให้ ส.ศิริรักษ์ มีความคิดทางการเมืองก้าวหน้าขึ้นแต่อย่างใด ตรงข้ามการได้สัมผัสกับบรรยากาศอนุรักษนิยมแบบตะวันตกภายในแลมปีเตอร์ ทำให้ ส.ศิริรักษ์ มั่นใจในความเป็นนักอนุรักษนิยมของเขามากยิ่งขึ้น เพราะมหาวิทยาลัยแห่งนี้มุ่งประสงค์ผลิตคนออกไปบวชเป็นบาทหลวงนิกายอังกฤษ ไม่รับนิสิตหญิงเลย สภาพภายในแลมปีเตอร์ จึงคล้ายกับเป็นอารามของฝรั่งกลาย ๆ ส.ศิริรักษ์ ชอบเข้าโรงสวดมนต์กับเพื่อนฝรั่งในวันอาทิตย์เพราะชอบฟังเพลงอินไพเราะ และพิธีกรรมอันงดงามของเขา ทั้งยังได้ฟังเทศนาดี ๆ จากสังฆราชบาทหลวงมีชื่ออีกด้วย

ด้วยความอยากรู้ลัทธิวัฒนธรรมตะวันตกให้ถึงรากเหง้า ส.ศิริรักษ์ จึงเลือกเรียนวิชาปรัชญาตะวันตกทั้งสมัยเก่าและสมัยใหม่ เขาได้เรียนภาษากรีกละตินอันเป็นพื้นฐานของการศึกษาปรัชญากรีกของเพลโต และปรัชญาคริสต์ศาสนานักบุญทอมัสสโควนัสและออกัสติน ซึ่งถือกันว่าถ้าไม่ศึกษาความคิดของบุคคลเหล่านี้ย่อมไม่อาจเข้าใจวัฒนธรรมตะวันตกได้ ส่วนความคิดสมัยใหม่นั้นเขาได้ศึกษาเดการ์ตส์ บาคเลย์ ล็อค ฮูม สปินโนซ่า เป็นต้น

สิ่งสำคัญที่ ส.ศิริรักษ์ ได้รับจากการศึกษาอยู่ในแลมเปเตอร์ มิใช่ปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิตนอก (B.A. (Lampeter)) หากคือ การได้รับการปลูกฝังว่า “การเรียนมหาวิทยาลัยไม่ใช่เรียนให้มาก หากเรียนให้รู้ เมื่อรู้จักคิดเป็น รู้จักแสวงหาความจริง ความดีและความงามแล้ว นั่นแหละคือได้บุญแน่ที่ใจไปสู่ความรู้ที่แท้” (ช่วงแห่งชีวิต)

การดำเนินชีวิตในวิถีที่มุ่งแสวงหาความจริง ความดีและความงามอยู่ตลอดเวลาตัวเอง ทำให้ ส.ศิริรักษ์ แตกต่างไปจากนักอนุรักษ์นิยมที่หลงอดีตหรือพวกขวาจัดอื่น ๆ และทำให้เขาได้กลายเป็น นักวิพากษ์สังคมอย่างเฉียบคม ยืนหยัดอยู่กับกลุ่มชนชั้นล่าง โดยที่ยังไม่ทิ้งจุดยืนของนักอนุรักษ์นิยมที่ยึดมั่น ในพื้นภูมิธรรมเดิมที่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา

เมื่อจบจากแลมเปเตอร์ ส.ศิริรักษ์ อายุได้ ๒๕ ปี เขาเพียงแต่กลับมาเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอนระยะ สั้นแล้วกลับไปอังกฤษเพื่อเรียนต่อทางด้านกฎหมายที่ Middle Temple ซึ่งเป็นหนึ่งในสำนักเรียน กฎหมายชั้นนำ (Inns of Court) ๔ แห่ง ซึ่งผู้ที่เรียน เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษจะต้องผ่านสำนักเหล่านี้ เหตุผลที่เรียนต่อเพราะเขายังไม่พร้อมที่จะกลับมาทำอะไรในบ้านเมืองของตน เหตุผลสำคัญคือ นักเรียน นอกในเมืองไทยจะมีมากขึ้นทุกที ความรู้และประสบการณ์เพียงเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ยิ่งถ้ากลับมาทำงาน เป็นลูกจ้างฝรั่งในเมืองไทยเขาก็รับไม่ได้เอาเลยโดยให้เหตุผลว่า “ฝรั่งทางตะวันออกเหยียดคนพื้นเมือง ดั่งเตี้ยเคยโดนมา แม้เราจะมียากีดีกว่าเตี้ย แต่ถึงอย่างไรนายก็ต้องเป็นฝรั่งอยู่นั่นเอง เราจะรับเขาได้นานแค่ไหน ทั้งเราไม่ใช่ นักเรียนพันลึกสกุล ไม่ได้มาจากออกซบริดจ์ ย่อมเสียดายอยู่กลาย ๆ ยิ่งกลับมาเมืองไทยแล้ว ต้องมาทำตัวเป็นฝรั่งดำ แต่งตัวอย่างฝรั่ง กินอยู่อย่างฝรั่ง เข้าสโมสรอย่างฝรั่ง ขับรถยนต์หรูๆ ในขณะที่คนของเราเองยังยากจนคั่นแค่นั้น ถูกละหรือ”

## บทบาทปัญญาชนสยาม

แต่เมื่อ ส.ศิริรักษ์ จบเนติบัณฑิตอังกฤษในปลายปี ๒๕๐๔ เขากลับลังเลที่จะกลับไปเผชิญความจริงที่เมืองไทยอีก “เพราะลึกๆ ลงไปแล้ว ไม่รู้จะกลับไปทำอะไร จะไม่มีบทบาททางการเมืองมองไม่เห็นเลย เว้นแต่จะไปสยบยอมกับเผด็จการ คือทำตัวดังเป็นหลวงวิจิตรวาทการย่อมๆ การรับราชการก็เห็นว่า ได้ไม่คุ้มเสีย ... ยิ่งงานหางานหอด้วยแล้ว ออกจะเห็นประโยชน์อยู่อย่างเดียว ว่าได้เงินเดือนดี สำหรับตัวเอง และครอบครัวเท่านั้น”

ความจริงถ้า ส.ศิริรักษ์ ไม่กลับเมืองไทยเขาก็คงทำงานอยู่เมืองนอกได้อย่างสบาย อันที่จริง ส.ศิริรักษ์ เองก็มีความมั่งคั่งใหญ่ไผ่สูง เหมือนคนเก่งทั่วไป และตรงจุดนี้เองที่เขาก็กลัวตัวเอง ดังเขาสารภาพว่า “ดีไม่ดี เราเองเกิดมั่งคั่งใหญ่ไผ่สูงขึ้นมา ไปประจบประแจงนักการเมืองเพื่อแสวงหาอำนาจ ก็จำต้องประณามตนเองไปจนตาย”

แต่แล้วความคิดทะเยอทะยานที่จะกลับไปเป็นใหญ่เป็นโต ถึงขนาดปกครองบ้านปกครองเมืองได้ ดับมอดไปตั้งแต่อยู่อังกฤษแล้ว ทั้งนี้เพราะเขาได้รับอนุสติจากเจ้านายชั้นสูงคือ พระองค์เจ้าหญิงอุไรรัตน์ สิริมาลย์ พระธิดาของสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต โดยทรงรับสั่งกับเขาว่า “คุณสุถักษณ์ ฉันมี ambition อะไรในชีวิตรู้ไหม ถ้าไม่รู้จะบอกให้ คือฉันอยากเป็นอย่างยายแก่ที่นั่งเฝ้าหน้าส้วมสาธารณะ ดูน่าเป็นสุข เพราะส้วมฝรั่งก็ไม่เหม็น แล้วแก่ก็เอาเสื้อไหมพรมไปตาก ทั้งบางที่ยังได้ tip อีกด้วย”

แต่ผู้ที่เตือนสติให้เขากลับสู่บ้านเกิดเมืองนอน คือเพื่อนชาวพม่า ผู้บอกเขาว่า “กลับเกิด ในเมื่อคุณ ยักกลับได้ ผมมันกลับไม่ได้ต่างหาก จึงต้องทนอยู่นี่ บ้านเมืองของเรา เราต้องกลับไปรับใช้ ต่ออยู่ไม่ได้จึงค่อย ถอยออกมา”

ส.ศิริรักษ์ ตัดสินใจกลับเมืองไทย ในปลายปี ๒๕๐๔ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่รู้ว่าจะกลับมาทำอะไร แต่อย่างน้อยเขาก็รู้ว่าตนเองไม่ต้องการทำงานอะไร กล่าวคือ หลังจากที่เขากลับมาในปีแรก มีนายทหารยศพลโท ลูกน้องของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ชักชวนให้เขาเข้าทำงานในสำนักนายกรัฐมนตรีนครินทร์ มีหน้าที่ร่างสุนทรพจน์ให้ท่านจอมพล และทำงานด้านประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยทราบประวัติมาว่าเมื่ออยู่อังกฤษ ส.ศิริรักษ์ เคยเป็นโฆษกวิทยุบีบีซี และทำงานเป็นผู้สื่อข่าวที่ตามเสด็จในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีเสด็จพระราชดำเนินประเทศอังกฤษในปี ๒๕๐๓ เขาช่วยให้ชาวต่างประเทศรู้จักประเทศไทยในแง่บวกเป็นอันมาก ทั้งเขายังมีประสบการณ์งานด้านนี้อย่างโชกโชนเพราะได้ช่วยงานของทบวงแถลงข่าวอังกฤษ (Central Office of Information - COI) อยู่หลายปี

คนของจอมพล สฤษดิ์ เสนอตำแหน่งทางราชการและการเมือง พร้อมให้ค่าตัวอย่างงาม ผลก็คือ ส.ศิริรักษ์ รับปฏิเสศทันที ทั้งนี้เพราะเขาไม่ต้องการรับใช้ผู้นำที่คดโกงราษฎรอย่างจอมพลสฤษดิ์ ทั้งที่เวลานั้นเขายังไม่มีความคิดทางการเมืองก้าวหน้าถึงขั้นรังเกียจเผด็จการด้วยซ้ำ กล่าวคือเขาให้ความสำคัญกับจริยธรรมของผู้ปกครองมากกว่ารูปแบบการปกครอง หากจอมพลคนนี้เป็นเผด็จการใจซื่อ มือสะอาด ส.ศิริรักษ์ อาจยินดีรับใช้ก็ได้ แต่เหตุผลอีกประการหนึ่งที่เขาไม่เข้าไปศูนย์กลางอำนาจก็คือ “ข้าพเจ้ายังไม่ไวใจตัวเองอีกด้วยว่า ถ้าเข้าไปใกล้อำนาจอาจเลวร้ายหรือหลงอำนาจเอาได้ง่ายๆ ดังคำของลอร์ด แอดดัมส์ที่ว่า Powers tend to corrupt. Absolute power corrupts absolutely.”

การที่นักเรียนนอกอย่าง ส.ศิริรักษ์ปฏิเสธไม่รับราชการประจำ ทั้งที่มีช่องทางได้เข้าได้มาก นับเป็นกรณีที่แปลกประหลาดสำหรับเวลานั้น ซึ่งภาคราชการยังเป็นภาคที่ใหญ่และทรงอิทธิพลมากกว่าภาคเอกชน คนที่ถือตัวว่ามีวิชาเก่งกล้าสามารถก็มักจะอาสาสมัครรับใช้บ้านเมือง ทั้งคนไทยส่วนใหญ่เวลานั้นก็ยังมองไม่เห็นความเลวร้ายของระบบราชการและระบอบเผด็จการสฤษดิ์ แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ตาม

แม้มีความจำเป็นในการหารายได้เพื่อการยังชีพและเลี้ยงดูครอบครัว แต่ ส.ศิริรักษ์ กลับหลีกเลี่ยงที่จะทำงานกินเงินเดือนประจำทั้งของภาครัฐและเอกชน รวมทั้งปฏิเสธการเข้ารับราชการเป็นอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยด้วย หากยินดีสอนพิเศษตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยสอนปรัชญาที่ธรรมศาสตร์เป็นแห่งแรก ทั้ง ๆ ที่ได้ค่าตอบแทนไม่คุ้มกับค่าเดินทางก็ตาม ต่อมาจึงสอนที่จุฬาฯ ศิลปากร รวมทั้งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เพราะเขาต้องการใช้ชีวิตอย่างปัญญาชนอิสระนั่นเอง

งานแรกที่เขาทำเมื่อกลับมาอยู่กรุงเทพฯ คือทำงานกับสำนักงานแถลงข่าวของอังกฤษ (British Information Service) เป็นระยะเวลาสั้น ๆ ๖ เดือน นอกจากทำหน้าที่แปลข่าวหนังสือพิมพ์ไทยเป็นภาษาอังกฤษแล้ว เขายังต้องออกวิทยุ โฆษณาเรื่องอังกฤษทุกสัปดาห์ พร้อมกันนั้นเขายังช่วยเพื่อนชาวอเมริกันทำงานสำรวจสถานะของหนังสือไทยให้สำนักข่าวสารออเมริกัน (USIS) โดยที่ในขณะนั้นมี นายบุญสนอง บุญโยทยาน เป็นเจ้าหน้าที่ทำงานเต็มเวลาของฝ่ายวิจัยที่อยู่ชิดด้วย ทั้งเขาและนายบุญสนองกลายเป็นมิตรที่เข้าใจกัน แม้ความคิดทางการเมืองจะต่างกันก็ตาม ภายหลังนายบุญสนองเข้าเป็นอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต่อมาได้ก่อตั้งพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทยและถูกลอบสังหารเสียชีวิตโดยปริศนาทางการเมือง

## บรรณาธิการสังคมศาสตร์ปริทัศน์

บทบาทที่ทำให้ ส.ศิวรักษ์ มีชื่อเสียงเป็นที่กล่าวขวัญในแวดวงปัญญาชนและนักวิชาการไทย เมื่อกว่า ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา จนกระทั่งบัดนี้ คือ บทบาทในฐานะบรรณาธิการวารสาร*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๑)

เมื่อทำงานให้สำนักแกลงชาวอังกฤษ (BIS) ครบ ๖ เดือน ตามที่ตกลงกันแล้ว คนจากสถานทูตอเมริกาได้ทาบทามให้ ส.ศิวรักษ์ มาช่วยสร้างสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยให้กับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยทางรัฐบาลอเมริกันได้อุดหนุนเงินทุนก้อนใหญ่ให้และไม่เห็นใครที่สามารถทำงานด้านนี้ได้ดีกว่า ส.ศิวรักษ์

แรกที่เดียว ส.ศิวรักษ์ ปฏิเสธ เพราะตั้งข้อรังเกียจว่าสมาคมสังคมศาสตร์ฯ อยู่ภายใต้ฉายาของอเมริกันมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ทั้งเดินตามกระแสนิยมของวิชาการในโลกทางตะวันตกอย่างฉาบฉวย แต่แล้วด้วยความรักงานหนังสือและเห็นแก่มูลนิธิอาเซียซึ่งเคยอุดหนุนทุนให้เขาเรียนเนติบัณฑิต (โดยพระยาอนุমানราชธนเป็นผู้แนะนำ) ส.ศิวรักษ์จึงรับทำงานเต็มเวลาให้กับสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ในฐานะของลูกจ้าง ทั้งนี้โดยมีข้อแม้ว่า เขาต้องได้อิสระภาพในการทำงานอย่างเต็มที่

ธาตุแท้ของปัญญาชนสยามอิสระของเขาเริ่มฉายแววออกมา เมื่อเขาพยายามผลิตหนังสือให้หันไปจากแนวโฆษณาชวนเชื่อของอเมริกา เขาเห็นว่าสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยของไทย ควรมีโอกาสแบบไทยก่อน โดยขั้นแรกเขาได้ค้นหาหนังสือไทยจากนักเขียนชั้นครู แล้วนำมาจัดใหม่เป็นวิชาการ เช่นทำสารบัญคัด้น คำ ทำคำนำอย่างเป็นทางการ ด้วยเหตุนี้เองจึงมีหนังสือไทยวิทยานิพนธ์คุณค่าทางด้านสังคมศาสตร์ออกมาเป็นจำนวนมากในช่วง ๖ ปี ที่เขาทำงานสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ (ระหว่างปี ๒๕๐๕-๒๕๑๑) ได้แก่ *ความทรงจำ ถึงหญิงใหญ่* ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ *ประวัติศาสตร์อีสาน* (ซึ่งนายเต็มวิภาคพจนกิจ เรียบเรียงแบบโบราณ และนายนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ชำระให้ตามหลักวิชาการสมัยใหม่) *ทฤษฎีนิพนธ์* ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ *ชุดประเพณีไทย* ของเสฐียรโกเศศ และงานที่เขาถือว่าเป็นชิ้นโบว์แดงของตนเองคือ *บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ* อันเป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีโต้ตอบกับพระยาอนุমানราชธน

ยิ่งกว่านั้น เพื่อไม่ให้หนังสือแปลตกอยู่ใต้ฉายาของอเมริกันมากเกินไป ส.ศิวรักษ์ ยังไปขอรุณจากสถานทูตอื่นเพื่อตีพิมพ์หนังสือแปลที่มีชื่อของอเมริกัน เช่น *โมนาญญัก* ของฝรั่งเศส หรือขอให้ทางเยอรมันรับพิมพ์*ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒* ของนายดิเรก ชัยนาม และ*อธิบายปริศนาธรรม* ของท่านพุทธทาส เป็นภาษาเยอรมัน ส.ศิวรักษ์ ทำทนายมากขึ้นเมื่อเขาตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประเทศจีน ซึ่งในเวลานั้นเป็นศัตรูของโลกเสรี ผู้ให้ทุนอุดหนุนสำนักพิมพ์อยู่ นับได้ว่า ส.ศิวรักษ์เป็นคนแรกที่กล้าตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับจีนออกมาในทางวิชาการ ขณะที่ผู้คนยังหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ โดยตัวเขาเองก็แปล*ประวัติศาสตร์จีน* ออกมาเล่มหนึ่งด้วย นอกเหนือไปจากสนับสนุนให้นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ แปล *พุทธศาสนาในประวัติศาสตร์จีน* และนายเขียน อธิวิทย์ แปล *บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมตะวันออก*

ความสนใจของ ส.ศิวรักษ์ มิได้อยู่เพียงการผลิตหนังสือเล่ม หากเขาเสนอให้คณะบรรณาธิการของสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ออกวารสารทางวิชาการออกมา เพื่อให้ให้นักวิชาการรุ่นใหม่เริ่มแปล เริ่มคิด เริ่มเขียนงานใหม่ ๆ ที่กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวทางวิชาการและทางสังคม แม้คณะบรรณาธิการส่วนใหญ่จะไม่เห็นด้วย แต่พระยาอนุমানราชธนซึ่งเป็นหนึ่งในคณะ ได้ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ เพราะต้องการให้

ปัญญาชนรุ่นใหม่อย่าง ส.ศิวัรักษ์ ได้แสดงความสามารถ ในที่สุดคณะบรรณาธิการทั้งชุดจึงอนุมัติให้ ส.ศิวัรักษ์ ทดลองออกวารสารของสมาคมได้ โดยต้องวิ่งเต้นจดทะเบียนและหาทุนรอนทำวารสารเอง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงประทานชื่อวารสารฉบับใหม่นี้ว่า *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (The Social Science Review) อันหมายถึงการมองวิชาสังคมศาสตร์อย่างรอบด้าน คงเป็นเพราะทางรัฐบาลเกรงพระทัยนายกสมาคมฯ ซึ่งทรงเป็นรองนายกรัฐมนตรีอยู่ด้วยในเวลานั้น จึงรับจดทะเบียนออกนิตยสารฉบับนี้นับเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลเผด็จการอนุญาตให้ออกนิตยสารได้ใหม่ (ที่ไม่ใช่ของหน่วยราชการ) หลังจาก พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประกาศกฎอัยการศึกเป็นต้นมา เพราะก่อนหน้านั้นทั้งนักเขียนและหนังสือแนวก้าวหน้าถูกกวาดล้างไปจากบรรณาภิพจนหมดสิ้น

กล่าวได้ว่าในช่วงยุคมืดทางปัญญานั้นวารสาร*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นเสมือนคบไฟดวงเล็ก ๆ ที่ก่อประกายทางความคิดในหมู่นิสิต-นักศึกษาปัญญาชนคนรุ่นใหม่ให้ตื่นตัวขึ้นมาสนใจปัญหาสังคมไทยอีกครั้งหลังจากที่หลับไหลไปนานกว่าทศวรรษ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ กระแสหนึ่งที่ก่อให้เกิดขบวนการทางความคิดจนกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของนิสิต-นักศึกษา ประชาชนที่โค่นล้มเผด็จการทรราชย์ลงในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๙ ดังที่นายนิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยสรุปสถานะของ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ไว้ว่า

“ความสำเร็จของ *สังคมศาสตร์* นั้น ส่วนหนึ่งมาจากความสามารถของคุณสุลักษณ์ เองอย่างปฏิเสธไม่ได้ อีกส่วนหนึ่งคงมาจากความไร้ประสิทธิภาพของเผด็จการไทยในการเผชิญกับศัตรู เช่น คุณสุลักษณ์ ..... ศัตรูที่เผชิญหน้ากันทางความคิดและใฝ่หาการสนับสนุนจากปัญญาชนทั่วไป ไม่มีในประสิทธิภาพของเผด็จการ ทำให้เผด็จการไม่คิดว่า *สังคมศาสตร์* และคุณสุลักษณ์ เป็นสัญลักษณ์ของอะไรที่ใหญ่กว่าและลึกกว่านั้น ซึ่งจะดาโถมทำลายอำนาจของตัวไป ใน พ.ศ. ๒๕๑๖

เมื่อหวนรำลึกถึงบทบาทของคุณสุลักษณ์ กว่าสามทศวรรษมาแล้ว ก็ต้องพูดว่า คุณสุลักษณ์นั้นเป็นปัญญาชนที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในเมืองไทยยุคใหม่ มากเสียจนกระทั่งคุณสุลักษณ์เองไม่สามารถมีประสิทธิภาพอย่างนั้นได้อีก” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ จากบทความ “เมืองไทยที่มี สุลักษณ์ ศิวรักษ์” ลอดลายน้ำม่วง, (พ.ศ. ๒๕๓๖)

“ประสิทธิภาพ” ของ ส.ศิวัรักษ์ อยู่ตรงที่เขาสามารถใช้ภูมิปัญญาไทยทำลายอำนาจเผด็จการทหาร ซึ่งถนัดแต่การตอบโต้กับ พ.ค.ท. หรือลัทธิอุดมการณ์ฝ่ายซ้ายที่แปลกแยกกับสังคมไทย แต่เมื่อมาเผชิญหน้ากับนักวิพากษ์รัฐผู้มุ่งล้มล้าง สวมเสื้อราชปะแตน ซึ่งยึดมั่นในอุดมการณ์แห่งพุทธศาสนาและความเป็นไทย อันเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของสังคมไทย จึงยากที่รัฐบาลเผด็จการจะกำจัดด้วยการแขวนป้ายคอมมิวนิสต์ให้อย่างง่าย ๆ พลังของ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* อยู่ที่ “บทนำ” ซึ่งเกือบทุกฉบับเขียนโดยบรรณาธิการเริ่มต้นฉบับแรก ๆ ก็ประกาศบุคลิกและจุดยืนของคนทำหนังสืออย่างชัดเจน ซึ่งสร้างทั้งความตื่นตัวและความตื่นตระหนกแก่สังคมไทยไปพร้อม ๆ กัน เมื่อเขาประกาศว่า “ถึงเวลาแล้วที่จำต้องเลิกดูถูกสติปัญญาของสามัญชนคนไทย” และ “เราถือว่าคนไทยทุกคนมีสิทธิที่จะได้ทราบความจริง” เขาเคารพผู้อ่านว่าเป็นผู้แสวงหาสัจจะ และคนทำหนังสือมีหน้าที่นำสัจจะมาเสนอผู้อ่าน

“แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงพบความจริงอันประเสริฐสุด ก็ยังประทานอนุญาตให้พิสูจน์ดูก่อนที่จะรับหลักแห่งอริยสัจนั้น

ขอท่านผู้อ่านอย่าตกใจว่าเราอ้างพระพุทธพจน์ เพื่อชักชวนให้ท่านทำตนให้พ้นทุกข์ เพื่อละสังขมไป เปล่าเลย เรายังคงติดอยู่ในสังขมเท่าๆ กับท่าน เรายังรักษาดี รักความเป็นไทย

จุดประสงค์ประการแรกของหนังสือนี้มีเพื่อจงใจให้คนไทยรักชาติ เราจะไม่ใช่วิธีเขียนคำขวัญ หรือแต่งเพลงปลุกใจ เพราะไม่มีความสามารถที่จะทำได้ วิธีการอันเราจะเร้าใจให้เกิดความรักชาตินั้นก็ด้วยนำความจริง ความดี ความงามของชาติมาเสนอ ให้พวกเรารู้จักชาติเราเองอย่างถูกต้องถ่องแท้ แต่ขณะเดียวกันเราก็ต้องประกอบด้วยความกล้า กล้าทำทายเป็นสิ่งซึ่งเราเห็นว่าเลวทรามต่ำช้า หรือสิ่งซึ่งเป็นอุปสรรคต่อชาติของเรา

เราเห็นว่าวิธีนี้เป็นวิธีที่จะทำให้คนไทยรู้จักชาติในทางที่ถูก คนไทยจะได้เลิกรังเกียจของไทยๆ ว่าเก่าว่าล้าสมัย ของดีของงามนั้น ถึงเก่าเพียงใดก็ดีได้ ของใหม่ที่เลวก็กมไป ถึงเวลาแล้วหรือยังที่ไทยเราจะเลิกเห่อฝรั่ง เห็นว่าอะไรที่ฝรั่งทำเป็นถูก เป็นโก้ไปเสียหมด และเอาอย่างคนผิวขาวอย่างปราศจากความละอาย

ที่เราวามานี้ต้องการปลุกความรักชาติ เราไม่ต้องการกระดุนชาตินิยม” (บทนำ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ๒๕๐๖)

บทนำและแนวทางวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ในช่วงครึ่งทศวรรษที่ ส.ศิวัรักษ์ เป็นบรรณาธิการ ได้แสดงกระบวนการทัศนคติทางสังคมของเขาอย่างชัดเจนเป็นที่ปรากฏแก่สาธารณชนว่า ปัญญาชนรุ่นผู้มาวงศ์คนนี้มีได้เป็นนักหลงอดีต หลงวัฒนธรรมไทย ดังที่เห็นจากภายนอกเท่านั้น แต่ยังมีมุ่งเอาคุณค่าของอดีต และภูมิปัญญามารับใช้ปัจจุบัน และอนาคตด้วย

“สุนทรพจน์ในการเปิดสมาคมผู้มาวงศ์” ที่เขาเขียนลงใน สังคมศาสตร์ ฉบับหนึ่ง (ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐๘) สะท้อนแนวคิดอนุรักษนิยมเชิงก้าวหน้าของเขาได้เป็นอย่างดี ดังที่ นายนิธิ เฉียวศรีวงศ์ เคยตั้งข้อสังเกตตรงนี้ไว้ว่า

“จากจุดเล็กๆ ที่ค่อนข้าง ‘ปลอดภัย’ คือวัฒนธรรมเก่า ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือเผชิญหน้ากับนโยบายพัฒนา คนอื่นๆ และตัวคุณสุลักษณ์เองก็สามารถพัฒนาไปสู่จุดของการเผชิญหน้ากับนโยบายพัฒนาได้มากขึ้น ผู้มาวงศ์ จึงนำไปสู่ความเป็นธรรมในด้านการศึกษา ในด้านการกระจายรายได้ หรือแม้แต่การวิเคราะห์ในเชิงชนชั้น สืบไปจนถึงการค้นหาค่าเหตุผลและการครอบงำทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ของมหาอำนาจตะวันตก ฯลฯ” (“เมืองไทยที่มี สุลักษณ์ ศิวรักษ์” อ้างแล้ว)

ในเส้นทางของบรรณาธิการผู้แสวงหาสัจจะนั้น ส.ศิวัรักษ์ มิได้หยุดอยู่เพียงทำทนายนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เขาเปรียบคนจนเท่านั้น แต่เขายังเปิดโปงความจริงทางการเมืองที่รัฐบาลทหารไทยร่วมมือกับรัฐบาลอเมริกาทำสงครามในเวียดนาม ส.ศิวัรักษ์ เป็นนักหนังสือพิมพ์คนแรกที่กล้านำเอาสุนทรพจน์ของ วุฒิสมาชิกฟูลไบรท์ มาแปลตีพิมพ์ใน สังคมศาสตร์ (ฉบับที่ ๔ ปีที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐๙) เพื่อเปิดโปงความมีอยู่จริงของฐานทัพอเมริกาในเมืองไทย ซึ่งในเวลานั้นเป็นเรื่องที่สื่อมวลชนใด ๆ ไม่สามารถทำได้ เพราะขัดคำสั่งคณะปฏิวัติ ปรากฏว่านักศึกษาตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตลอดจนจนวิทยาลัยครูแทบทุกแห่งสนใจขอเอาไปตีพิมพ์ซ้ำ และอัดโรเนียวแจกกันแพร่หลาย ปัจจุบันคนทั่วไปอาจลืมไปแล้วว่าความลับเรื่องฐานทัพอเมริกาในเมืองไทยถูกเปิดโปงสู่สาธารณชนครั้งแรกโดยบรรณาธิการนักอนุรักษนิยมผู้รักสัจจะคนนี้ แทนที่จะเป็นนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้า ซึ่งเวลานั้นคงไม่กล้าแสดงตัวออกมา

จุดนี้เองไม่เพียงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของสังคมศาสตร์ หากนับเป็นจุดเปลี่ยนของ ส.ศิวัรักษ์ อย่างสำคัญด้วย จนกล่าวได้ว่า ในเวลานั้น เขากลายเป็นนักคิด นักเขียนที่แสดงออกอย่างก้าวหน้าที่สุดต่อสาธารณะ

และจากจุดนี้เองทำให้สถานะของเขาเริ่มเป็นปฏิปักษ์อย่างชัดเจนกับรัฐบาลอเมริกา ตลอดจนองค์การต่าง ๆ ของสหรัฐที่เคยให้การสนับสนุน *สังคมนิยม* และกิจกรรมต่าง ๆ ของเขา จากนั้น ส.ศิวรักษ์ เริ่มสนใจการเมืองในระดับภูมิภาค และระดับโลกมากขึ้น เขาได้รู้จักกับพวกอเมริกันควอกเกอร์ (Quaker) ซึ่งเป็นกลุ่มนักพัฒนาระหว่างประเทศที่ต่อต้านสงครามเวียดนาม ทั้งยังเริ่มรู้จักคุ้นเคยกับรัสเซล จอห์นสัน นักวิชาการฝ่ายสังคมนิยม ชาวอเมริกันที่ฝึกไปจีนคอมมิวนิสต์ โดยที่เขาเริ่มใกล้ชิดกับนิสิตนักศึกษา รวมทั้งปัญญาชนฝ่ายซ้ายจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มากขึ้นทุกที ซึ่งภายหลังได้รวมตัวกันเป็น “ชมรมปริทัศน์เสวนา” (พ.ศ. ๒๕๐๙) นับเป็นปรากฏการณ์การรวมตัวอย่างเปิดเผย เป็นครั้งแรกของกลุ่มปัญญาชนอิสระ ภายใต้ฉมูกของระบอบเผด็จการขบวนการ

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ภายในเวลาไม่ถึง ๓ ปี *สังคมนิยม* ซึ่งแต่เดิมตีพิมพ์เพียงปีละ ๓ ฉบับ ฉบับละ ๑,๐๐๐ เล่ม สามารถขยายเป็นปีละ ๔ ฉบับ ฉบับละ ๒,๐๐๐ เล่ม ก็ยังไม่พอจำหน่าย โดยหลายเล่มได้รับการพิมพ์ซ้ำ เพราะเป็นที่ต้องการของปัญญาชนคนหนุ่มสาวผู้กระหายความจริงในเวลานั้น

## ชมรมปริทัศน์เสวนาและชมรมศึกษิตเสวนา

### ชนวนสู่เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

เนื่องจาก *สังคมนิยมปริทัศน์* ยุค ส.ศิวรักษ์ เน้นในเรื่องปฏิกริยาจากผู้อ่าน เป็นเวทีเปิดสำหรับคนรุ่นใหม่ เขียนมาแสดงความรู้ ความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และเป็นสื่อให้คนหนุ่มสาวจากสถาบันต่าง ๆ มารวมตัวกันเป็นชมรมปริทัศน์เสวนา ซึ่งได้รับการอนุเคราะห์จากพระศาสนโสภณ (ปัจจุบันคือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช) ให้ใช้สถานที่ภายในวัดบวรนิเวศเป็นที่ชุมนุมทางความคิดอย่างปลอดภัย จากตำรวจสันติบาล

ต่อมา ส.ศิวรักษ์ ถึงกับเปิดให้นิสิต - นักศึกษา ชั้นหัวกะทิ จากชมรมปริทัศน์เสวนา เข้ามาเป็นคณะจัดทำ *สังคมนิยมปริทัศน์* ฉบับนิสิตนักศึกษา และฉบับบัณฑิต เป็นเหตุให้ ส.ศิวรักษ์ ถูกเพ่งเล็งจากทางตำรวจสันติบาลมากขึ้น คงเช่นเดียวกับ โสกราตีส ปราชญ์ในอุดมคติของเขาที่ถูกผู้ปกครองเอเธนส์ตั้งข้อหาว่ามั่วสุมกับเยาวชนต่อต้านรัฐ

เคยมีรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศในเวลานั้นแจ้งไปทางกรมตำรวจว่าบรรณาธิการ *สังคมนิยมปริทัศน์* เป็นคอมมิวนิสต์ เพราะขัดขวางการพัฒนาประเทศ และมีผู้ใหญ่ในวงการหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งยุให้รัฐบาลดำเนินคดีกับบรรณาธิการคนเดียวกันนี้ ในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ อันเนื่องจากบทนำใน *สังคมนิยม* ฉบับหนึ่ง (ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐) ที่เอ่ยถึง “กะปิตันเรือใบ” แต่แล้วเขาก็รอดพ้นจากภัยพาลมาได้ เพราะอาศัยบารมีเจ้านายคุ้มครองไว้

ด้วยความที่ชอบนำ “อดีต” มารับใช้ “ปัจจุบัน” เพื่อถ่วงทางต่อไปสู่ “อนาคต” ครั้นถึงปี ๒๕๑๐ อันเป็นปีครบรอบการเสียกรุงและกู้กรุงครบรอบสองศตวรรษ (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๕๑๐) ส.ศิวรักษ์ จึงริเริ่มจัดงานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี ทั้งนี้เพื่อรำลึกถึงการเสียกรุงแก่พม่าครบ ๒๐๐ ปี ในเดือนเมษายน ๒๕๑๐ และพระเจ้ากรุงธนบุรี กู้เอกราชได้ในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อนำเอาอดีตมาเป็นอนุสรณ์ ปลูกมโนธรรมสำนึกของคนไทยให้ตื่น ตีฆาบาทเรียนความผิดพลาดและความสำเร็จของบรรพบุรุษ ทั้งนี้มิใช่ปลูกกระแสชาตินิยมหรือให้เกลียดชังพม่า

งานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปีนี้ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงรับเป็นประธานกิตติมศักดิ์ โดยพระยาอนุমানราชธนเป็นประธาน คนหนุ่มสาวในชมรมปริทัศน์เสวนาเป็นแกนกลางสำคัญในการผลักดันงานทั้งที่กรุงเทพฯ และอยุธยา ได้รับความสำเร็จเกินความคาดหมาย ได้รับความร่วมมือจากบุคคลสำคัญในบ้านเมือง สื่อมวลชน และหน่วยราชการ ตลอดจนสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มีนักเรียน นักศึกษา ประชาชน ให้ความสนใจเข้าร่วมงานอย่างล้นหลาม

อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายสำคัญที่ ส.ศิริรักษ์ จัดงานรำลึกอดีตการเสียดกรุง ก็เพื่อตั้งคำถามอย่างรุนแรงกับสังคมไทย ว่า “อนาคตของไทยอยู่ที่ไหน” ซึ่งเป็นชื่อของบทนำใน *สังคมศาสตร์ฯ ฉบับพิเศษ* ในโอกาสฉลองวันกึ่งกรุงศรีอยุธยา ในบทนำนี้เขาได้ยกคำพูดของ นายปویی อึ้งภากรณ์ ว่า ทำอย่างไรจึงจะรักษาจริยธรรมกับการพัฒนาไปด้วยกัน และที่สำคัญ เขาเห็นว่า สยามรัฐนาวาต้องมี “กะปิตัน” หรือ “บดียาน” ที่สามารถเข้าถึงน้ำใจคนจริง ๆ

ต่อมา ส.ศิริรักษ์ ได้ตั้งร้านจำหน่ายหนังสือของตนเองขึ้น ชื่อว่า “ร้านศึกษิตสยาม” ทั้งนี้เนื่องจากผิดหวังกับทางผู้บริหารของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ไม่อนุญาตให้สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ขยายสถานที่เปิดร้านหนังสือมหาวิทยาลัย โดยใช้เป็นสโมสรที่พบปะเสวนาของนิสิต-นักศึกษาด้วย ทั้งนี้เพราะทางมหาวิทยาลัยกลัวว่าจะถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาลที่ห้ามชุมนุมทางการเมืองเกิน ๕ คน เขาจึงเปิดร้านหนังสือของตนเองขึ้นที่สามย่าน ข้างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั่นเอง เพื่อให้เป็นแหล่งหนังสือ และเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางความคิดของนิสิตนักศึกษา

เมื่อสมาชิกคนหนึ่งของชมรมปริทัศน์เสวนาและศึกษิตเสวนา ชื่อ นายโกลม คิมทอง บัณฑิตจากคณะครุศาสตร์ จุฬาฯ ถูกยิงเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔ ขณะกำลังไปทำงานสอนหนังสือเด็กในโรงเรียนชุมชนที่เขาก่อตั้งที่บ้านเหนือคลอง อำเภอบ้านด้อง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส.ศิริรักษ์ กับมิตรสหายของผู้ตายจึงร่วมกันก่อตั้งมูลนิธิโกลมคิมทองขึ้นในปีนั้นเองเพื่อเชิดชูอุดมคติของผู้ตายไว้ให้สืบต่อไปในหมู่คนหนุ่มสาว สถานที่ตั้งครั้งแรกของมูลนิธินี้อยู่ที่ร้านศึกษิตสยามนั่นเอง ต่อมาพวกเขาเลิกศึกษิตเสวนาและนักศึกษาที่ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของ มูลนิธิโกลมคิมทอง ได้ใช้ร้านศึกษิตสยามเป็นศูนย์กลางในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญจนลุกลามกลายเป็นเหตุการณ์นองเลือด ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ความคิดของปัญญาชนคนหนุ่มสาวที่เคยอยู่สยามปริทัศน์เสวนาและศึกษิตเสวนา เริ่มหันเหไปในแนวทางมาร์กซิสต์ยิ่งขึ้นทุกทีจนเห็น ส.ศิริรักษ์ ยืนอยู่คนละขั้ว ชมรมศึกษิตเสวนาจึงยุติลงโดยปริยาย เพราะมีเวทีในการแสดงออกอย่างมากมายในบรรยากาศประชาธิปไตยหลัง ๑๔ ตุลาคม

## ส.ศิริรักษ์ ในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และหลังจากนั้น

บทบาทของความคิดของ ส.ศิริรักษ์ ในหมู่นิสิตนักศึกษาปัญญาชน ซึ่งเคยโดดเด่นในช่วงที่เป็นบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ได้ลดน้อยถอยลง เมื่อขบวนการนักศึกษาภายใต้การนำของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เริ่มเติบโตขึ้นจนสามารถนำพาประชาชนโค่นล้มระบอบเผด็จการของสามทศวรรษได้ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เมื่อบรรยากาศทางการเมืองเปิดกว้างเพียงระยะสั้น ๆ กระแสความคิดสังคมนิยมแนวมาร์กซิสต์ ได้แพร่ขยายอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นแนวความคิดการเมืองกระแสหลักในหมู่



นิสิตนักศึกษาปัญญาชน ตลอดจนผู้นำกรรมการ-ชาวนา แม้ความคิดอนุรักษ์นิยมแบบก้าวหน้าของ ส.ศิวรักษ์ กระทั่ง*สันติประชาธรรม* ของ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ก็ถูกตีตราว่าเป็นความคิดปฏิภิกขียา ยิ่ง ส.ศิวรักษ์ ด้วยแล้ว ถูกคนรุ่นใหม่ที่เคยใกล้ชิดกันในชมรมปริทัศน์เสวนาโจมตีว่าเป็นพวกคักคินา และซีไอเอ เอาเลยทีเดียว ทั้ง ๆ ที่เขาเองก็ถูกรัฐบาลเผด็จการกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จนกระทั่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ชื่อ ส.ศิวรักษ์ ติดอยู่ในบัญชีดำของรัฐบาลชาวจัด จนเขาต้องลี้ภัยอยู่ในต่างแดนถึง ๒ ปี กิจการด้านหนังสือของเขาที่กรุงเทพฯ ถูกรัฐบาลทำลายล้างโดยเอาธนบัตรทุกมาชนหนังสือที่โกดังบริษัทของเขา และหนังสือของมูลนิธิโกมลคีมทอง ไปเผาทำลายนับแสนเล่ม โดยไม่เคยได้รับค่าชดเชยความเสียหายจากรัฐบาลเลย

แม้ปัญญาชนฝ่ายซ้ายจะเหินห่างเขา แต่ด้วยคุณธรรมแบบพุทธ ส.ศิวรักษ์ ก็ให้อภัย และพร้อมเสมอที่จะให้ความช่วยเหลือในด้านมนุษยธรรมและสิทธิมนุษยชน เพราะเห็นว่าคนเหล่านั้นถูกประหัตประหาร ถูกทำร้ายรังแกสาหัส ยิ่งกว่าตัวเขา ส.ศิวรักษ์ ได้ร่วมกับกัลยาณมิตรที่อังกฤษ ก่อตั้งมูลนิธิมิตรไทยมี นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นประธาน มีวัตถุประสงค์หลักในการช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรมแก่พวกที่อยู่ใน เขตป่าเขา ไม่ว่าจะเป็อาหาร และยารักษาโรค ตลอดจนแพทย์ แต่จะไม่ช่วยในเรื่องอาวุธยุทโธปกรณ์โดยเด็ดขาด และกรรมการของมิตรไทยก็ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับลัทธิคอมมิวนิสต์

### ความคิดทางการเมืองของ ส.ศิวรักษ์ หลังผ่านเหตุการณ์เดือนตุลาคม

เนื่องจากความเชื่อของ ส.ศิวรักษ์ ถูกหล่อหลอมมาในวัฒนธรรมแบบพุทธ และได้รับแบบอย่างทาง คุณธรรมจากเจ้านายที่เขานับถือ แม้ความสำนึกที่เห็นใจชาวไร่ชาวนา เขาก็ได้รับมาจากชนชั้นคักคินา อย่าง หม่อมเจ้า สิทธิพร กฤดากร ดังนั้นความคิดทางการเมืองของเขาย่อมมีพุทธธรรมเป็นแกนกลาง ซึ่งประมวล อยู่ในบทปาฐกถาของเขาเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนา” ซึ่งแสดงเนื่องในงานปาฐกถาชินแคลร์ ทอมป์สันอนุสรณ์ จัดโดยสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๙ ซึ่งอยู่ในช่วงระหว่าง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ กับ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ อันเป็นช่วงที่ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ทุนนิยมกับสังคมนิยมแนว มาร์กซิสต์เป็นไปอย่างรุนแรง ส.ศิวรักษ์ ได้ใช้จุดยืนทางศาสนาวิพากษ์แนวความคิดเศรษฐกิจการเมืองของ ทั้ง ๒ ค่ายว่า

“ในแง่*วัตถุประสงค์* ทุนนิยม จะเลวร้ายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้จะพยายาม ปะหน้าตาแบ่งให้ดูน่าพิสมัย อย่างไรก็ตาม สังคมนิยมมีท่าทีว่าจะหันมาทางศาสน- ธรรมอยู่บ้าง เพราะผลบั้นปลายเน้นที่ความเป็นมนุษย์ แต่ก็ยังคงอยู่ทางค่ายฝ่าย วัตถุประสงค์อยู่นั่นเอง ยิ่งเน้นในแง่ของมรรคว่าจะทำอะไรก็ได้ เพื่อให้ได้ผลอัน ใหญ่โตในบั้นปลายด้วยแล้ว ค่ายฝ่ายสังคมนิยมจึงมักจมลง จนคล้ายฝ่ายทุนนิยมยิ่ง ขึ้นทุกที” (ศาสนากับการพัฒนา, ส.ศิวรักษ์ พ.ศ. ๒๕๑๙)

สำหรับ ส.ศิวรักษ์ แล้ว การเมือง (Politics) กับจริยธรรม (Ethics) ต้องควบคู่กันไป อันเป็น แนวคิดของนักปรัชญากรีกอย่างเพลโต และอริสโตเติล เขาปฏิเสธทัศนคติการเมืองแบบตะวันตกในสมัย

ปัจจุบันที่ให้แก่การเมืองออกจากจริยธรรมทางศาสนา เพื่อให้การเมืองมีลักษณะแบบทางโลก (secularization) เขาเห็นว่าจริยธรรมและศาสนธรรมต้องเป็นแกนนำของชีวิตทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ทั้งนี้เขาให้มองสังคมสมัยในอุดมคติเป็นแบบอย่างที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในทางโลกซึ่งเคยปรากฏเป็นจริงมาแล้วในชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิม ดังคำกล่าวของเขาว่า

“จุดยืนของผมอยู่ที่ว่าต้องนำศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้แล้วกลับมาดูรากฐานของความเป็นไทย จุดยืนอันนี้ผมไม่เคยเปลี่ยน” (ไม้ซีกงัดไม้ซุง, ส.ศิวรักษ์ พ.ศ. ๒๕๒๖) และ “เพราะศาสนาเป็นเรื่องของชีวิตอันเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ โดยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงแยกศาสนาออกจากเศรษฐกิจ สังคม การเมืองไม่ได้” (ศาสนากับสังคมไทย, ส.ศิวรักษ์ พ.ศ. ๒๕๒๓)

อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อความคิดทางการเมืองของ ส.ศิวรักษ์ ก็คือ รัฐควรมีอำนาจน้อยที่สุด

“อะไรก็ตาม ประชาชนเกี่ยวข้องกับรัฐน้อยที่สุด เป็นดีที่สุด อันนี้ก็เป็นทฤษฎีแบบพุทธ คือ ประชาชนรักษาตัวของตัวเองได้มากที่สุด ฟึ่งตัวเองได้ เดิมเราก็ก็น้อยอย่างนั้น ความคิดของรัฐบาลเวลานั้น คือ ไม่มีความสามารถ ขูดรีดก็น้อย ..... ตอนหลังรัฐบาลหลอกเขาว่า รัฐทำให้หมด เพราะฉะนั้นเวลานี้เราถึงด่ารัฐกันมาก ผมเห็นว่าแยกกันอยู่ให้มากที่สุดนั่นแหละ คือการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่มันก็ต้องร่วมกันในฐานะที่เป็นรัฐ แต่ละหน่วยเป็นเอกเทศของเขาเอง ส่วนใหญ่ต้องเคารพส่วนย่อย และส่วนย่อยต้องให้เขาเป็นไทมากที่สุด เป็นการมองหน้าของรัฐอีกแบบหนึ่ง” (“อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อความคิดทางการเมืองของ ส.ศิวรักษ์” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทรัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พงศ์เชษฐ วัชรวิชัย, พ.ศ. ๒๕๒๗) และอันที่จริง ส.ศิวรักษ์ เสนอรูปแบบการเมืองอันพึงปรารถนาถึงขั้นเป็นอนาธิปไตยแบบพุทธ คือไม่ต้องมีรัฐบาลเลยหรือเป็นแบบสาธารณรัฐหมู่บ้าน (village republic) ที่มีชุมชนย่อยที่เข้มแข็งกระจายอยู่ภายในสังคมใหญ่ โดยสามารถคานอำนาจกับอำนาจรัฐที่ศูนย์กลางอย่างเหมาะสม

“อนาคตอันวิเศษสุด คือ ไม่มีรัฐบาลเลย หรือมีรัฐบาลที่อ่อนอำนาจอย่างที่สุด ให้มนุษย์ได้รวมตัวกันเป็นหน่วย เป็นตำบล เป็นหมู่บ้าน ปกครองกันเองอย่างอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เอื้ออาทรต่อกันและกัน ใช้ประยุกต์วิถีไทยอย่างง่าย ๆ” (อนาคตและอุดมคติสำหรับไทย, ส.ศิวรักษ์, ๒๕๒๔)

โดยนัยนี้ ความคิดรัฐศาสตร์เชิงพุทธ ของ ส.ศิวรักษ์ จึงมีลักษณะความคิดทางการเมืองในกลุ่มอนุรักษนิยมหัวก้าวหน้า (Radical Conservative) ที่มีจุดยืนอยู่กับประชาชนในระดับรากหญ้า โดยมีลักษณะเป็นอนาธิปไตย (Anarchism) กลาย ๆ แต่ขณะเดียวกันในสภาพความเป็นจริง ส.ศิวรักษ์ ก็ยอมรับรูปแบบการปกครองประชาธิปไตย แม้ว่ารูปแบบประชาธิปไตยที่เขาพยายามเสนอ มีลักษณะแตกต่างจากรูปแบบประชาธิปไตยตะวันตกอย่างมากก็ตาม รวมทั้งปฏิเสธการปกครองเผด็จการทุกรูปแบบอย่างสิ้นเชิง

## บทบาทเอ็นจีโอ รุ่งลายคราม

นอกเหนือจากบทบาทนักคิด นักเขียน และนักวิพากษ์สังคมอิสระแล้ว บทบาทที่สำคัญอีกด้านหนึ่งของ ส.ศิวรักษ์ คือเป็นผู้นำองค์กรพัฒนาเอกชน หรือเอ็นจีโอ (NGO - Non government Organization) ในรุ่นบุกเบิก ซึ่งทำงานเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบันกว่า ๓ ทศวรรษ แล้ว

จากภูมิหลังชีวิตและความคิดของ ส.ศิวรักษ์ ทำให้พอเข้าใจได้ว่า เหตุใดเขาจึงเลือกวิถีชีวิตเป็นฝ่ายค้านในสังคม และทำงานเคลื่อนไหวซึ่งนำความคิดกระแสทางเลือกอยู่นอกกระบวนการราชการ ทั้งทำการต่อสู้แบบอหิงสาและสันติวิธีเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่เขาเห็นว่าน่าพึงพอใจกว่าระบบสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ส.ศิวรักษ์ เห็นว่าไม่สามารถหวังพึ่งการเปลี่ยนแปลงสังคมจากโครงสร้างการเมืองระดับบนในการแก้ไขปัญหาระดับมหภาคได้ การแก้ไขปัญหาก็แท้จริงอยู่ที่พื้นฐานระดับล่างของสังคม คือ ประชาชน คนเล็กคนน้อย ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ เพียงแต่ประชาชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เข้มแข็งและรู้เท่าทันระบบตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปให้สอดคล้องกับความเป็นจริง พวกเขาจะสามารถหลุดพ้นจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ สามารถยืนหยัดพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

“จุดภาคนี้สำคัญที่สุด ..... สมัยหนึ่งผมเคยคิดว่าพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจะเป็นคำตอบแต่เดี๋ยวนี้ก็เหลวไปแล้ว และสภาพคนที่ปกครองบ้านเมืองเวลานี้ไม่มีคำตอบแน่ๆ แต่คำตอบต้องกลับมาที่จุดภาค..... เวลานี้ผมหมดหวังกับการแก้ปัญหาจากมหภาค และหันตัวช่วยกับการแก้จุดภาค จากจุดภาคหลายๆ จุด รวมกันเข้าเราอาจจะแก้ปัญหาได้” (ไม้ซีกงัดไม้ซุง, ส.ศิวรักษ์, ๒๕๒๖)

บทบาทเอ็นจีโอ, ของ ส.ศิวรักษ์ แบ่งได้เป็น ๒ ช่วงใหญ่ ๆ ก็คือ ช่วงก่อนเหตุการณ์เดือนตุลาคม (ทั้งในปี ๒๕๑๖ และ ๒๕๑๙) และช่วงที่นักศึกษาปัญญาชนที่เข้าร่วมการต่อสู้ในเขตป่าเขาทยอยกลับคืนสู่นคร ตั้งแต่ปี ๒๕๒๓

เอ็น.จี.โอ. ที่ ส.ศิวรักษ์ มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งขึ้นช่วงก่อนเหตุการณ์เดือนตุลาคม และดำเนินงานทางสังคมก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน โดยที่ ส.ศิวรักษ์ ยังทำหน้าที่เป็นประธานอยู่มี ๒ องค์กร คือ มูลนิธิเสรียอร์กเคส - นาคะประทีป และมูลนิธิโกลด์คิมทอง

มูลนิธิแรกตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ตามนามปากกาของคู่ปราชญ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรกัน คือ พระยาอนุমানราชธน และพระสารประเสริฐ ผู้เป็นปราชญ์บุคคลทางไทยวิทยา ที่ ส.ศิวรักษ์ เคารพนับถืออย่างสูง ส่วนมูลนิธิหลังตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ตามนามของครูหนุ่ม ผู้ซึ่ง ส.ศิวรักษ์ รู้จักคุ้นเคยกันในชมรมปริทัศน์เสวนา และเสียชีวิตในขณะที่ทำงานอุดมคติ สอนหนังสือเด็ก ๆ ที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

**มูลนิธิโกลด์คิมทอง :** มุ่งส่งเสริมสนับสนุนคนหนุ่มสาวให้ทำงานตามอุดมคติ ทั้งด้านการศึกษาและสังคม แต่หลังจากก่อตั้งไม่นาน มูลนิธิแห่งนี้ และ ส.ศิวรักษ์ ก็ถูก мэรสุมทางการเมืองอย่างหนัก เนื่องจากคนทำงานของมูลนิธิเป็นผู้นำนักศึกษาและปัญญาชนที่เคลื่อนไหวทางการเมือง ช่วงเดือนตุลาคม จนต้องยุติกิจกรรมไปช่วงหนึ่ง แต่หลังจากปี ๒๕๒๓ นักศึกษาปัญญาชนที่เกิดวิกฤตศรัทธาต่อการนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้กลับมาใช้ชีวิตในเมือง หลายคนได้เข้ามาทำงานร่วมกับมูลนิธิโกลด์คิมทอง รวมทั้งก่อตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ส.ศิวรักษ์ เองในฐานะเป็นกรรมการดูแลการดำเนินงานของมูลนิธิ มีนโยบายเปิดกว้างให้มูลนิธิเป็นเวทีกิจกรรมทางเลือกสำหรับคนรุ่นใหม่ที่เกิดหวังกับแนวทางการเมืองฝ่ายซ้าย

แม้จะดำรงตำแหน่งประธาน แต่ ส.ศิวรักษ์ ก็เปิดโอกาสให้คนรุ่นหลังทำกิจกรรมในนามมูลนิธิโกมลคีมทองอย่างอิสระเต็มที่ จนกล่าวได้ว่า มูลนิธิแห่งนี้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการทำงานเพื่ออุดมคติ แม้นายป่วย อังภากรณ์ เอง เมื่อออกไปใช้ชีวิตในต่างแดน หลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ท่านได้ขอลาออกจากตำแหน่งกรรมการในองค์กรทุกแห่งในเมืองไทย ยกเว้นตำแหน่งรองประธานมูลนิธิโกมลคีมทอง ซึ่งท่านเคยเป็นปฐมปาฐกและดำรงตำแหน่งนี้ตราบนานชั้วชีวิตหาไม่ ทั้งนี้เพื่อแสดงจุดยืนทางอุดมคติที่ท่านมีร่วมกับมูลนิธิแห่งนี้ตลอดมา

## มูลนิธิเสฐียร-โกเศศ นาคะประทีป

เดิมมูลนิธินี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือนักเรียนผู้ตกยาก และทำงานส่งเสริมด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรมอย่างแข็งขัน ส.ศิวรักษ์ ใช้มูลนิธิแห่งนี้เป็นฐานในการทำงานกับพระสงฆ์ ทั้งที่เป็นพระปัญญาชนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง ในกรุงเทพฯ และพระผู้นำชุมชนในชนบท เพราะ ส.ศิวรักษ์ มีความหวังว่าจะสามารถปลูกฝังสถาบันสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางชุมชนพุทธดั้งเดิม ให้กลับขึ้นมามีบทบาทเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำสังคมในโลกสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่กระแสการเมืองฝ่ายมาร์กซิสต์กำลังมาแรงทั้งในช่วงก่อนและระหว่างเหตุการณ์เดือนตุลาคม การทำงานด้านศาสนาและวัฒนธรรมถูกมองว่าไม่สอดคล้องกับยุคสมัย แม้แต่พระหนุ่ม เณรน้อย หลายรูปก็เอนเอียงไปตามลัทธินิยมฝ่ายซ้ายด้วย

เช่นกัน ภายหลังจากปี ๒๕๒๓ ได้เกิดองค์กรใหม่ ๆ มากมาย ภายใต้งบของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ซึ่งทั้งหมดล้วนดำเนินกิจกรรมเพื่อให้พุทธศาสนาและพระสงฆ์กลับมามีบทบาทสังคมสมัยใหม่ทั้งในระดับประเทศและในระดับนานาชาติ องค์กร เครือข่ายมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป เหล่านี้ได้แก่

### ๑. คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศพพ.)

๑๒๔ ซอยวัดทองนพคุณ ถนนสมเด็จเจ้าพระยา ๑๗ เขตคลองสาน กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทรศัพท์ ๔๓๗-๔๔๔๕, ๔๓๗-๔๔๕๐ โทรสาร ๔๓๗-๔๔๕๐ E-mail: [TICD@hotmail.com](mailto:TICD@hotmail.com)

ศพพ. ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๒๓ ภารกิจหลัก ๆ ได้แก่การสนับสนุนผู้นำทางศาสนา คือ พระภิกษุและแม่ชี ให้ได้มีโอกาสเสริมความเข้มแข็งของพระศาสนา ด้วยการมีผู้นำทางศาสนาที่เจริญอกงามทางด้านจิตวิญญาณ งดงามด้วยจริยาวัตร และในขณะเดียวกันก็สามารถก้าวทันโลก โดยมีส่วนเสริมไปกับคุณวุฒิในด้านการพัฒนาบ้านเมือง ให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็ง มีพัฒนาการทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยที่ประสานประสมกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จนกระทั่งสรรค์สร้างเป็นเครือข่ายของภิกษุและแม่ชี มีชื่อว่ากลุ่ม “เสขิยธรรม” เป็นแบบอย่างของศาสนบุคคลที่มีธรรมปฏิบัติอันงดงาม ควบคู่ไปกับการร่วมสร้างเสริมกิจกรรมสังคมอย่างเท่าทันโลก

ศพพ. ยังมีบทบาทในงานด้านความคิดที่จะเชื่อมโยงศาสนธรรม โดยมีพุทธธรรมเป็นตัวอย่างหนึ่งเข้าไปผสมผสานหาความพอเหมาะพอดี ในการพัฒนาสังคมและการก้าวเข้าไปสู่ความทันสมัย โดยไม่ละทิ้งแก่นแท้สำคัญในเรื่องจิตวิทยา เช่นกับปัญญาและเมตตากรุณา เป็นต้น นอกจากนี้ ศพพ. ยังส่งเสริมให้เกิดการเสวนาเพื่อยังให้เกิดมิตรภาพ ตลอดจนความร่วมมือระหว่างศาสนาอีกด้วย

## ๒. พุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อสังคมนานาชาติ (พสส.)

International Network of Engaged Buddhists (INEB)

ตู้ ป.ณ.๑๖ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๒ E-mail: [ineb@loxinfo.co.th](mailto:ineb@loxinfo.co.th)

ไอเน็บ (INEB) เป็นเครือข่ายภายใต้พระอุปถัมภ์ขององค์ทะไลลามะ (ทิเบต-อินเดีย) สมเด็จพระมหาโพธิญาณเถระ (กัมพูชา-สหรัฐ) และ พระดิช นัท ฮันห์ (เวียดนาม-ฝรั่งเศส) ก่อตั้งเมื่อปี ๒๕๓๑ ไอเน็บเป็นองค์กรอิสระ หากเชื่อมโยงกับมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป เพื่อสะดวกกับการขอต่อกลองตราให้กับพนักงาน ในขณะที่ ศพพ. นั้นมุ่งดำเนินงานในระดับภายในประเทศ ไอเน็บก็ทำงานในระดับนานาชาติ เป็นเครือข่ายชาวพุทธองค์กรแรกที่โยงโยชชาวพุทธทั่วโลก ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมือง (ในขณะที่ พสส. หรือองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์โลก หลีกเลียงประเด็นหลักดังกล่าว) ไอเน็บดำเนินกิจกรรมในเรื่องของการศึกษาทางเลือก การฝึกอบรมทางด้านจิตใจ ประเด็นความสัมพันธ์ชายหญิง สิทธิมนุษยชน นิเวศวิทยา ทางเลือกในงานพัฒนาและกิจกรรมทางสังคม ทั้งยังเป็นศูนย์ข้อมูลสำหรับการแสวงหาทางออกของปัญหาทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศจนถึงนานาชาติ แม้โดยพื้นฐานไอเน็บจะเป็นเครือข่ายชาวพุทธ แต่หน่วยงานก็มีธรรมชาติแห่งการประสานความร่วมมือระหว่างลัทธิความเชื่ออยู่ด้วย

## ๓. สถาบันสันติประชาธรรม

๖๖๖ ถนนเจริญนคร เขตคลองสาน กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทรศัพท์ ๔๓๔-๔๓๓๑ - ๒ โทรสาร ๘๖๐-๑๒๗๗ E-mail: [atc@bkk.a-net.net.th](mailto:atc@bkk.a-net.net.th)

สถาบันแห่งนี้ตั้งขึ้นในปี ๒๕๒๙ โดยเน้นงานไปในด้านทางโลก แต่กระนั้นก็เปิดรับแรงบันดาลใจทางธรรมให้เข้ามาผสมผสานด้วยเสมอ รายการหรือความเคลื่อนไหวของสถาบันมีดังต่อไปนี้

๑. ทางเลือกออกไปจากบริโภคนิยม (ATC) เป็นโครงการร่วมระหว่างลัทธิศาสนาที่ต่างกัน แต่ต้องการจะปลุกจิตสำนึกเรื่องการบริโภค ให้เห็นว่าบริโภคนิยมมีพิษภัยเลวร้ายอย่างไร และหาทางเสริมสร้างพลังให้แก่ประชาชน ในอันที่จะค้นหาและปรับเปลี่ยนชีวิตไปสู่วิถีทางเลือกใหม่ ๆ

๒. การเมืองทางเลือกในเอเชีย เป็นโครงการที่ต้องการสร้างสรรค์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองในเอเชีย ที่นำเอามุมมองทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของเอเชียเข้ามาจับปัญหาทางโครงสร้างปัญหาการเมืองและปัญหาของคนระดับรากหญ้า

๓. พัฒนาอุปกรณ์การศึกษา เป็นโครงการร่วมกับเสมสิกขาลัย และอาศรมวงศ์สนธิ เพื่อรวบรวมและสร้างสรรค์อุปกรณ์การศึกษา ที่จะเสริมสร้างพลังให้แก่กิจกรรม ผู้นำรากหญ้า คนทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน คนยากคนจน นักศึกษา พระ และชี อุปกรณ์การศึกษาเหล่านี้จะอยู่ในขนาดพอเหมาะที่จะเคลื่อนย้ายได้ มีเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เรื่องบริโภคนิยม โลกภิวัตน์ การพัฒนาเติบโตทางจิตวิญญาณ เศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน เทคโนโลยีทางเลือกที่เหมาะสม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ขุดการศึกษาเหล่านี้มีทั้งภาษาไทยและอังกฤษ (และกำลังจะมีในภาษาพม่ามากขึ้นด้วย) การพัฒนาและการทดสอบอุปกรณ์การศึกษาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซึ่งยังไม่มีทางเป็นตัวตน) เพื่อการสร้างสรรค์ชุมชนอันยั่งยืน ศูนย์นี้คงจะตั้งอยู่ในภาคเหนือของสยาม เป็นศูนย์การศึกษาแบบกินนอนที่นั่น โดยร่วมกับโครงการ South-South ที่จะแสวงหาทางเลือกออกไปจากการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมกระแสหลัก ให้มาศึกษาร่วมกัน เรียนรู้วัฒนธรรม ประสบการณ์ และเสริมสร้างพลังให้กันและกัน โดยมุ่งไปที่การพัฒนาชุมชน

ยากจนทั่วทั้งภูมิภาค กล่าวโดยสรุป ศูนย์นี้จะเป็นสถาบันแห่งแรกที่จะรวมมิติทางจิตวิญญาณ วัฒนธรรม นิเวศวิทยา และเทคนิควิทยาที่จะทำให้เศรษฐกิจของชุมชนอันยั่งยืนเป็นไปได้ ทั้งนี้ยังรวมไปถึงการพัฒนา ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่เสริมสร้างพลังให้แก่ชุมชนด้วย

๔. การติดตามประเด็นทางรัฐสภา เป็นรายการติดตามความเคลื่อนไหวในปฏิบัติการและการออกเสียงของสมาชิกรัฐสภาหัวก้าวหน้า ที่ต้องการทำงานเพื่อประโยชน์ให้กับชุมชนที่ยากจน

๕. กลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านการจัดตั้งโรงงานปฏิกรณ์ปรมาณูเป็นความเคลื่อนไหวต่อต้านโรงงานวิจัยที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก

#### ๔. เสริมสิขาลัย

ภายใต้การอุปถัมภ์ของ องค์ทะไลลามะ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) และศาสตราจารย์ นายแพทย์ เสม พริ้งพวงแก้ว สำนักงานกรุงเทพฯ ๖๖๖ ถนนเจริญนคร เขตคลองสาน กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐ โทรศัพท์ ๔๓๙๘-๔๓๓๓๑ - ๒ E-mail: sem\_edu @ksc.th.com

ก่อตั้งในปี ๒๕๓๘ เสมสิขาลัย เป็นองค์กรทางการศึกษา ที่ส่งเสริมให้เกิดการอ่านออกเขียนได้อีก รูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ สิ่งที่เสมสิขาลัยเน้นการเสริมความเข้มแข็งและความมั่นคง ภายในให้แก่ผู้เข้ารับการ ศึกษา ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สิทธิมนุษยชน และเน้นที่คุณค่าทางจิตวิญญาณของมนุษย์มากกว่า การครอบครองทรัพย์สิน โดยผ่านขบวนการกลุ่มในรูปของการฝึกอบรม สัมมนา และการสนทนา ผู้เข้าร่วม การศึกษาเหล่านี้มีพระภิกษุ แม่ชี ผู้นำระดับรากหญ้า และนักศึกษา ตลอดจนคนชั้นกลาง เสมสิขาลัยใช้ วิธีการแบบองค์รวม และเน้นการศึกษาที่ผ่านประสบการณ์ หลักสูตรก็มีการพัฒนาทักษะในการจับประเด็น การมองการณ์ไกล ทุทธศาสตร์อย่างมีความมั่นใจผูกพันกับสังคม การแก้ปัญหาความขัดแย้ง นิเวศวิทยา แนวลึก การพัฒนาชุมชน ทักษะการทำงานองค์กร และวิถีชีวิตเรียบง่ายโดยสมัครใจ ซึ่งจะจัดเป็นประจำ ทุกปี

โครงการสำคัญสองโครงการที่เสมสิขาลัยกำลังทำอยู่ก็คือ หนึ่ง โครงการ ๑๐๐ ปี ปรีดี พนมยงค์ สอง เครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคม โครงการแรกนั้นดำเนินการเพื่อเผยแพร่เรื่องราวของปรีดี พนมยงค์ และ คุณูปการของท่าน ให้เป็นที่รับรู้ในสังคมไทย เพื่อส่งเสริมให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลก แม้ว่าท่านจะเป็นบิดา แห่งประชาธิปไตยไทย แต่กลับไม่เป็นที่รู้จักในสังคมไทย สำหรับผู้ใดที่ต้องการข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องของท่าน ขอให้ไปดูได้ที่ <http://www.pridi.or.th>

โครงการหลังเกี่ยวข้องกับเครือข่ายของนักธุรกิจชาวอเมริกัน ยุโรป และเอเชีย ที่ห่วงใยเรื่องความ ยุติธรรมและความรับผิดชอบทางสังคม หรือ Social Venture Network ซึ่งครอบคลุมกลุ่มธุรกิจกว่า สองพันกลุ่มทั่วโลก

โครงการทั้งสองและกิจการงานส่วนใหญ่ของเสมสิขาลัยจะใช้สำนักงานที่กรุงเทพฯเป็นฐานปฏิบัติงาน ส่วนโครงการฝึกอบรมผู้นำระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นหลักสูตรสามเดือนสำหรับชนกลุ่มน้อยที่ถูกเอาวัดเอาเปรียบ นั้น จัดที่อาศรมวงศ์สนธิ จนถึงปัจจุบัน โครงการนี้มีศิษย์เก่ากว่า ๑๐๐ คน ในพม่า ซึ่งส่วนใหญ่จะทำงาน ในองค์กรที่ทำงานกับชุมชนขนาดเล็ก ศิษย์เก่า นอกจากนี้ก็มีสมาชิกของสมาชิกของสมาชิกคนจน และหลักสูตรในอนาคตก็ยังจะมีเป้าหมายที่ผู้ถูกเอาวัดเอาเปรียบในภูมิภาคนี้

## ๕. กลุ่มกัลยาณมิตร

โทรศัพท์ (๐๑) ๔๘๔-๓๒๙๘ E-mail: [children@ffc.or.th](mailto:children@ffc.or.th)

กลุ่มกัลยาณมิตร หรือแปลว่า กลุ่มเพื่อนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้ เป็นกลุ่มพลเมืองจังหวัดกาญจนบุรี ที่ประกาศคัดค้านโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานจากแหล่งยานา สหภาพพม่า กลุ่มกัลยาณมิตรมีความห่วงใยต่อปัญหาสิทธิมนุษยชน และปัญหาสิ่งแวดล้อมทั่วโลกด้วย สำนักงานตั้งอยู่ที่ ๑๒๗ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ สีพระยา กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

## ๖. Seeds of Peace

บอกรับ Seeds of Peace ได้ที่ ๑๑๗ ถ.เพ็ญนคร (ตรงข้ามวัดราชบพิธ) พระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐  
E-mail: [SOP@ffc.or.th](mailto:SOP@ffc.or.th)

Seeds of Peace มีอายุมา ๑๗ ปีแล้ว เป็นนิตยสารภาษาอังกฤษที่สนับสนุนกิจกรรมของคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา และเครือข่ายพุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อสังคมนานาชาติ (INEB) องค์การทางเลือกออกจากบริโภคนิยม และสถาบันสันติประชาธรรม ตีพิมพ์ปีละสามฉบับ (มกราคม พฤษภาคม กันยายน) จำหน่ายปลีกเล่มละ ๑๐๐ บาท สมัครงานรับเช็คส่วนบุคคลจากสหราชอาณาจักร และสหรัฐอเมริกา ส่งจ่ายในนาม Suksit Siam (US) หรือ Sulak Sivaraksa (UK)

## ๗. เสขิยธรรม

เป็นนิตยสารคู่กับ Seeds of Peace เป็นภาษาไทย สนใจติดต่อคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (คพพ.)

## ๘. ปาจารย์สาร

๖๖๖ ถนนเจริญนคร คลองสาน กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทรศัพท์ ๔๓๘-๙๓๑๑ - ๒ โทรสาร ๘๖๐-๑๒๗๗

เป็นนิตยสารของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ตีพิมพ์ภาษาไทย และครอบคลุมเนื้อหากิจการทั้งหมดที่กล่าวถึงข้างต้น ส่งเสริมความคิดในกระแสทางเลือก ตีประเด็นวัฒนธรรมเชิงเดี่ยวเกลอของ นิตยสารนี้ในต่างประเทศ คือ Resurgence และ The Ecologist

## ๙. วาหยัง

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ทำงานอย่างใกล้ชิดกับวาหยัง ผู้ผลิตสื่อทางเลือกวาหยัง ได้รับรางวัลวิทัศน์เรื่อง Dolls and Dust ซึ่งยกระดับความรู้ที่โลกาภิวัตน์มีผลกระทบต่อคนงานหญิงในประเทศศรีลังกา เกาหลี และประเทศไทย พวกเขาเปิดการฝึกอบรมเสริมพลังให้ประชาชนระดับรากหญ้า ใช้วิทัศน์ในฐานะของเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม  
ติดต่อ วาหยังได้ที่ E-mail: [cheewit@yahoo.com](mailto:cheewit@yahoo.com)

## ๑๐. ศูนย์ไทย - ธิเบตศึกษา

๑๑๗ ถนนเฟื่องนคร พระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๓-๕ โทรสาร ๒๒๕-๙๕๓๕

ศูนย์นี้ซึ่งมีแห่งเดียวในสยามประเทศ ส่งเสริมให้มีการศึกษาเรื่องราวของธิเบต มีงานวิจัยและงานสัมมนา ตีพิมพ์สิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับธิเบต นอกจากนี้ ศูนย์ยังได้มีการจัดอบรมการปฏิบัติแบบตันตระ โดยประสานกับศูนย์ธิเบตต่าง ๆ

ในส่วนของ ส.ศิริรักษ์ เอง บทบาทของเขาทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ มิใช่เป็นไปในลักษณะประกาศที่ขึ้นน้ำเพียงอย่างเดียว เช่นเขาได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันกับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการวางท่อแก๊สชายแดนไทย พม่า ของ ปตท. - ยูโนแคล-โตตาล จนถูกจับกุมดำเนินคดีการตัดสินใจในชั้นศาลอยู่ในเวลานี้ เขาเข้าร่วมกับสมาชิกคนจนในการคัดค้านกรณีเขื่อนปากมูล และกรณีขับไล่ที่ทำกิน และการปล้นชิงทรัพย์การของชาวบ้าน ซึ่งเป็นบทบาทที่เขาไม่เคยทำมาเลยในช่วงก่อนเหตุการณ์เดือนตุลาคม

สำหรับบทบาทในระดับนานาชาติของเขานั้น เป็นบทบาทที่โดดเด่นมานานแล้ว นับตั้งแต่ปี ๒๕๑๖ เขากับเพื่อนปัญญาชนในภูมิภาค ได้ร่วมกันก่อตั้งองค์การนานาชาติที่ชื่อว่า Asian Cultural Forum On Development (ACFOD) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่คนนับถือ รวมทั้งวัฒนธรรม และประเพณีของชาวบ้านมาเป็นแกนกลางในการพัฒนาในระดับนานาชาติ เขาทำงานเป็นผู้ประสานงานขององค์กรนี้เป็นเวลายาวนานถึง ๑๒ ปี และหลังจากนั้น เขาก็ยังเป็นผู้นำชาวพุทธจากสยามผู้มีบทบาทในเวทีโลก เขาสนับสนุนการต่อสู้อย่างสันติวิธีของชาวพม่า ในการเรียกร้องให้ระบอบประชาธิปไตยกลับคืนมาสู่พม่า เขาเป็นหนึ่งในผู้พิพากษาโลกที่ตัดสินกรณีความขัดแย้งระหว่างธิเบตกับจีน

สำหรับบทบาทที่งานคิด งานเขียน และความเคลื่อนไหวทางสังคมของ ส.ศิริรักษ์ ในวันนี้ และต่อไปข้างหน้าจะเป็นอย่างไร ก็คงไม่มีใครตอบได้ดีเท่าตัวเขาเอง

“ว่าไปทำไมมี การพูดการเขียนของข้าพเจ้า ก็มักจะซ้ำรอยเดิม อย่างน่าเบื่อหน่าย สำหรับคนที่แฉไม่เห็นความแตกต่าง หรือลุ่มลึกจากข้อคิดนั้น ๆ ซึ่งถึงจะซ้ำก็จำต้องมีอะไรแปลกใหม่ และลึกซึ้ง ด้วยบ้างดอกกระมัง เพราะคนเรานั้น ความคิดหลักคงมีน้อยและเปลี่ยนยาก” และ

“ข้าพเจ้าถูกขู่ ถูกรังแกมาแต่ไหนแต่ไร เป็นการซ้ำซากและซ้ำเดิม จนลูกศิษย์ลูกหาบางคนเคยถึงกับมาราบที่บ้าน ขอให้ข้าพเจ้าเลิกเล่นบทบาทนักวิจารณ์สังคม เขาเห็นว่าข้าพเจ้าควรจะมียศมีทรัพย์ และมีอำนาจได้แล้ว และเมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ได้บอกกับ เดวิด วิลสัน ว่า ข้าพเจ้าเป็นปัญญาชนเต็มเวลา เพื่ออยู่คนเดียวในเมืองไทย (Sulak is the only full time Thai intellectual). จะถือว่ามันเป็นคำประชดก็ได้ แต่แท้ที่จริงแล้วปัญญาชนก็คือคนที่พูด ที่เขียน เพื่อหวังให้สังคมดีขึ้น แม้งานของเขาจะซ้ำซากน่าเบื่อ ก็เพราะสังคมไม่ดีขึ้น หากเลวลง”

ตรงนี้ ส.ศิริรักษ์ อาจจะถ่อมตัวไปสักหน่อย เพราะอันที่จริงมีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมากในงานคิด งานเขียน กระทั่งบทบาทของเขา กล่าวคือ เขาเขียนและพูดเพื่อคนยากคนจน ชาวไร่ชาวนา และ



ผู้ให้แรงงานอย่างไม่เคยมีมาก่อน เขาประกาศตัวอยู่ข้างนายปรีดี พนมยงค์ และพรรคพวกของรัฐบาลราษฎรชาติ ซึ่งอยู่ในกลุ่มพรรคสหชีพของอีสาน ได้แก่ นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายทองเปลว ชลภูมิ นายจำลอง ดาวเรือง นายถวิล อุดล รวมทั้งหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายทหารอย่างพระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งครั้งหนึ่งนักการเมืองเพื่อประชาชนเหล่านี้เคยเป็นกลุ่มการเมืองที่อยู่ตรงกันข้าม ส.ศิวรักษ์

เขาไม่เพียงแต่พุดปกป้องนายปรีดี ในกรณีสวรรคต ร.๘ เท่านั้น หากยังเป็นตัวตั้งตัวตีสำคัญในฝ่ายภาคเอกชนที่ผลักดันให้องค์การศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) อังกฤษ ประกาศยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญของโลกในวาระที่ท่านผู้นี้มีชาติกาลครบ ๑ ศตวรรษ ในปี ค.ศ. ๒๐๐๐ และยังเป็นผู้อยู่เบื้องหน้าเบื้องหลังอย่างสำคัญในการจัดงานฉลองครบรอบอายุ ๑๐๐ ปี ของรัฐบาลราษฎรชาติ ทั้งภายในประเทศและนานาชาติ

การที่เขามีจุดยืนอยู่ข้างนายปรีดี พนมยงค์ อย่างเต็มตัว (จนถึงขนาดไปกราบขอขมาที่เคยล่วงเกิน รัฐบาลราษฎรชาติที่ปารีส) เป็นการแสดงอย่างชัดเจนว่าปัจจุบันและในอนาคต ส.ศิวรักษ์ มีจุดยืนทางการเมือง อยู่ข้างราษฎรผู้ยากไร้อย่างถึงที่สุด

# รายชื่อหนังสือของ ส.ศิริรักษ์ เรียงตามลำดับปีที่พิมพ์ครั้งแรก

๒๕๐๑

- เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาในยุโรป (ธ.ค.)

๒๕๐๓

- การศึกษาพุทธศาสนาในต่างประเทศ (แปล) (มี.ค.)

๒๕๐๔

- เสด็จอังกฤษ (พ.ย.)

๒๕๐๕

- พระตรีปิฎก (ม.ค.)

๒๕๐๖

- ศิวพจนารถ (ม.ค.)
- ทะไลลามะแห่งทิเบต หรือ แผ่นดินและประชากรของข้าพเจ้า : พระอัครชีวประวัติของทะไลลามะแห่งทิเบต (แปล) (มี.ค.)

๒๕๐๗

- ไสกราตีล : ยูโทไฟร อโปโลเกีย ไครโต เฟโต (แปล) (มี.ค.)
- ภาพชีวิตประวัติเนห์รู (แปล) (มิ.ย.)
- จดหมายรักจากอเมริกา (ม.ค.)
- ทฤษฎีแห่งความรัก (รวบรวม) (ธ.ค.)

๒๕๐๘

- หนังสือสนุก (รวบรวม) (ธ.ค.)

๒๕๐๙

- มาพูดภาษาไทยกันดีกว่า (ส.ค.)

๒๕๑๐

- ลายสีอสยาม (พ.ค.)
- พระดีที่น่ารู้จัก (ก.ค.)
- ฝรั่งเศสอ่านไทย (ก.ค.)
- ความคิด-ความอ่าน และน่านางสังวาส (ส.ค.)
- ของดีจากทิเบต (พ.ย.)

## ๒๕๑๑

- ไทยเขียนฝรั่ง (มี.ค.)
- ประวัติศาสตร์จีน (แปล) (ส.ค.)
- สรรพสาระ (พ.ย.)
- หน้าปี่จากปรีทัศน์ (พ.ย.)

## ๒๕๑๒

- ขวณอ่านและวิจารณ์หนังสือต่าง ๆ (มี.ค.)
- ปัญญาชนสยาม (ต.ค.)
- สัมภาษณ์เสฐียรโกเศศ (พ.ย.)

## ๒๕๑๓

- ชีวิตการเป็นบรรณาธิการของ ส.ศิวิรักษ์ (มี.ค.)
- แนะนำหนังสือสำหรับผู้หญิง (เม.ย.)
- คุยคนเดียว
- ตามใจผู้เขียน (ธ.ค.)

## ๒๕๑๔

- สมุดขำหมอน (ก.ค.)
- ช่วงแห่งความคิด (พ.ย.)
- ปรัชญาการเมือง (มอริซ แครนสตัน แต่ง) (ส.ศิวิรักษ์ แปล)
- จดหมายโต้ตอบระหว่างเสฐียรโกเศศกับ ส.ศิวิรักษ์ (พ.ย.)

## ๒๕๑๕

- ปีแห่งการอ่านหนังสือ (ก.ค.)
- กินน้ำเห็นปลิง (พ.ย.)

## ๒๕๑๖

- ดินติดดิน (ม.ค.)
- ตายประชดป่าช้า (ก.พ.)
- นอนต่างแดน (เม.ย.)
- ปรัชญาการศึกษา (พ.ค.)
- สร้างสรรค์สังคมมนุษย์ขึ้นใหม่ (แปล)
- **Phya Anuman Rajadhon A Reminiscence**
- **Siam Through A Looking Glass A Critique**

## ๒๕๑๗

- อดีตของอนาคต (เม.ย.)
- ช่วงแห่งการปฏิบัติ (มิ.ย.)
- ปัญญาชนกับอนาคตของสังคมไทย (บรรณาธิการ) (ส.ค.)

## ๒๕๑๘

- จดหมายเหตุจากถนนอมถึงคึกฤทธิ (ส.ค.)
- คึกฤทธิยาธิปไตย : ทำไมจึงไม่ควรเลือกคึกฤทธิ (ม.ค.)
- มนุษย์ที่แท้ (มรรควิถีของจางจื๊อ) (ทอมัส เมอตัน แปลเป็นภาษาอังกฤษ) (ส.ศิริรักษ์ แปลและเรียบเรียง) (ต.ค.)
- คุณความดีสอนกันได้หรือไม่ (เมโน ของ เปลโต้) (ส.ศิริรักษ์ แปล)

## ๒๕๑๙

- ศาสนากับการพัฒนา (ก.พ.)
- นักปรัชญาการเมือง ฝรั่งเศส (มี.ค.)
- **Religion and Development**

## ๒๕๒๐

- คุยกับกรมหมื่นพิทยาลาภฤศมิยากร (มี.ค.)
- อธิบายแนวคิดปรัชญาการเมืองฝรั่ง (มี.ค.)

## ๒๕๒๑

- ไกลกลินหอย : รวมเรื่องที่ ส.ศิริรักษ์ เขียนขึ้นในช่วงปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ระหว่างที่ผู้เขียนอยู่ต่างแดน พร้อมบทสัมภาษณ์และเรื่องอื่น ๆ (มี.ย.)
- ก้าวแรกของปรัชญาฝรั่ง (ก.ค.)
- กรรม นิพพาน มหาสวिकासัมยพุทธกาล (แปล-เรียบเรียง) (ส.ค.)
- ให้พระยาอนุমান (บรรณาธิการ) (ก.ย.)
- อัตชีวประวัติ หม่อมศรีพรหมา กฤดากร (บรรณาธิการ) (ต.ค.)
- บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ (บรรณาธิการ) (ธ.ค.)

## ๒๕๒๒

- นายป๋วย อึ้งภากรณ์ที่ข้าพเจ้ารู้จัก (ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน) (ก.พ.)
- พุทธศาสนิกกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน (ก.พ.)
- อนาคตและอุดมคติสำหรับไทย (ก.พ.)
- คั่นช่องส่องศาสนา (มี.ค.)
- พระธรรมเจดีย์ พระผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน (เม.ย.)
- คั่นช่องส่องพระ (ก.ย.)
- หัวชีวประวัติในทัศนะ ส.ศิริรักษ์ (ก.ย.)
- บุคคลร่วมสมัยในทัศนะ ส.ศิริรักษ์ (ธ.ค.)
- อนาคตของไทยในสายตา ส.ศิริรักษ์
- **Life and Work of Prince Damrong Rajanubhab**

## ๒๕๒๓

- ศาสนากับสังคมไทย (ก.พ.)
- ผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้ารู้จัก ทั้งที่กะล่อนและไม่กะล่อน (ก.ค.)

- สามสมเด็จ (บรรณาธิการ) (ส.ค.)
- หัวชีวประวัติ (ม.ค.)
- เมืองไทยในมือเปรม
- **Siam in Crisis : A Collection of Articles**

## ๒๕๒๔

- เยี่ยมเยือน ๓ ประเทศสังคมนิยมอินโดจีน (ก.พ.)
- คันช่องสองครู (พ.ค.)
- ทศนะทางการศึกษา (ต.ค.)
- คันช่องสองเจ้า (ส.ค.)
- เรื่องสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพตามทศนะ ส.ศิริรักษ์ (ก.ย.)
- พุดไม่เข้าหูคน
- อยู่อย่างไทย (ต.ค.)
- วิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ : บันทึกของคนรุ่นใหม่ (ส.ศิริรักษ์ และคนอื่น ๆ)  
(สง่า ลือชาพัฒพร อาหาร เตชะธาดา บรรณาธิการ) (ธ.ค.)
- ผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้ารู้จัก (ทั้งที่กะล่อนและไม่กะล่อน) (ม.ค.)
- **A Buddhist Vision for Renewing Society : Collected articles by a concerned Thai intellectual**

## ๒๕๒๕

- ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในศตวรรษที่สามแห่งรัตนโกสินทร์ (มี.ค.)
- อนุสติจากนครวัด นครธม (ก.ค.)
- เจ้า-ข้า ฟ้าเดียวกัน (ส.ค.)
- เรื่องสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตามทศนะ ส.ศิริรักษ์ (ในช่วง ๓๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๕๒๓) (เรียบเรียง)
- บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต
- คันช่องสองเจ้า
- อยู่อย่างไทย

## ๒๕๒๖

- น้ำเขียวให้ขวงเรือ (ม.ค.)
- ศิลปะแห่งการแปล (ก.พ.)
- คันช่องของ ส.ศิริรักษ์ (มี.ค.)
- พุทธทศนะเพื่อการสร้างสรรค์สังคมใหม่ (มี.ค.)
- อักมิตหนึ่งของ ส.ศิริรักษ์ บทสนทนาว่าด้วยชีวิต สังคม และการปฏิวัติ (ก.ค.)
- เรื่องนายปรีดีตามทศนะ ส.ศิริรักษ์ (ส.ค.)
- ศิลปะแห่งการพุด (ส.ค.)
- ไมซิงกั๊ดไมซุง (ส.ค.)

- ก้าวแรกของปรัชญาปรัชญาฝรั่ง : รวมเรื่องเบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาตะวันตก (ส.ศิวรักษ์ แปลและเรียบเรียง)

## ๒๕๒๗

- พุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองของ ส.ศิวรักษ์ (พุทธินันท์ โพธิจินดา เขียน) (ก.ย.)
- สยามยามวิฤต
- ลอกคราบ ส.ศิวรักษ์ (ก.ย.)
- ช่วงแห่งชีวิต : แต่ก่อนเกิดจนจบการศึกษาจากเมืองอังกฤษ
- บทสัมภาษณ์ ส.ศิวรักษ์ เกี่ยวกับการลอกคราบสังคมไทย

## ๒๕๒๘

- เรื่องกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ตามทัศนะ ส.ศิวรักษ์ (เรียบเรียง) (พ.ย.)
- คั่นช่องสอง ส.ศิวรักษ์ (ม.ค.)
- ลอกคราบสังคมเพื่อครู (เม.ย.)
- ฟ้ำดำ แผ่นดินสูง (มี.ค.)
- ลอกคราบสังคมไทยเพื่ออนาคต : คำพูดและข้อเขียนของ ส.ศิวรักษ์ หลังจากการถูกฟ้องคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (ก.ย.)
- บ้านที่ผู้ต้องหาคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ
- **Siamese Resurgence** : A Thai Buddhist Voice on Asia

## ๒๕๒๙

- การสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย (ก.ค.)
- สัมภาษณ์ ม.จ.จจจิตรถนอม ดิศกุล (พร้อมด้วยภาคผนวกเกี่ยวกับองค์ท่านและพระบิดาของท่าน) (ส.ค.)
- คนพันคุง : รวบรวมข่าว เหตุการณ์ สารสั้นเรียกร้องและความเห็นในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ๒๕๒๗ (ก.พ.)
- ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย (ต.ค.)
- ต่างฟ้า-ต่างฝัน (ก.ย.)
- พระสงฆ์ยุคใหม่กับพระพุทธศาสนา และอนาคตของสามเณร (พระประชา ปสนนธมโม พระพงศักดิ์ เตชสีโล พระไพศาล วิสาโล ส.ศิวรักษ์) (รวมบทความ) (พ.ย.)

## ๒๕๓๐

- ภาษาไทยกับคนรุ่นใหม่ (และรวมกลอนป่อนศึกษิต) (เรียบเรียง) (มี.ค.)
- ลอกคราบวัฒนธรรมฝรั่ง : มาเข้าใจวัฒนธรรมฝรั่งกันดีกว่า (ต.ค.)
- ทิศทางใหม่สำหรับมหาวิทยาลัย (เพื่อปวงชน) (ก.ค.)
- สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์ (ธ.ค.)
- ทหารกับการเมืองไทย (มิ.ย.)
- ลอกคราบสังคมสงฆ์ (พ.ค.)
- เลื่อนโล่กะปิตัน (ก.พ.)
- ศาสนาและจริยธรรมในสังคมไทย : รวมปาฐกถา ส.ศิวรักษ์ และคนอื่น ๆ (พ.ย.)

- ทางเลือกของสังคมไทย
- บ้านที่กของคณเดินทง
- **Some Traditions of The Thai and Other Translations of Phya Anuman Rajadhon : Articles on Thai Customs**
- **Science Technology and Spiritual Values**

## ๒๕๓๑

- เสฐียรโกเศศ ตามทศนะ ส.ศิวรักษ์ (ธ.ค.)
- ฐฐาน สวรรคบดิน (มี.ค.)
- คันช่องสงวรวงรณกรรม ทศนะว่าด้วยนักเขียนและหนังสือ ในรอบสงทศวรรษ (๒๕๐๖-๒๕๒๕) (ธ.ค.)
- ดั่งทงด่า : รวมบทควมเกยวกับบุคคลและควมคิด (มี.ย.)
- ซากฝ่ซววน : ซากซุด ยั่วให้แย้ง หรือ ดั่งทงด่า อั้นดับ ๒ (พ.ย.)
- ลอกคราบวัฒนธรรมไทย : หนังสือในซุดลอกคราบอันอ้อซว (ก.ค.)
- เตรียมตัวตยอย่งมีสติ (มี.ค.)
- ค่ำประกาศควมเป็นไทย : หรือลยสี่อไทยกับบัญญัติชนสยาม (พ.ค.)
- พุทธศนากับการศึกษไทย (เสนห์ จมริก ส.ศิวรักษ์ เอกวิทย์ ณ ถलग อุทัย ดุลยเกษม นิธิ เอียวศรีวงศ์ พิภพ ธงไชย) (พระดุษฎี เมธงกูโร) (ธ.ค.)
- พลิกตำรหาคู่ครอง (สมศรี สุกุมลนันทน์ ส.ศิวรักษ์) (ต.ค.)
- **A Socially Engaged Buddhism**

## ๒๕๓๒

- ทุกย่น พุมฟาย : ซากซุด ดั่งทงด่า และซากฝ่ซววน อั้นดับ ๓ (พ.ค.)
- ควยไม่พังเสียงซอ : ซากซุด ดั่งทงด่า ซากฝ่ซววน ทุกย่น พุมฟาย อั้นดับ ๔ (พ.ย.)
- อมิตาพุทธ (ต.ค.)
- แนวคิดทงการเมืองของอริสโตเติล (เรียบเรียง) (ต.ค.)
- แนวคิดทงปรัชญาไทย (เรียบเรียง) (ม.ค.)
- สีสัปดาห์ในออสเตรเลีย (หรือไปออสเตรเลียกับพระยอนูมานราชธน) (มี.ค.)
- ปัญหและทงออกกรณีสันตือโคก : ตามทศนะ ส.ศิวรักษ์ (มี.ย.)
- อภิปรายร้อยปีพระยอนูมานราชธน (ส.ศิวรักษ์และคณอื่น ๆ) (ก.ค.)
- ครุและแพทยที่พึงปรารธนาในสังคมสยาม (ก.พ.)
- พุทธทาสปริทัศน์ พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญนันทภิกขุ พระพงษศักดิ์ เดชธมโม ส.ศิวรักษ์) (ก.พ.)

## ๒๕๓๓

- ควมเป็นเลิศทงวิชาการ (มี.ค.)
- ทศนะทงการศึกษเพื่อควมเป็นไทย (เรียบเรียง) (ก.พ.)
- ที่สุดแห่งสังคมสยาม : รวมข้อเขียนซุด “ยั่วให้แย้ง” (ธ.ค.)
- สยามยามหายนะ : รวมข้อเขียนซุด “ยั่วให้แย้ง” (เม.ย.)
- เพื่อน (ควมเรียง) (ธ.ค.)

- ประยุกต์พิธีทำบุญ (ก.ค.)
- อิทธิพลพุทธศาสตร์ต่อสังคม : ปาฐกถาเกี่ยวกับท่านอาจารย์ (พร้อมด้วยบทสัมภาษณ์ล่าสุดเรื่องการทำ) (พ.ค.)
- ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธเจ้าและมหาสาวิกาในสมัยพุทธกาล : พร้อมด้วยภาคผนวก ความเป็นมาของพระพุทธรูป
- วาทะทะเลาะลามะ : ว่าด้วยพระประวัติ ลัทธิวัชรยาน การเมืองจีน-ทิเบต และต้นตอวิธีที่ล้าลึกต่าง ๆ ทางรหัสลับ รวมถึงการตายและการกลับชาติมาเกิด (แปล) (ธ.ค.)
- พรหมแดนทางสังคม (ก.พ.)
- ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกวาทาน (พ.ย.)
- **Radical Conservatism** : A Volume in Celebration of Buddhadasa Bhikkhu's 84 Year Written by Thich Nhat Hanh, Gabriel Lafitte, Phra Debvedhi, Bhikkhu Sumedho, Lewis R. Lancaster, Sulak Sivaraksa, John A. McConnell, G. Lubsantseren, and David W. Chappell etc.

## ๒๕๓๔

- ที่สุดแห่งยั่วให้แย้ง : เล่มสุดท้ายในชุดที่เขียนลงมติชนรายวัน (ส.ค.)
- ร้อยปีพระองค์วรรณ ตามทัศนะของ ส.ศิวกฤษ์ (ก.ย.)
- ๒๐๐ ปี กรมพระปรมาธิบดีฯ กับสังคมไทย (ผู้แต่งร่วม) (ก.ย.)
- ประยุกต์พิธีทำบุญ (ก.ค.)
- ปัจจุบันเป็นเวลาประเสริฐสุด : บทสวดภาวนาสำหรับพุทธศาสนิกกร่วมสมัย (ติช นัท ฮันห์ รจนา) (ส.ศิวกฤษ์ แปล) (ธ.ค.)
- **Searching for Asian Cultural Integrity** : Paper from The Inter - Cultural Seminar Published in Honor of The Birth Centenary of Phya Anuman Rajadhon

## ๒๕๓๕

- พุทธศานากับประชาธิปไตย : ว่าด้วยบทบาทพระสงฆ์กับประชาธิปไตยไทยในห้วงวิกฤตสัมภาษณ์พระเมธีธรรมภรณ์และ ส.ศิวกฤษ์ (ก.ย.)
- หัวไม้เป็นดิน : ชุดแรกแห่งศักราชใหม่ (รวมบทความ) (ก.พ.)
- การสร้างสรรค์สังคมใหม่แบบพุทธตามทัศนะของ ส.ศิวกฤษ์ (โดนัลด์ เค. สแวนเนอร์ เขียน ณรงค์ วิทย์ไพศาล แปล) (มี.ค.)
- ลอกคราบปัญญาชนฝรั่ง : ตอลสตอย นาง นางคส์ รุสโซ คาล มาร์กซ (เรียบเรียง) (มี.ค.)
- หกทศวรรษประชาธิปไตยในทัศนะ ส.ศิวกฤษ์ (ม.ค.)
- ปรัชญาการเมือง (พิมพ์แยกเล่ม) : ๑. บทความว่าด้วยรัฐและควมมีใจกว้าง ๒. บทสนทนาทางการเมืองเรื่องความเจริญและจริยธรรม ๓. บทสนทนาทางการเมืองเรื่องการปฏิบัติและอนาธิปไตย ๔. บทสนทนาทางการเมืองเรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตย (มอริซ แครนสตัน แต่ง) (ส.ศิวกฤษ์ แปล)



## ๒๕๓๖

- พิธีกรรมสำหรับพุทธศาสนิกกร่วมสมัย (แปลและเรียบเรียง) จาก Plum Village Chanting Book ของ ดิซ นัท ฮันห์ (มี.ค.)
- ความเข้าใจในเรื่องราชาธิปไตย (ส.ค.)
- ศตวรรษแห่งวิกฤตการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรม ร.ศ. ๑๑๒ และศาสนสภาโลก (เรียบเรียง) (พ.ย.)
- เสียงจากแดนไกล : บทสัมภาษณ์ว่าด้วย ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ภายใต้เงื่อมเงา รสข. (บทสัมภาษณ์) (ก.พ.)
- เหลียวหลัง แลหน้า จากพฤษภาคม ๒๕๒๕ (เรียบเรียง) (มิ.ย.)
- หลุดจากลำตัน : ข้อเขียนและคำพูดของผู้ต้องหาคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (ส.ค.)
- ลอดลายผ้าม่วง : มุมมองจากกัลยาณมิตรในวาระครบ ๖ ทศวรรษของ ส.ศิวัรักษ์ (อุทัย ดุลยเกษม บรรณาธิการ) (มี.ค.)
- ภัทรนิพนธ์ : รวมข้อเขียนของและเกี่ยวกับพระภัทรมุนี ตริปิฎกธาดา มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี (ส.ศิวัรักษ์ บรรณาธิการ) (ม.ค.)
- การสัมมนาทางวิชาการ สามทศวรรษของปัญญาชนกับสังคมไทย เพื่อเป็นเกียรติในโอกาสครบรอบ ๖๐ ปี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (มี.ค.)
- **Buddhist Perception for Desirable Societies in the Future**
- **Five Cycles of Friendship by Friends of Sulak Sivaraksa : To Honour His Sixtieth Birthday Anniversary (March)**
- **When Loyalty Demands Dissent : Sulak Sivaraksa and The Charge of lese majeste in Siam 1991-1993**

## ๒๕๓๗

- เซน (เรียบเรียง) (เม.ย.)
- เดือนฝรั่งด้วยหวังดี (รวมข้อเขียนและปาฐกถาในต่างแดน) (พิภพ อุดมอิทธิพงศ์ แปล) (ส.ค.)
- โหราศาสตร์กับการพัฒนาประเทศ (เรียบเรียง) (มี.ค.)
- วิพากษ์รัฐบาลชวน (หลักชัย) ลอกคราบ ปชป. (รวมเรื่อง)
- วิกฤตการณ์ของสยามและทางออก : ปาฐกถาพิเศษครบสองปีแห่งการปาฐกถาที่นำปาฐกถาไปสู่การเป็น จำเลยในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (เรียบเรียง) (ก.พ.)
- สังคมไทยยุคเศรษฐกิจเฟื่อง โดย อานันท์ ปันยารชุน พลตรี จำลอง ศรีเมือง ส.ศิวัรักษ์ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (ผู้แต่งร่วม) (มี.ค.)
- เขียนให้คิด คุยให้เคือง : รวมบทความจากข่าวพิเศษและสัมภาษณ์ต่าง ๆ (ส.ค.)
- กุหลาบ สายประดิษฐ์ : กัลยาณมิตรของพหุชน โดย ส.ศิวัรักษ์ เบนจามิน แบตสัน (วนิดา อยู่ประพัฒน์ แปล) (ก.ค.)
- คนดีที่น่ารู้จัก (เรียบเรียง) (ส.ค.)
- ฉลาด วรฉัตร ผู้กล้าพลีชีพเพื่อเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย และจากบทสัมภาษณ์เจ้าตัว (ผู้แต่งร่วม) (ก.ย.)

- หกทศวรรษสวนโมกข์และทัศนะใหม่ ๆ ในทางพุทธศาสนา : รายการมองต่างมุมครบรอบ ๒ ปี ปัญญาชนทภิกขุ ส.ศิริรักษ์ จำลอง ศรีเมือง เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (ก.ค.)
- พระราชากับพระราชินี และบทละครอื่น ๆ ของ รพินทรนาถ ฐากูร (แปล) (ก.ย.)
- วรรณกรรมชุด สุ จิ ปุ ลิ ศิลปะแห่งการฟัง พูด คิด เขียน (มี 4 เล่ม)
- วิกฤตการณ์ของสยามและทางออก
- **The Quest for A Just Society : The Legacy and Challenge of Buddhadasa Bhikkhu** (Edited by Sulak Sivarakasa)

## ๒๕๓๘

- พุทธกับไสยในสังคมไทย : พร้อมด้วยทัศนะของผู้รู้ต่าง ๆ (ก.พ.)
- อภิปรายไป จัญไรมา : ถ้าก้าวไปไม่ถึงสาระแห่งประชาธิปไตย ส.ศิริรักษ์ และคนอื่น ๆ (ส.ค.)
- สীগากับผ้าเหลือง (ธ.ค.)
- วัฒนธรรมและอิทธิพลความคิดแบบฝรั่ง ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย (พ.ย.)
- จริยธรรมทางเพศในสังคมพุทธ: อธิบายร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ณ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- การบริหารงานแบบพุทธ (ต.ค.)
- นัยของการเข้าพรรษากับคนรุ่นใหม่ : ส.ศิริรักษ์ บรรยาย ธวัช ดำสะอาด ดำเนินรายการ พร้อมกับทัศนะของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (ก.ค.)
- ผจญมาร รสข. : ประมวลคำฟ้อง คำให้การ แถลงการณ์ปิดคดีเป็นลายลักษณ์อักษร คำแถลงปิดคดีด้วยวาจา และคำพิพากษา พร้อมคำอธิบาย ในกรณีนี้ นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ถูก พลเอก สุจินดา คราประยูร ฟ้องในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และหมิ่นประมาทเขา (มิ.ย.)
- มีเพียงภาษาเป็นอาวุธ (ธ.ค.)
- วิเคราะห์ ๔ ปัญญาชนสยาม (วิทยาการ เชียงกูล เขียน) (เม.ย.)
- พริกไทยเม็ดเดียวเคี้ยวขยี้ร้อน : ปาฐกถาว่าด้วยอุดมการณ์ พัฒนา และประชาธิปไตย ของ ส.ศิริรักษ์ (ม.ค.)
- ของสิ่งใดเจ้าว่างามไม่ตามเจ้า : คำพูดและข้อเขียนเรื่องศิลปวรรณกรรม (เม.ย.)
- แหกแนวคิด (ต.ค.)

## ๒๕๓๙

- สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย (ธ.ค.)
- คีตกฤติยาลัย (ก.พ.)
- ๖ ตุลาจารึก ความทรงจำ ความหวังและบทเรียน : พระไพศาล วิสาโล ส.ศิริรักษ์ มธก.๑๘๙ (ธ.ค.)
- พิพากษาสังคมไทย พิพากษา ส.ศิริรักษ์ : คู่มือศึกษาการดำเนินคดีอาญาลักษณะความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและหมิ่นประมาท (ม.ค.)
- คนนอกคุก ๑ : ทำไม่ข้าพเจ้าไม่สยบยอม รสข. (เม.ย.)
- **Modern Thai Monarchy and Cultural Politics : The Acquittal of Sulak Sivaraksa on The Charge of Lese Majeste in Siam 1995 and Its Consequences** (Edited by David Streekfuss)

## ๒๕๔๐

- ไทยคดีศึกษากับองค์กรร่วมแห่งความรู้ (ก.พ.)
- อำนวยการของภาษาและสถาบันวิชาการ : เพื่อใคร (ต.ค.)
- อนาคตสำหรับไทยและอุดมคติทางการศึกษา (เม.ย.)
- พลิกแผ่นดิน : จากประดิษฐ์มนูธรรม สู่นิติประชาธิปไตย แล้วเดินทางต่อไปยัง พ.ศ. ๒๕๔๓ (ต.ค.)
- กระเทาะหน้ากากการเมืองไทย
- คนนอกคุก ๒ : ทำไมข้าพเจ้าไม่สยบยอม รสช. (ก.ย.)
- ส.ศิริรักษ์ นักเขียนรางวัลอัลเทอร์เนทีฟโนเบล (ญิบ พันจันทร์ เขียน)
- ช่วงหลังแห่งชีวิต : จากเริ่มทำงานในเมืองไทย (ใน พ.ศ. ๒๕๐๕) จนถึงอายุ ๕ รอบนักษัตร (พ.ศ. ๒๕๓๖) (มี.ค.)

## ๒๕๔๑

- ลอกคราบชนชั้นปกครองไทย (ต.ค.)
- ปัญญาชนชนหน้าผิงหยดเดียว (พ.ค.)
- หกปีจากปริทัศน์ (รวบรวมและเรียบเรียง) (ส.ค.)
- สังคมไทยกับทางรอดที่ควรเลือก : จากมุมมองของพุทธศาสนิก (ม.ค.)
- ทางออกจากโครงสร้างอันอยู่ติธรรม : และข้อเขียนอื่น ๆ ของ ส.ศิริรักษ์ ในรอบกึ่งทศวรรษ (ม.ค.)
- **Autobiography of An Engaged Buddhist : Loyalty Demands Dissent**

## ๒๕๔๒

- ทางออกแห่งยุคสมัย : ทิศทางไทยสู่ศตวรรษหน้า (พ.ค.)
- ความเข้าใจในเรื่องพระรัตนตรัย จากมุมมองของ ส.ศิริรักษ์ (ม.ค.)
- ความเข้าใจในเรื่องมหายาน (มี.ย.)
- พุทธตันตระหรือวัชรยาน (ก.ค.)
- ธรรมกาย : ฟางเส้นสุดท้ายแห่งความเสื่อมสลายของสถาบันสงฆ์ไทย (ต.ค.)
- ข้อคิดสำหรับ ค.ศ. ๒๐๐๐ (พ.ย.)
- ธรรมกาย : จุดเสื่อมพุทธศาสนาไทย (ก.ค.)
- **A View From Below : 32 Years of Sathirakoses - Nagapradipa Foundation**
- **Alternative Polities for Asia : Buddhist and Muslim Dialogues**
- **Power That Be : Pridi Banomyong Through The Rise and Fall of Thai Democracy** (Translated with Introduction by S.J.)
- **Global Healings : Essays and Interviews on Structural Violence, Social Development and Spiritual Transformation**
- **Socially Engaged Buddhism for The New Millennium : Essays in honor of the Ven, Phra Dhammapitaaka (Bhikkhu P.A. Payutto) On his 60<sup>th</sup> birthday anniversary**

## ๒๕๔๓

- คิดถึงคุณป๊วย (มี.ค.)
- วิกฤตธรรมกาย พระธรรมราชานุวัตร ส.ศิริรักษ์ อำนาจ สุวรรณศิริ วุฒิสักดิ์ ลากเจริญทรัพย์ และคนอื่น ๆ (มี.ค.)
- อ.ป๊วย กับสังคมไทย : สุลักษณ์ ศิวรักษ์ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (มี.ค.)
- ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ : พระไพศาล วิสาโล ส.ศิริรักษ์
- วิเคราะห์โครงสร้างสังคมแบบพุทธ (พ.ค.)
- กล้า ๆ กลัว ๆ ชนชั้นปกครองกับงานฉลอง ๑๐๐ ปี ปรีดี พนมยงค์ (ธ.ค.)
- ปรีดี พนมยงค์ กับภูมิปัญญาไทยร่วมสมัย : ถอดความจากรายการ ขอคิดด้วยคน ตอน ภูมิปัญญาจากอดีต พระอาจารย์สันติกโร ส.ศิริรักษ์ สมบัติ ภูกาญจน์ วิญญู วิจิตรวาทการ (มี.ย.)
- มองจากจุดยืนเบื้องล่าง : มุลนิธิเสรีयरโกเศศ - นาคะประทีป มีอายุครบ ๓๓ ปี
- วิถีสังคมไทย : สรรนิพนธ์ทางวิชาการ เนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ (พ.ค.)
- คลังสมองคนจน : ไม่มีความยากจนถ้ามีความยุติธรรม ส.ศิริรักษ์และคนอื่น ๆ (พ.ย.)
- คำอุทิศหนึ่งปีแต่การจากไปของ นายป๊วย อึ้งภากรณ์ ป๊วยเสวนาคาร ป๊วยกับบริบทของสังคมไทย (ก.ค.)
- พุทธศาสนาสยาม : ฤๅวิกฤตจะเป็นโอกาส ? (รวมบทสัมภาษณ์จากคอลัมน์ “เสขียทัศน์” ในวารสาร “เสขียธรรม”

## ๒๕๔๔

- บทความ-บทเคื่อง เครื่องเตือนสติคนร่วมสมัย (ม.ค.)
- **Social Justice, Democracy and Alternative Politics : An Asian - European Dialogue**

# สร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริงในสังคม

## อารัมภบท

โดยที่ปาฐกถานี้แสดงเนื่องในวันเกิดนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ และในโอกาสที่องค์การศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ประกาศถึงชาตกาลครบ ๑๐๐ ของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะบุคคลสำคัญของโลก ในระหว่างปี ๒๕๔๓-๔๔ ถ้าจะชี้แจงแสดงให้ผู้สนใจในทางสันติประชาธรรมทราบว่า มีโอกาสที่จะสร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริงขึ้นได้ในสังคม เชื่อว่าสาธุชนคงพอใจรับฟัง และถ้าทั้งนายปรีดีและนายป๋วยรับทราบได้โดยญาณวิถีใด ทั้งสองท่านนี้และท่านอื่น ๆ ในขบวนการประชาธิปไตย และเสรีไทย คงร่วมอนุโมทนาสาธุการ แต่ถ้าการแสดงบรรยายผิดพลาดไปในทางหนึ่งทางใดปาฐกถาก็ขอภัยไว้ในที่นี้ด้วย

ขอเริ่มโดยทำความเข้าใจไปถึงในช่วงที่นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ไปสอนหนังสืออยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในราว ๆ พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๗ นั้น ท่านมีจดหมายโต้ตอบกับข้าพเจ้าเนื่อง ๆ เสียหายที่เมื่อเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ขึ้น เลขานุการของข้าพเจ้าจนเพิ่มจดหมายทั้งหมด ซึ่งข้าพเจ้าให้เก็บไว้เป็นอย่างดี เอาไปแอบซ่อนจนหาไม่เจอจนบัดนี้ นับว่าน่าเสียดายนัก และในช่วงดังกล่าว ข้าพเจ้าเริ่มทำสำนักพิมพ์ เคล็ดไทย จึงขออนุญาตรวมบทความและบทปาฐกถาของท่านออกตีพิมพ์สู่มหาชน ทั้ง ๆ ที่ท่านเตือนว่าจะขายไม่ออกก็ตาม

สำหรับชื่อหนังสือ ข้าพเจ้าเห็นว่าควรตั้งตามนามบทความที่เด่นเป็นที่สุด ซึ่งในเล่มนี้ได้แก่ “บันทึกประชาธรรมโดยสันติ” (ทั้ง ๆ ที่ “ผู้หญิงในชีวิตของผม--แม่” กลายเป็นอมตพจนานุกรม และเราก็เรียงไว้เป็นบทความแรก) ครั้นข้าพเจ้าเสนอท่านไปเช่นนั้น ท่านก็เลยแนะนำให้ตั้งชื่อว่า *สันติประชาธรรม* จะดีไหม ก็เป็นอันตกลงตามนั้น เพราะฉะนั้นชื่อนี้ แม้จะออกจากปากท่าน ก็มีข้าพเจ้าเป็นตัวประกอบที่สำคัญรวมอยู่ด้วย ข้าพเจ้าจึงออกจะหวงแหนชื่อนี้ ดังมีคนเคยจะเอาชื่อดังกล่าวไปตั้งเป็นนามพรรคการเมือง ข้าพเจ้าถามว่าได้รับอนุญาตจากคุณป๋วยแล้วหรือ เขาตอบว่าท่านพยักหน้า ข้าพเจ้าว่าวิธีนี้ใช้ไม่ได้ ต้องขอคำยืนยันจากท่านเป็นลายลักษณ์อักษร ก็เป็นอันพับไป เขาไปได้ชื่อว่า พรรคพลังใหม่หรืออะไรทำนองนั้น

ตามความหมายก็คือ *สันติ* หรือความสงบนั้น ควรเป็นทั้งมรรคและผล โดยที่ *ประชาชน* (อาจรวมถึง*ประชาชาติ*ก็ได้) ต้องเป็นใหญ่ในทางธรรม กล่าวคือคนส่วนใหญ่จะใช้เลศเอาเปรียบคนกลุ่มน้อยไม่ได้ เพราะนั่นไม่ใช่ *ธรรมะ* คือต้องมีความถูกต้อง ดิงามประกอบไปด้วยเสมอ โดยที่ทั้งหมดนี้ต้องมีขบวนการตัดสินใจร่วมกัน อย่างเป็นประชาธิปไตยที่เนื้อหาสาระ

คุณป๋วยคำนึงถึงประชาธรรมโดยสันติเสมอมา โดยท่านพยายามนำมาประพฤติปฏิบัติตั้งแต่เมื่อท่านยังเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยที่เมื่อท่านมาเป็นอธิการบดีนั้น อะไร ๆ ก็จะเข้าไปเสียแล้วสำหรับสันติประชาธรรม จนท่านต้องลาจากบ้านเมืองไป และแล้วก็ต้องไปเสียชีวิตในต่างแดน จุดดั่งปียาจารย์ของท่านคือ นายปรีดี พนมยงค์

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ข้าพเจ้าตั้ง สถาบันสันติประชาธรรม ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์

๑. อุดหนุนโครงการวิจัย ได้แก่ โครงการวิจัยสันติภาพ โครงการวิจัยชุมชน โครงการวิจัยเพื่อชุมชนพึ่งตนเอง

๒. โครงการฝึกอบรม ได้แก่ โครงการฝึกอบรมคนรุ่นใหม่กับงานพัฒนา โครงการศึกษาภาษา และวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้าน

๓. โครงการเผยแพร่ความรู้ ได้แก่ โครงการเวทีไทย นิตศนการครบรอบ ๑๐๐ ปี พระยาอนุমানราชชน ผลิตสื่อสิ่งพิมพ์

๔. กิจกรรมสร้างสรรค์ชุมชน เช่น อาศรมวงศ์สนิท

เวลานั้นคุณปวยพุดลำบากและเขียนได้อย่างยากเย็นแล้ว หากข้าพเจ้าให้จารึกชื่อสถาบันจากลายมือเดิมของท่านตอนที่ตั้งชื่อหนังสือในปี ๒๕๑๖ และไปขออนุญาตท่านที่ลอนดอน ท่านไม่เพียงพยักหน้าให้เท่านั้น ข้าพเจ้ายังขอให้ภรรยาท่านเป็นพยานในความข้อนี้อีกด้วย และที่น่าดีใจก็ตรงที่วลีนี้ เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในภาษาไทย

## I

สภาพทางเศรษฐกิจสมัยนี้ ดูจะมีอิทธิพลเหนือสังคมและมนุษยชาติ ยิ่งกว่าการเมืองการปกครอง ยิ่งจำเดิมแต่เกิดการล่มสลายของสหภาพโซเวียตด้วยแล้ว สิ่งซึ่งเรียกว่าลัทธิทุนนิยม ในคราบของเสรีนิยมอย่างใหม่ (neoliberal capitalism) กลายเป็นค่านิยมหลักไปในปัจจุบัน ทั้งนี้หมายความว่าทรัพย์สินสมบัติ และการค้ากำไร มีความสำคัญยิ่งกว่าความกินดีอยู่ดีของมวลมนุษยชาติ โดยที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจำต้องเสื่อมโทรมลงไปตามลำดับอย่างเป็นเงาตามตัว

ผู้ที่เสวยผลประโยชน์ อาศัยโครงสร้างทางสังคมอันอยู่ดีธรรมและรุนแรงยิ่งกว่าอะไรอื่น โดยที่ผู้ซึ่งเสวยผลประโยชน์อย่างยิ่ง ย่อมได้แก่ บรรษัทข้ามชาติ และสถาบันการลงทุนอันยิ่งใหญ่ รวมถึงบริษัทบริวารที่สนับสนุนกระแสหลักทั้งสองนี้ พุดคร่าว ๆ ก็ได้ว่า สิ่งซึ่งเรียกว่าการค้าในระดับนานาชาตินั้น ประมาณสองในสามอยู่ในอู่มือของยักษ์ใหญ่พวกนี้ ดังอาจกล่าวได้อย่างไม่เกรงใจว่า พวกนี้คือ ผู้ควบคุมโลกหรือจักรวาลของเราเอาเลยทีเดียว โดยที่พวกนี้มีสิทธิพิเศษนานัปการและมีอิทธิพล ตลอดจนอำนาจเหนือมนุษยนิกรส่วนใหญ่ ตลอดจนสรรพสัตว์

ตัวเลขที่รับรู้กันทั่วไปก็คือ คนรวยราว ๆ ๒๐% ในโลกนี้ได้รับทรัพย์สินศฤงคารจากธรรมชาติและสังคมถึง ๘๓% อีก ๑๗% ที่เหลือจากนั้นแบ่งสันปันส่วนกันต่อไปอย่างอยู่ดีธรรม ในหมู่ประชากรโลกอีก ๘๐% แต่แล้วข้อเท็จจริงดังกล่าวก็ไม่ทำให้ใคร ๆ ในกระแสหลักของสังคมตกใจ หรือแลเห็นว่าเป็นความเลวร้ายในทางธรรมจริยา แต่ที่จริง พวกที่เชื่อในเรื่องลัทธิทุนนิยม พวกนี้เห็นว่าเป็นคือทิศทางแห่งการพัฒนา ที่ความร่ำรวยจะค่อย ๆ ขยายตัว จากคนรวยไปสู่คนจนยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที โดยที่จะใช้เวลาอีกนานเท่าไร ที่ทรัพยากรทางธรรมชาติจะทนรับความเลวร้ายในระบบนี้ต่อไปได้อีกหรือไม่ ดูจะไม่เข้ามาสู่ญาณ หากไม่ก็เชื่อว่าจะมีอภินิหารทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่จะกู้สภาพภาพของค่านิยมดังกล่าวนี้ไว้ได้

เราอาจสรุปได้ว่าสถานการณ์ในปัจจุบันก่อให้เกิดระบบซ้อนขึ้นสองประการ คือ (๑) ภายในประเทศ และ (๒) ระหว่างประเทศ โดยที่ทั้งสองประการนี้ มีความจริงอยู่ที่ว่าคนจำนวนน้อยสร้างทรัพย์สินถาวร และบริหารขึ้นมาจากความทุกข์ยากของมหาชน ซึ่งต้องทนทุกข์ทรมานยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที ยิ่งมีการพัฒนาที่ไหน คนยากคนจนในทีนั้น ๆ ย่อมต้องรับผลกระทบจากการทำชั่วของคนข้างบนแทบเสมอไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนส่วนใหญ่ได้รับเสรีภาพที่เขาไม่อาจเลือกวิถีชีวิตได้ หรือได้รับเสรีภาพที่จะอดตายอย่างขาดศักดิ์ศรี หากไม่มีเสรีภาพที่จะไปให้พ้นได้จากความทุกข์ยากที่ถูกกดขี่มาเป็นเวลานาน ทุก ๆ วันทารกและเด็กตายกันเป็น พัน ๆ คน ทั้ง ๆ ที่โรคภัยไข้เจ็บพวกนี้แก้ไขได้ไม่ยาก หากมีการเหลียวแลและเยียวยาอย่างจริงจัง ยังคน เป็นล้าน ๆ ที่เป็นโรคขาดอาหารและหิวโหยอยู่เสมอ

ถ้านี่คือสภาพของทุกซัดจ์ จากแง่ของพุทธศาสนา เราจำต้องหาเหตุแห่งทุกข์ให้ได้อย่างชัดเจน จากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

## II

การมองไปที่เหตุของทุกข์หรือสมุทัยในระบบทุนนิยมนั้น นำพิเคราะห์ว่าจะไรคือตัวแรงกระตุ้นและ ระบบคุณค่าหรือค่านิยม แล้วค่านิยมกับตัวกระตุ้นดังกล่าวมีผลกระทบเป็นประการใดกับองค์ภาพของ สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และเราจำต้องตราไว้ว่าเชื้อเพลิงที่สำคัญซึ่งช่วยหล่อเลี้ยงให้นัยตรกรรม ทางทุนนิยมเคลื่อนย้ายไปได้อย่างรวดเร็วนั้น ย่อมได้แก่การเก็งกำไรและผลกำไรนั่นเอง ยิ่งได้กำไรมาก ยิ่ง วิเศษมาก ด้วยเหตุฉะนั้น บริษัทห้างร้านต่าง ๆ ย่อมต้องมีอิสระเสรีอย่างเต็มที่ในการแสวงหากำไร อย่างไม่ ยอมให้มีข้อกีดขวางใด ๆ โดยมีเหตุผลว่า ถ้ากำไรมากเท่าไร ระบบทุนนิยมจะช่วยให้ผลกำไรนั้นแผ่กระจาย ออกไปเรื่อย ๆ จนถึงมวลมนุษยชาติในที่สุด แม้เท่าที่แล้ว ๆ มา ยังไม่ปรากฏว่าทฤษฎีที่ว่านี้เป็นจริงก็ตาม หรือจะเป็นจริงอยู่บ้าง ก็ตรงที่ระบบทุนนิยมให้มนุษยชาติได้รับผลประโยชน์อยู่ด้วยบ้าง แต่ให้ผลร้ายมากยิ่งขึ้น กว่า แม้ผลได้นั้น ๆ ก็เป็นผลพลอยได้ ยิ่งกว่าจะเป็นคุณประโยชน์จริง ๆ ต่อมวลมนุษย์และสรรพสัตว์

เหตุผลของฝ่ายทุนนิยมมีอยู่ว่า กำไรเป็นผลได้จากธุรกิจการค้า ซึ่งดูออกจะน่าฟัง แต่ถ้าพิจารณา ให้ลึกลงไปแล้ว จะเห็นได้ว่ากำไรที่แสวงหาได้อย่างง่ายที่สุดและถูกที่สุด โดยเฉพาะในวงการธุรกิจขนาดใหญ่ นั้น คือการเอาวัดเอาเปรียบ ถ้าไม่เอาเปรียบกรรมกร ก็เอาเปรียบลูกค้า และเอาเปรียบทรัพยากรทางธรรมชาติ หากไม่กีดกันไม่ให้ผู้อื่นที่ด้อยโอกาสกว่ามาแข่งขันได้กับตนและพวกตน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ได้ว่าทุนนิยมคือ ลัทธิที่ฝ่ายรวยทำทุก ๆ ทางให้อีกฝ่ายหนึ่งจน ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็แล้วแต่ เมื่อฝ่ายรวยได้เป็นนาย แล้วก็ยึดเอาระบบทุนในระดับโลกไว้ในอำนาจ เพื่อประโยชน์สูงสุดของฝ่ายตน โดยกีดกันอีกฝ่ายไว้ให้ด้อย กว่าตนตลอดไป

ดังจะเห็นได้ว่าบรรษัทที่ยิ่งใหญ่ ยิ่งต้องใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างสาหัสเสียเทเสีย หมด ทรัพยากรจากที่ประเทศนี้ แล้วก็ไปตักตวงเอาใหม่ในประเทศนั้น ทั้งนี้ก็เพราะการกำหนดค่านิยมไว้ที่กำไร ในระบบทุนนิยมเท่านั้น ส่อถึงโลกจริตเป็นเจ้าเรือน และการเอาวัดเอาเปรียบแรงงาน รวมตลอดจนลูกค้า และทรัพยากรทางธรรมชาติ ส่อถึงโทสจริตและโมหจริตอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าระบบทุนทำลายล้างธรรมชาติ เท่า ๆ กับที่ทำลายล้างมนุษยชาติ

เหตุก็เพราะกฎเกณฑ์ของระบบทุนนิยมมีอยู่ว่า เราต้องพัฒนา เราต้องเดินไปข้างหน้า เราต้องทันสมัย เราต้องมีเครื่องยนต์กลไกชนิดล่าสุด อย่างสะดวกสบายที่สุด แม้ว่านั่นจะทำให้ลายชีวิตและจิตใจของใคร ๆ อย่างไม่รู้ตัว และถ้าไม่ระวัง นั่นเป็นการทำลายตนเองอีกด้วย

นอกจากนี้แล้ว ลัทธิทุนนิยมในระดับนานาชาติถือว่า สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นเพียงส่วนย่อยที่ต้องมารับใช้ระบบทุน ทั้ง ๆ ที่ทุนนิยมควรปรับตนให้เข้ากันได้กับธรรมชาติ เพื่อทรัพยากรทางธรรมชาติจะได้ดำรงมั่นอยู่อย่างยั่งยืน ไม่ให้ปลาสนาการไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งย่อมยังความเลวร้ายมาสู่มนุษยนิกรและสัตว์ต่าง ๆ อย่างเหลือคณานับ

สิ่งซึ่งเรียกว่าตลาดเสรี หรือการแข่งขันอย่างเสรีนั้น หมายความว่าทำอะไร ๆ ก็ได้ อย่างปราศจากศีลธรรมจรรยาใด ๆ ก็ได้ โดยใช้วิธีแบ่งแยกฝ่ายตรงกันข้าม แล้วเอาชนะมัน เพื่ออยู่เหนือมัน หากไม่ก็ต้องหาทางควบคุมตลาดไว้ในอำนาจอย่างผูกขาด หรืออย่างลัทธิอาณานิคมเอาเลยก็ได้

ใครที่ขึ้นได้ถึงจุดสุดยอดในระบบการแข่งขันดังกล่าว ถือได้ว่าเขาคือผู้ชนะ หรือผู้ที่ได้รับความสำเร็จ เป็นผู้ที่มีสมรรถภาพหรือสมรรถนะอันควรแก่การยกย่อง

เขาคอนั้นจะมีความสามารถมากยิ่งขึ้น ถ้าบรรพชนของเขาสะกดมหาชนไว้ได้ในอำนาจ โดยจะใช้การโฆษณาชวนเชื่อหรือการล้างสมอง หลอกลวง หรือประหัตประหาร ฯลฯ อะไร ๆ ก็ได้ นั่นถือว่าเป็นความสำเร็จอย่างออกฤต จึงไม่น่าแปลกใจอะไรเลยที่ระบบทุนหรือค่านิยมในระบบนี้ได้สร้างให้สังคมต่าง ๆ เต็มไปด้วยความรุนแรง ความเห็นแก่ตัว และการทำลายล้างธรรมชาติอย่างเลวร้าย ทั้ง ๆ ที่อดัม สมิท บิดาแห่งระบบตลาดการค้าเสรี ถึงกับเคยเตือนเอาไว้ว่า การแสวงหาอย่างเห็นแก่ตัวโดยมีความโลภเป็นเจ้าเรือนั้น เป็นความเลวร้ายอย่างสาหัสสำหรับผู้ที่ตั้งตัวเป็นนายเหนือมวลมนุษย์ แต่แล้วคำเตือนดังกล่าว ก็ไม่มีผลใด ๆ ในทางที่เป็นคุณกับระบบทุนนิยมเอาเลย

### III

จากแง่มุมของพุทธศาสนิกนั้น ลัทธิทุนนิยมอาจสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมให้มีเหตุมีผลและมีสมรรถภาพ แต่พิจารณาในทางศีลธรรมแล้ว ออกจะน่าเป็นห่วงอยู่มาก หรือพูดอย่างจริง ๆ ก็คือ ทุนนิยมกระแสหลักที่เป็นอยู่ในบัดนี้ เป็นลัทธิที่ปราศจากคุณค่าในทางจริยธรรมเอาเลย ชัยชนะของระบบทุนในคราวของเสรีนิยมเหนือสังคมนิยมในระบบบอมบาร์กซ์ เลนินและเหมานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิเสธธรรมจริยาในทุก ๆ ทาง ทั้งยังถ่วงหน่วงให้ปฏิเสธกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ที่จะขวางการแสวงหากำไรของบรรษัทข้ามชาติต่าง ๆ อีกด้วย

พุทธศาสนาขัดกับลัทธิเสรีนิยมอย่างใหม่ที่ควบคู่ไปกับระบบทุนอย่างตรงกันข้ามเอาเลย เพราะพุทธศาสนาถือว่าสรรพสัตว์มีความสำคัญทุกถ้วนหน้า โดยไม่เห็นว่าเป็นบรรพชนที่ยิ่งใหญ่จะมีความสำคัญเหนือคนเล็กคนน้อยและสัตว์เล็กสัตว์น้อย ตลอดจนธรรมชาติต่าง ๆ ได้อย่างไร

ที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือตรงที่พุทธศาสนาขัดกับลัทธิทุนอย่างฉกรรจ์ ในข้อที่พุทธธรรมเน้นในเรื่องความไม่เห็นแก่ตัว ตำนานดิฉินความเห็นแก่ตัวในทุกรูปแบบ ใครก็ตามที่มุ่งในทางโลกจริต เพื่อความยิ่งใหญ่ของตนหรือบรรพชนของตน จะบนความทุกข์ยากของสรรพสัตว์หรือไม่ ก็ถือว่านั่นคือจุดเริ่มต้นของความเลวร้าย



เสียแล้ว แม้คนที่มุ่งความเป็นใหญ่ในสถาบันการศึกษา ในทางการเมืองและในทางสื่อสารมวลชนนั้น ถ้าขาดการพิจารณาตนเอง เขานั้น ๆ ก็ถูกโลก โกรธ หลงและความเห็นแก่ตัว พาไปให้มัวเมาในลาภ ในยศและโลกธรรมอื่น ๆ ได้อย่างไม่ยากเอาเลย เพราะคนที่ไต่เต้าขึ้นไปในระบบของสังคมอันอยู่ติธรรมและรุนแรง โดยปราศจากจิตสำนึกที่ต่อแค้นทางด้านการลดความเห็นแก่ตัวนั้น เท่ากับไปช่วยให้ระบบอันเลวร้ายนั้น มันคงยิ่งขึ้น ในการทำลายล้างธรรมชาติและสรรพสัตว์ โดยเฉพาะก็ผู้ที่ยากไร้และถูกเอาเปรียบจากโครงสร้างดังกล่าว ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากมิใช่น้อย

พุทธศาสนาสอนให้เราเห็นโทษของโลกจริต เพราะความโลภบังตาเราให้อยากได้ อยากกอบโกยเพื่อความยิ่งใหญ่ของเรา โดยมักผนวกเข้าไปกับโทษจริตหรือความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ อันก่อให้เกิดความทุกข์ยากนานัปการ เพราะความโลภไม่อาจนำไปให้เกิดความพอใจ ไม่ว่าจะในส่วนของปัจเจกบุคคล หรือของสังคม พุทธศาสนิกจึงเน้นในเรื่องความสันโดษ หรือการมีความสุขด้วยความพอใจอย่างเรียบง่าย ด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรม อย่างไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น สัตว์อื่นอย่างไม่โลภหรืออิจฉาริษยา

เมื่อบุคคลมีสันตุษฐีธรรมหรือสันโดษแล้ว ย่อมฝึกปรือตนอย่างรู้เท่าทันตนและสังคม เพื่อเอื้ออาทรต่อคนอื่น สัตว์อื่น ให้เกิดสันติสุขในสังคมและในตนเอง ในขณะที่ระบบทุนถือเอามนุษย์แต่ละคนเป็นกึ่งอมมนุษย์หรือกึ่งมนุษย์ คือมนุษย์นั้น ๆ มีค่าในฐานะที่เป็นเพียงผู้ผลิตหรือผู้เสพผลผลิตเท่านั้น เพราะนี่เป็นเพียงมรรค หากผลขึ้นอยู่กับกำไรเท่านั้นเอง

เพื่อให้ได้ผลในทางกำไรอย่างเต็มที่ ระบบทุนย่อมใช้ความเห็นแก่ตัวเป็นเครื่องล่อ ให้แต่ละคนและแต่ละหน่วยงานเพิ่มความโลภ ความโกรธ และความหลง ยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที จนเนื้อหาสาระอย่างอื่นหมดไป หรือด้อยความสำคัญลงไปทุกที ๆ มนุษย์แต่ละคนก็เลยกลายเป็นดังเครื่องจักรกล ไม่เข้าใจอะไร ๆ ได้อย่างเป็นองค์รวม หากคิดเห็นได้อย่างเป็นเสี่ยง ๆ ด้วยดวงตาที่ฝ้าฟาง เพราะถูกความเห็นแก่ตัวในทางโลกโกรธ หลงครอบงำ ในขณะที่พุทธศาสนาสอนให้เข้าใจว่ามนุษย์นั้นเป็นองค์รวม หากรู้จักพัฒนาหรือภาวนาให้ หัวสมองกับหัวใจสัมพันธ์กันอย่างรู้ตัวพร้อม แต่ละคนย่อมเกิดความงอกงามอย่างสันติ และอาจช่วยกันสรรค์สร้างให้สังคมเกิดสันติประชาธรรมได้ด้วย เพราะเราต่างก็สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เรื่อยไปจนสัมพันธ์กันกับสรรพสัตว์และธรรมชาติทั้งหมด อย่างพึ่งพาอาศัยกัน ดังที่เรียกเป็นศัพท์ทางวิชาการว่าอิทัปปัจจยตา

พรหมวิหารธรรมอาจเป็นเรื่องของหญ้าปากคอกไปแล้วสำหรับคนไทยทั่ว ๆ ไป แต่เห็นทีจะมีคนเข้าใจให้ต้องแท้ได้น้อย ดังมีคำอธิบายว่านี่คือธรรมประจำใจอันประเสริฐ หรือธรรมที่ช่วยให้คนเป็นผู้ใหญ่อย่างแท้จริง โดยที่ผู้ใหญ่นี้ก็แค่แคดแก่ลม หรือแกวี่ซาอย่างฝรั่ง ยิ่งกว่าจะเข้าใจในเรื่องพรหมวิหารจึงขอชี้แจงว่า

๑) เมตตา ได้แก่การสร้างตัวเองอย่างถูกต้อง อย่างไม่เห็นแก่ตัว หากรู้จักโยงประสานร่างกายให้สัมพันธ์กับจิตใจอย่างผสมผสานกัน อย่างไม่ขัดแย้งกัน โดยรู้จักโยงลมหายใจมาอบรมหัวสมองให้ไม่ต้องการความอหังการ หากให้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน โดยเข้าใจว่าถ้าเรารักตัวเรา เราย่อมต้องการความสุขและความสุขของเราไม่ควรตั้งอยู่บนการเอาเปรียบคนอื่น สัตว์อื่น ถ้าความโกรธ ความเกลียดเกิดขึ้น ก็ดับเสียได้ด้วยเมตตาภาวนา โดยฝึกความรักผู้อื่นและสัตว์อื่นออกไปเรื่อย ๆ อย่างหาประมาณมิได้ สมดังคาถาในกรณียเมตตาสสูตรที่ว่า มารดาถนอมลูกน้อยในครรภ์คนเดียว โดยยอมพร่ำชีวิตตนเพื่อลูกน้อยอันใด พึงเจริญเมตตาอย่างไม่มีประมาณไปในสรรพสัตว์นั้น

ถ้าเราไม่เข้าใจอุดมคติในข้อนี้ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เราจะเข้าถึงสันติประชาธรรม โดยเอาชนะลัทธิทุนนิยมและบริโภคนิยมไม่ได้เอาเลย โดยขอกระชับให้ทราบว่าคุณช่วย อึ้งภากรณ์ เป็นตัวอย่างทางด้านนี้อย่างเห็นได้ชัด สำหรับผู้ที่ตามีแวพจะติดตามชีวิตและงานของท่าน ไม่แต่กรณีของการกระโดดร่มลงมาที่ชียงนาทในขบวนการเสรีไทย แม้ในเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ท่านก็บอกข้าพเจ้าด้วยความอ่อนน้อมต่อมตนาว่าท่านหวังชีวิตของเยาวชนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยิ่งกว่าตัวท่านเอง ดังนี้ เป็นต้น

๒) *กรุณา* ความสงสาร คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่น สัตว์อื่นมีทุกข์ คิดหาทางช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อปลดทุกข์ของเขา และการฝึกปรีททางด้านกรุณธรรมนั้น ต้องลงไปร่วมทุกข์กับคนที่เขามีทุกข์ และร่วมกับเขาในการหาทางออกจากความทุกข์ด้วยกัน นั่นจึงเป็นกรุณาคุณที่แท้ ถ้าตราบโศกที่คนรวยเพียงแต่เอาข้าวของเงินทองไปบริจาคให้คนยากจนบ้าง แล้วตนเองยังดำรงคงความรวยอยู่อย่างใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย โดยปล่อยให้โครงสร้างทางสังคมอันอยู่ดีธรรมรับใช้ตน หรือช่วยให้ตนไต่เต้าบันไดทางสังคมขึ้นไปเรื่อย ๆ แล้วปล่อยให้คนส่วนใหญ่ยังระทมทุกข์อยู่ตามโครงสร้างดังกล่าว งานสังคมสงเคราะห์ของคนรวยคือกรุณาแบบปลอม ๆ ความกรุณาที่แท้ย่อมมุ่งที่เสมอภาคทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม โดยสันติวิธี แม้ยังเข้าไม่ถึงขั้นนั้น ก็ต้องลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนลงในทุก ๆ ทาง ให้คนจนอยู่ดีกินดีและมีศักดิ์ศรี อย่างมีส่วนร่วมตัดสินใจชะตากรรมของเขาและของสังคมส่วนรวมอย่างเท่าเทียมกับคนรวยด้วย

๓) *มุทิตา* ยินดีด้วยกับคนที่มีความสุข แม้จนคนที่ได้รับความสำเร็จในสังคมที่กดขี่ข่มเหงเราและ/หรือมหาชน เป็นการฝึกในเรื่องลดความริษยาอาฆาต พุดตามภาษาของฝ่ายคริสต์ก็คือเราเกลียดบาป แต่ไม่เกลียดคนบาป กล่าวคือการที่เรายินดีกับคนข้างบน หรือไม่รังเกียจคนที่เขาเปรียบผู้อื่นนั้น หมายความว่าเราต้องหาทางทำลายโครงสร้างทางสังคมอันอยู่ดีธรรมและรุนแรงด้วย โดยใช้มุทิตาควบคู่ไปกับเมตตาและกรุณา

๔) *อุเบกขา* ไม่ได้แปลว่าอยู่เฉย ๆ หรือไม่เอาไหน หากหมายถึงการฝึกใจให้เป็นกลาง โดยต้องผ่านขั้นตอนแห่งการฝึกจากเมตตา กรุณา และมุทิตามาแล้ว โดยรู้จักวางใจเฉยได้ เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปอย่างไรตามสมควรแก่ธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น ๆ โดยไม่เข้าไปก้าวก่าย สารระแน หรือเมื่อตนเองอับจน หาหนทางออกไม่ได้ ก็ฝึกใจไว้ให้เป็นกลางอย่างสงบ โดยท่านเปรียบว่าให้ทำตนดังแม่เสือ เมื่อยังหาเหยื่อไม่ได้ ให้นอนนิ่งเข้าไว้ แต่เมื่อเหยื่อมาถึง ก็รู้จักใช้พลังอย่างทันท่วงที กล่าวคือเมื่อปัญญาผุดขึ้นมาจากการสำรวจผลดีอย่างวางเฉย จนปราศจากอคติแล้ว เมตตา กรุณา และมุทิตาจะเป็นตัวนำไปทำการต่อไป โดยอาศัยอุเบกขาเป็นแกน

หากสาธุชนรู้จักเจริญพรหมวิหารธรรมตามลำดับขั้น แม้เราจะไม่ใช่อริยบุคคล ก็ควรมุ่งที่ความเป็นผู้ใหญ่ในทางธรรม หาไม่เราจะทำร้ายตัวเองและผู้อื่นอย่างไม่รู้ตัวทั่วพร้อม อย่างมีอคติมาครอบงำ เพราะความโกรธเกลียด เพราะความรัก เพราะความกลัว หรือเพราะความหลง ดังระบบทุนนิยมสร้างให้คนตกอยู่ในอคติทั้งสิ้นนี้ด้วยกันแทบทั้งนั้น

อาศัยพรหมวิหารธรรมเป็นพาหนะ ย่อมช่วยให้เราเดินทางอย่างมีสุขไปสู่สันติสุขทั้งทางส่วนตัวและส่วนรวม โดยมีความสงบหรือสันติเป็นทั้งมรรคและผล ถ้าเข้าใจเนื้อหาสาระดังว่านี้ ความสำเร็จในทางโลกหรือความยิ่งใหญ่ในทางโลกทรัพย์หรืออำนาจ ย่อมเป็นเรื่องรองหรือไม่มีความหมายเอาเลย

ถ้าพุทธศาสนิก ตลอดจนศาสนิกนิกงรเหล่าอื่น ก็อาจให้อุบายวิธีของพรหมวิหารมาฝึกตนได้ จนมีความเป็นผู้ใหญ่ในทางธรรมตามสมควรแล้ว ก็อาจขยายคุณธรรมดังกล่าวออกไปในครอบครัว ในชุมชน จนถึงประเทศชาติ และนานาชาติได้ ยิ่งในยุคสมัยที่ปราศจากธรรมดังในปัจจุบัน ที่เราถูกรอบงำโดยทุนนิยมและบริโภคนิยม ให้นับถือเงิน นับถืออำนาจ นับถือความสะดวกสบาย อย่างติดยึดอยู่ในวัตถุนิยมด้วยแล้ว เราจำต้องฝึกตนและผู้คนอื่น ๆ ให้ตื่นจากการครอบงำดังกล่าวในทุก ๆ ทางอย่างสันติ

พรหมวิหารเป็นธรรมที่ฝึกปรือจากภายในออกไปภายนอกฉันใด สังคมวัตถุก็เป็นธรรมจากภายนอกที่เอื้อแต่ละบุคคลและสังคมฉันนั้น ดังท่านกล่าวว่ารถจะเคลื่อนย้ายได้อย่างมั่นคง ย่อมอาศัยล้อทั้งสี่ฉันใด สังคมและสมาชิกในสังคมเคลื่อนย้ายจากธรรมไปสู่ธรรมะ หรือจากทุกข์ไปสู่สันติสุข ก็โดยอาศัยสังคหวัตถุสี่ฉันนั้น ทั้งนี้ได้แก่

๑) **ทาน** การให้ อาจเริ่มจากให้ส่วนเกิน เรื่อยไปจนให้สิ่งที่เรารักที่สุด หวงแหนที่สุด ยิ่งสละความเห็นแก่ตัวออกได้มากเท่าไร เราก็จะต้องการน้อยลงเท่านั้น กล่าวคือถ้าใช้ทานเป็นพื้นฐานจนสามารถสร้างค่านิยมแห่งการให้ว่าสำคัญกว่าการรับ ทุนนิยมและบริโภคนิยมย่อมจะดำรงคงอยู่ไม่ได้เอาเลย

การให้ในที่นี้ไม่ได้มุ่งเรื่องสิ่งของ ซึ่งเรียกว่าอามิสทาน หากรวมถึงธรรมทาน ซึ่งหมายถึงการให้วิชาความรู้ หรือให้คุณค่าที่ถูกต้อง ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับค่านิยมของลัทธิบริโภคนิยมและทุนนิยมนั่นเอง

๒) **ปิยวาจา** ไม่ได้หมายเพียงว่าวาจาที่ไพเราะ หากหมายถึงคำพูดที่เกิดจากความจริงใจและความปรารถนาดี คำแนะนำตักเตือน แม้จนคำวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งอาจต้องแสดงอาการอย่างรุนแรงเพื่อกระชากให้เกิดสติ เพื่อให้หลุดพ้นจากการครอบงำโดยคุณค่าผิด ๆ ซึ่งใช้เลศนัยของคำพูดอย่างไพเราะ หากมีเลศนัย รวมถึงการใช้ดนตรีและละคร ตลอดจนการโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ จนคนติดอยู่ในโครงสร้างทางสังคมที่มีบรรษัทข้ามชาติควบคุมไว้ ให้เราหลงในความโลภ ในความรุนแรง และในความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยต่าง ๆ โดยมองไม่เห็นโทษของความเลวร้ายดังกล่าว หากเข้าใจไม่ว่านี่แลคือสัญลักษณ์แห่งการพัฒนาหรือความมีหน้ามีตาทางสังคม ธรรมะข้อนี้จะมีผลก็ต่อเมื่อสังคมการเมืองสามารถออกกฎหมายควบคุมสื่อในทางที่เลวร้ายและมอมเมาได้ โดยมุ่งที่เนื้อหาสาระของปิยวาจาหรือดีวาจา

๓) **อรรถจริยา** หมายถึงการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น หรือความร่วมมือกัน แทนการแข่งขันกัน มุ่งการอุทิศธรรม ยิ่งกว่าความร่ำรวยบนความทุกข์ยากของผู้อื่น ธรรมะข้อนี้จะเป็นจริงได้ ก็ต่อเมื่อมีการรวมตัวกันอย่างรู้เท่าทันกลฉวยของบรรษัทข้ามชาติ ที่อ้างวิทยาศาสตร์ปลอมว่าคนแข็งแรงเท่านั้นที่ชนะ คนอ่อนแออยู่ไม่ได้ แต่ที่จริงคนแข็งแรงก็ต้องพึ่งคนอ่อนแอ มนุษย์ต้องพึ่งสัตว์ พึ่งต้นไม้ พึ่งแม่น้ำ พึ่งภูเขา ฯลฯ ไม่ใช่ว่าธรรมชาตินั้น ๆ เป็นเพียงทรัพยากรให้มนุษย์ขูดขูดย่ำ โดยที่บรรษัทข้ามชาตินำเราไปสู่วัฒนธรรมหนึ่งเดียวที่โคคา-โคล่า อาหารแตกต่วน ฯลฯ ในขณะที่อรรถจริยาช่วยให้เราเข้าถึงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นอัน

หลากหลายและมีภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งล้วนเป็นไปในทางความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันยิ่งกว่าแข่งขันอย่างชิงดีชิงเด่น เพียงเพื่อการเอาชนะ ซึ่งนำไปสู่ความรุนแรง

๔) **สมานัตตา** ความเป็นผู้มีเมตตา หรือเสมอภาคนั่นเอง ซึ่งรวมถึงความเสมอต้นเสมอปลาย ก็ได้ แต่โดยเนื้อหาสาระแล้ว พุทธศาสนาไม่รับความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางชาติวุฒิ หรือทางทรัพย์ หรือทางอำนาจ ไม่ยกย่องผู้ชนะ ที่เอาเปรียบผู้แพ้ หากเสนอให้ทุก ๆ คนหันหน้าเข้าหากัน โดยการเอาชนะความเห็นแก่ตัว และการเข้าถึงสัจจาหรือปียวาจา ย่อมนำมาซึ่งความร่วมมือกันอย่างเสมอป่าเสมอไหล่ แล้วย่อมนำไปสู่ความเสมอภาคและภราดรภาพนั่นเอง

## IV

จากหัวข้อธรรมสำหรับฝึกปรือภายในตนให้เป็นผู้ใหญ่อย่างเข้าใจตนและสังคม ควบคู่ไปกับหัวข้อธรรมสำหรับฝึกปรือให้แต่ละคนรู้จักร่วมมือกันมีบทบาทในสังคม ย่อมสรุปลงได้ว่าทุกหัวข้อธรรม เน้นในเรื่องการรู้เท่าทันโลกโกรธหลง ซึ่งเป็นต้นตอที่มาของความทุกข์ของแต่ละบุคคลและความทุกข์ของสังคมด้วย โดยที่ลัทธิทุนนิยมกลับสร้างคุณค่าให้เรานิยมความโลภในการกอบโกย ความโกรธในการเพิ่มอำนาจวาสนาบารมี และความหลงในวิชาการต่าง ๆ ในทางมิฉชาติฐิ ที่รู้เป็นเสี่ยง ๆ จนเข้าใจว่ามนุษย์และโลกนี้เป็นดั่งยন্ত্রกรรมที่ปราศจากความวิเศษมหัศจรรย์อันเป็นโลกุตระธรรม

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือค่านิยมอย่างใหม่ในโลกนี้ปิดกั้นการเปิดเผยความโปร่งใส และอิสรภาพหรือเสรีภาพที่แท้ ซึ่งรวมอยู่ในพรหมวิหารธรรมและสังคหวัตถุธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว โดยที่เสรีภาพในระบบทุนคือเสรีภาพในการซื้อ ในการเสพ และในการเป็นลูกจ้างหรือในการเป็นเจ้าของเท่านั้นเอง โดยที่คนยากจนคนแค่นมีเพียงเสรีภาพในการรอดตายและในการไร้โอกาสใด ๆ ล้วน

สำหรับพุทธศาสนานั้นอิสรภาพหรือเสรีภาพหมายถึง

(๑) **มวลมนุษย์ควรปลดพันไปจากภยันตรายทางธรรมชาติ** เท่าที่จะเป็นไปได้ หรืออย่างน้อยก็รู้อุบายวิธีที่จะเอาชนะทุกข์ภัยโรคนั้น ๆ ได้ คือปลดพันไปจากโรคภัยไข้เจ็บ รวมถึงทุกข์ภัย อคติภัย อุทกภัย โดยที่ภัยพวกนี้ในสมัยนี้มักเกิดจากบรรษัทข้ามชาติที่เข้าไปก้าวร้าวทำลายธรรมชาติจนปราศจากความสมดุลเป็นส่วนใหญ่

(๒) **ปลดไปจากภัยทางสังคม** อันได้แก่ความยากจนคนแค่นที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคมอันอยู่ติธรรม หรือจากราษฎร ภัยและภัยของบรรษัทข้ามชาติ ของธนาคารโลก องค์การค้าโลก กองทุนระหว่างชาติ ภัยของการโฆษณาชวนเชื่อ ฯลฯ แม้จนภัยอันเกิดจากลัทธิคั่งค้างชาติ คั่งค้างศาสนา และการเอารัดเอาเปรียบกันในระดับที่ย่อย ๆ ลงมา โดยหาทางให้เกิดมีความใจกว้าง ให้มีการรวมตัวกัน ให้มีความเห็นอกเห็นใจกัน

(๓) **ปลอดภัยจากกิเลสมาร หรืออิสรภาพในทางจิตวิญญาณ** เพื่อมีโอกาสได้รับความงาม ความดีและความจริง ไม่แต่การรับรู้ในทางสุนทรีย์อันเป็นไปตามแนวทางของจิตตมัยปัญญา โดยเข้าถึง ศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ หากโดยทางจิตตมัยปัญญาด้วย คือ ให้สิ่งซึ่งสลับรับรู้มาไม่เป็นไปอย่างเสียด่าง หากให้เข้าเป็นองค์รวม จนความรักกับความรักเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้ใช้ศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ในตน อย่างประเสริฐสุด โดยที่ทุก ๆ คนมีศักยภาพดังกล่าวนี้ หากระบบการศึกษาอย่างใหม่และคุณค่านิยมในระบบทุนและองค์การของรัฐบาลอย่างใหม่ทำลายศักยภาพของคนเล็กคนน้อยอย่างเลวร้ายที่สุด แม้คนใหญ่ คนโตก็ใกล้เกลี่ยศักยภาพของตน เพียงเพื่อผลได้ในทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเท่านั้น และที่สำคัญยิ่ง คือภาวนามัยปัญญา อันช่วยให้มนุษย์เข้าถึงจุดอันวิเศษสุดที่อยู่เหนือภาษาและเข้าถึงสิ่งซึ่งสามัญมนุษย์จะ เข้าใจได้โดยยาก หากสามารถโยงหัวใจให้สัมพันธ์กับหัวสมองอย่างสอดคล้องกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนข้ามพ้นความเห็นแก่ตัวไปได้ ย่อมเข้าถึงปรมาตตสังหรือพระนิพพาน หรือพระผู้เป็นเจ้านั่นเอง

การเข้าถึงอิสรภาพทั้งสามข้อนั้น เริ่มจากทาน ตามมาด้วยศีลและภาวนา

ดังได้เอ่ยถึงทานมาบ้างแล้ว หากเห็นคุณค่าของการให้ว่าสำคัญว่าการรับ นั้นแลคือปฐมฐานของ อิสรภาพที่แท้และปลอดภัยพ้นไปจากพันธนาการนานาประการ ยิ่งพอใจในการพึ่งตนเอง ในวิถีชีวิตอันเรียบง่าย ที่มีสันโดษเป็นเจ้าของ นี่แลคือมุกขวารของสันติประชาธรรมโดยแท้ ดังท่านมหาตมะคานธีกล่าวไว้ว่า ถ้าเรา ทุกคนมีวิถีชีวิตอันเรียบง่าย คนอื่น ๆ เขาก็จะได้มีโอกาสในการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ ซึ่งแปลมาไม่ได้ กระชับเท่าคำของท่านที่ว่า We should all live simply, so that others can simply live.

เราพร้อมที่จะแบ่งปันทรัพย์สมบัติ ความรู้ ความสามารถ และเวลา ฯลฯ ของเรา เพื่อ อรรถประโยชน์ของคนอื่นและสัตว์อื่น ที่อยู่ ณ สถานะอันด้อยไปกว่าเรา เราจะเกิดความเป็นปกติภายใน ตัวเราด้วย และสังคมก็จะมีความเป็นปกติมากขึ้น เมื่อเราไม่เอาเปรียบตัวเราและผู้อื่น โดยคิดจะให้อีกกว่า คิดจะกอบโกย เราย่อมมีเวลาเจริญสติ ให้เกิดสันติภาวะภายในเพื่อแก้ไขโครงสร้างทางความคิดของเราด้วย จิตใจที่โปร่งใสและเรียบง่าย เพื่อหาทางแก้ไขโครงสร้างทางสังคมให้ยุติธรรมยิ่งขึ้น ให้สุขสงบยิ่งขึ้น อย่างมี สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสม กล่าวย่อได้ว่าทานที่เหนือหาสาระนั้น คือการทำทนายระบบทุนนิยมและ บริโภคนิยมที่สำคัญยิ่ง

ศีลก็คือข้อวัตรปฏิบัติสำหรับเปลี่ยนแปลงตัวเราและสังคม ให้ลดการเอาเปรียบลงไปทุก ๆ ทาง แม้ศีล ๕ ที่เราทุกคนนึกว่ารู้นั้น ถ้าเข้าใจเนื้อหาสาระแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า ข้อที่ ๑ เป็นการฝึกปรือในการ ลดความรุนแรงหรือโทสะจริต ข้อที่ ๒ เป็นการฝึกปรือเพื่อลดโลภจริต ข้อที่ ๓ เป็นการฝึกปรือเพื่อลดราคะจริต ซึ่งผูกติดอยู่กับความโลภ หากรุนแรงกว่า ข้อที่ ๔ เป็นการฝึกปรือในการลดโมหจริต และข้อที่ ๕ เป็นการ ฝึกปรือให้ลดความมีนเมาในทุก ๆ ทาง ไม่ใช่แต่ในเรื่องของสุราเมรัยหรือยาบ้า ยาเมา เท่านั้น หากรวมถึง การมอมเมาโดยอุดมการณ์ ตลอดจนจนการโฆษณาชวนเชื่อในทุก ๆ ทางอีกด้วย

การฝึกปรือ ท่านใช้คำว่าสมาทาน คือการถือเอามารับไว้เป็นข้อปฏิบัติ ให้เกิดความสำรวมระวัง ที่เรียกว่า สังวร เพราะถ้าไม่ลดความรุนแรง เราเองย่อมเดือดร้อน หัวใจเดินผิดปกติ ทำร้ายร่างกายโดย จิตใต้สำนึก แล้วถ้าไปล่วงศีลข้อที่ ๑ ชีวิตคนอื่น สัตว์อื่น ย่อมได้รับทุกข์ตามไปด้วย เชกเช่นศีลข้อที่ ๒ ถึง ที่ ๔ ก็ดูจะเดียวกัน ในทางที่ต่างกันออกไปในเรื่องโลภะ ราคะและโมหะ ส่วนศีลข้อที่ ๕ นั้น ท่านแนะนำให้ รู้เท่าทันการเมาเอามาจากอื่น ไม่ว่าจะเป็นเครื่องดอง ของเมา หรือลัทธิอุดมการณ์ใด ๆ ที่ครอบงำเราได้จน

ปราศจากสติเสียแล้ว เราย่อมผิดพลาดได้ทั้ง ๔ ข้อ

ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราสำรวจมรรควังจนเป็นนิจศีลแล้ว ความสังวรก็กลายเป็นความเป็นปกติไป เพราะฉะนั้น คำว่าศีล กับคำว่าปกติ จึงเป็นไวพจน์กัน

เมื่อเรามีปกติในทางที่ลดความโลภ ความโกรธ ความหลงลงไปได้แล้วไซ้ เราก็มีส่วนช่วยให้สังคมปกติได้โดยลดความรุนแรงทางโครงสร้างไปได้เรื่อย ๆ อย่างสันติ จนเกิดความยุติธรรมในสังคม โดยอาศัยสังคหัตถุธรรมที่กล่าวมาแล้ว หรือหัวข้อธรรมอื่น ๆ อีกก็ได้

คนที่ม่จิตใจเอื้อเพื่อเผื่ออย่างลดความเห็นแก่ตัวลงไปเรื่อย ๆ ด้วยทานบารมี และมีศีลบารมีที่สนใจให้เป็นปกติอย่างไม่เอาเปรียบตนเองและสังคม ย่อมอยู่ในสภาพที่พร้อมจะเจริญภาวนา คือทำจิตใจให้สงบ จนเกิดสันติภาวะภายใน แล้วมุ่งไปที่โยนิโสมนสิการ คือการทำใจให้แยบคาย รู้จักวิเคราะห์เจาะลึก ลงไปในเรื่องของอดีต หรือความเห็นแก่ตัว ด้วยการพิจารณาสังภาวะ โดยสืบหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แล้วรู้จักแยกแยะองค์ประกอบต่าง ๆ อันมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือรู้จักไตร่ตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ นี่แลคือการเปลี่ยนจิตสำนึกเดิมที่เห็นแก่ตัว มามองเห็นความทุกข์ยากของสรรพสัตว์ แล้วเข้าใจในเรื่องโครงสร้างทางสังคมอันยุติธรรม ที่มีระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมครอบงำอยู่ โดยบรรษัทข้ามชาติซึ่งควบคุมอยู่ทางเบื้องหลัง

ถ้าเราเข้าใจว่าอิสรภาพหรือความหลุดพ้นจากการครอบงำต่าง ๆ หมายถึงการแสวงหาสิ่งซึ่งเป็นคุณงามความดีที่ช่วยให้ชีวิตสดใสอย่างมีศักดิ์ศรีขึ้นไปทุก ๆ ทางแล้วไซ้ อหิงสธรรมในพระพุทธศาสนาย่อมเป็นแกนนำที่ก่อให้เกิดความเป็นไทในสังคม และให้เกิดสันติสุขในโลก

การที่จะก่อให้เกิดสันติสุขและความเป็นไทให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมนั้น จำต้องขจัดเสีย หรืออย่างน้อยก็ต้องลดลงซึ่งความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ

ศีลข้อที่ ๑ ว่าด้วยความรุนแรงโดยตรง หากสมัยนี้เราจำต้องรับรู้ถึงความรุนแรงเชิงโครงสร้าง อีกด้วย โดยเราอาจนิยามได้ว่าความรุนแรงทางโครงสร้างหมายถึง รูปแบบทางสถาบันที่เต็มไปด้วย หรือเอื้ออาทรให้เกิดความรุนแรง โดยที่โครงสร้างดังกล่าวมีผลกระทบโดยตรงมาถึงสตรีเพศยิ่งกว่าบุรุษเพศ มาถึงเยาวชนและเด็ก ที่ยากจนมากกว่าร่ำรวย มาที่ชนกลุ่มน้อย กรรมกรและกสิกร ยิ่งกว่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และคนที่กินเงินเดือนแพง ๆ

โครงสร้างดังกล่าวประกอบไปด้วย การแสดงออกทางความโลภโกรธหลงอย่างจัง ๆ แต่โครงสร้างดังกล่าวนี้บิดบังไว้ ไม่ให้เห็นได้ง่าย ๆ ว่าความรุนแรงโดยตรงนั้นเป็นผลมาจากโครงสร้างที่ว่ามันนั่นเอง ทั้ง ๆ ที่ตัวโครงสร้างเองนั้น ดูประหนึ่งว่าไม่มีอะไรที่น่าสะพรึงกลัวเอาเลยด้วยซ้ำ ทั้งการโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ ยังช่วยให้เราพิสมัยบรรษัทข้ามชาติ ซึ่งก็คือตัวแทนสุดยอดทางความโลภโกรธหลงของโครงสร้างดังกล่าวนี้เสียอีกด้วย

จำเพาะคนที่รู้เท่าทันการต่อต้านทอแก๊สที่เมืองกาญจน์ และที่หาดใหญ่เท่านั้น ที่รู้ว่า ปตท. (การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย) เลวร้ายอย่างไรในทางความรุนแรง แต่ ปตท. กับประเทศไทยและประเทศพม่า หรือประเทศมาเลเซีย ก็เป็นเพียงเบี้ยให้บรรษัทข้ามชาติอย่างยูนิแคลที่สหรัฐ และโตทัลที่ฝรั่งเศสอีกที ดังนี้ เป็นต้น และถ้าเจาะลึกลงไปกว่านั้นก็จะเห็นว่าโตทัลมีอิทธิพลกับการเมืองในประเทศฝรั่งเศส ในแง่ของโลก โกรธหลงจนประธานาธิบดีมีเอียวเกี่ยวข้องโดยตรงหรือโดยอ้อมกับบรรษัทที่ว่านี้ ขนาดที่รัฐบาลฝรั่งเศสอนุญาตให้บรรษัทฝรั่งเศสที่เอ่ยชื่อนี้เข้าไปทำการค้าได้ในสหภาพพม่า ทั้ง ๆ ที่ฝรั่งเศสเป็นสมาชิกอยู่ใน

สหภาพยุโรป ซึ่งลงมติเป็นเอกฉันท์ไม่ให้บรรษัทใด ๆ ในประเทศสมาชิกเข้าไปค้าขายในพม่า ซึ่งปกครองโดยระบบเผด็จการอันเลวร้าย

ที่เอ่ยมานั้นเป็นเพียงบางตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า ตัวเลวร้ายสุดในโครงสร้างดังกล่าว อันได้แก่บรรษัทข้ามชาติ ไม่จำเป็นต้องออกมาแสดงอาการทางด้านความรุนแรงโดยตรงเลย แต่เป็นต้นตอที่มาให้เกิดความเสียหายทางชีวิตและทรัพย์สินอย่างเหลือคณานับ โดยบรรษัทได้แต่ผลกำไร ยิ่งกว่าบวกรอง ๆ ลงไป ดังในกรณีที่เอ่ยถึงมาแล้วนั้นอันได้แก่ ปตท. และรัฐบาลไทย ซึ่งรับเคราะห์กรรมไปแทน จากการด่าว่าวิพากษ์วิจารณ์จากมหาชนคนทั่ว ๆ ไป ที่มีใจเข้าข้างผู้ยากไร้ หรือผู้ที่โดนผลกระทบดังกล่าว โดยที่มหาชนส่วนใหญ่แทบไม่รับรู้ หรือสนใจในความเลวร้ายที่คนยากคนจนได้รับ รวมถึงผลกระทบอันเลวร้ายต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอาเลยก็ว่าได้

ที่น่าเศร้าก็ตรงที่คนรวยและคนมีอำนาจในประเทศต่าง ๆ ปิดตาในเรื่องโครงสร้างอันอยุติธรรมและรุนแรงที่ว่ำนี้นี้ รวมถึงอาจารย์อันมากมายในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพราะคนพวกนี้มีผลประโยชน์อยู่กับโครงสร้างอันอยุติธรรมที่ว่ำนี้นี้ อย่างน้อยเขาก็เป็นชนชั้นบน ที่ได้เปรียบมากกว่าเสียเปรียบ

นอกไปจากนี้แล้ว คนพวกนี้ยังมีมิจฉาธิฐิในเรื่องการพัฒนา และเรื่องโลกาภิวัตน์ รวมถึงความทันสมัยในทางเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยน้อยคนที่เข้าใจว่าแม้กฎบัตรกฎหมายในประเทศของเขาที่ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้รับใช้บรรษัทข้ามชาติ เพื่อเปิดโอกาสให้บรรษัทนั้น ๆ ใช้โครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรมนี้ บู้ยู้ยั่ว ไม่แต่คนเล็กคนน้อย คนปลาย้อปลายแหลมและทรัพยากรทางธรรมชาติที่ไกลตัวออกไป หากขยับเข้ามาเอาเปรียบชนชั้นกลาง ธุรกิจขนาดกลาง แม้จนรัฐวิสาหกิจยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที รวมถึงมลพิษและจราจรัอันคับคั่ง และแหล่งเสื่อมโทรมต่าง ๆ ที่ไกลตัวเขา เขาก็มักโยงไปไม่ถึงว่าเกี่ยวข้องกับโครงสร้างที่ว่ำนี้นี้กับบรรษัทข้ามชาติ

ที่ฟังตราไว้เป็นพิเศษก็คือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของโลกนั้น ช่วยให้มีการรวมโภคทรัพย์ไว้เป็นกระจุก ๆ ดังเช่นรวมทุนไว้เป็นกระจุก ๆ อย่างมหาศาลนั่นเอง แม้จนทรัพยากรต่าง ๆ ก็อยู่ใต้เบื้องบาทของเจ้าใหญ่นายโตที่คุมบรรษัทข้ามชาติ โดยไม่ยอมให้มหาชนได้มามีส่วนเฉลี่ยกับทรัพย์สิน ทุน หรือทรัพยากรนั้น ๆ เอาเลย และถ้าเราไม่เข้าใจว่านี่คืออหินนาทานแบบใหม่แล้วไซ้ พุทธศาสนาที่ไม่มี ความหมายกับโลกสมัยใหม่ โดยขอให้สำเหนียกไว้ด้วยว่า ถ้าชาวบ้านตัดต้นไม้ ย่อมถูกจับ เข้าไปอยู่ในป่าก็ถูกไล่ แต่ถ้านายทุนขุนศึกที่สมคบกับบรรษัทข้ามชาติตัดไม้ทำลายป่าแล้วรุกป่าเข้าไปทำรีสอร์ทต่าง ๆ ย่อมกระทำ ได้ แม้จะผิดกฎหมายหรือไม่ ก็ไม่ใช่ประเด็น โดยที่กิจกรรมที่ว่ำนี้นี้ ผิดศีลข้อไหน มีใครสนใจบ้างหรือเปล่า

ถ้าเราเข้าใจว่าลัทธิบริโภคนิยมคือ การจงใจหลอกลวงให้คนใคร่ซื้อใคร่เสพแล้วไซ้ เราจะไม่เห็นดอกหรือว่าเศรษฐกิจโลกกระแสหลักซึ่งตั้งอยู่บนลัทธิดังกล่าว เป็นการกระพือความเท็จ อันถือได้ว่าผิดศีลข้อที่ ๔ ทั้งการโฆษณาชวนเชื่อของบรรษัทส่วนใหญ่ ใช้เลศทางราคาจริตมากระตุ้นด้วย นั่นก็คือการส่งเสริมให้ผิดศีลข้อที่ ๓ นั่นเอง

การศึกษาสมัยใหม่เน้นที่หัวสมองเกือบจะโดยเฉพาะก็ว่าได้ และไม่โยงไปถึงจิตใจเอาเลย นักศึกษาที่เรียนเก่ง ในการแข่งขันชิงดีชิงเด่นได้ในทางวิชาการและอื่น ๆ ย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญ แม้คนคนนั้นจะไม่ใช่คนดี ไม่มีน้ำอกน้ำใจกับใครก็ตาม และที่จะให้นักศึกษาเข้าใจถึงความทุกข์ทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรมและรุนแรงด้วยแล้ว สถาบันการศึกษาในกระแสหลักเกือบจะไม่นำพาเอาเลย

คนจนเดือดร้อนอย่างไร เป็นผลมาจากโครงสร้างทางสังคมหรือไม่ นักศึกษาและชนชั้นกลางส่วนใหญ่แทบไม่รับรู้หรือรู้แล้วก็เมินเสีย เพราะระบบทางสังคมช่วยให้แต่ละคนต้องการไต่เต้าขึ้นไปเป็นคนรวย และคนมีอำนาจ โดยไม่มีการเรียนรู้กันเอาเลยว่าเป็นคนรวยและคนมีอำนาจส่วนมากนั้นหาความสุขไม่

ที่พึงพิจารณายิ่งกว่านี้ก็คือตรงที่อำนาจและทรัพย์สินคงควรส่วนมากนั้น ถ้าไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ย่อมมาจากความยากจนของคนส่วนใหญ่ และการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ความไม่รู้ที่ว่านี้เกิดจากอวิชชาหรือโมหจริต ถ้าเราเข้าใจความข้อนี้ พุทธศาสนาสอนให้เราใช้สมาธิภาวนา เพื่อให้เกิดสันติภาวะภายในตน จนเอาชนะอคติทั้ง ๔ ได้ ทั้งในแง่ของความเข้าใจผิดเพราะรักเพราะชัง เพราะกลัว หรือเพราะหลง เมื่อลดอคติลงได้มากเท่าไร ย่อมเข้าใจทุกขสังขทางสังคมได้มากเท่านั้น

สมาธิไม่ได้หมายเพียงการนั่งหลับตาภาวนา ดังที่กล่าวกันว่าเป็นดังพรหมลูกฟัก โดยไม่รับรู้อะไร ๆ ในสังคม หากหมายถึงการสนใจให้เปลี่ยนทัศนคติจากความเห็นแก่ตัว ที่มีแต่คิดจะเขยิบสถานะของตนเพื่อตนและพวกของตน ให้เกิดความมั่งคั่งมั่นคง ซึ่งไม่อาจเป็นจริงไปได้ หากให้รู้จักใช้ชีวิตประจำวันอย่างรู้ตัวทั่วพร้อม และอย่างรับรู้ถึงความทุกข์ยากของสรรพสัตว์ เพื่อตนจะได้มีส่วนร่วมในการจัดหรือลดความทุกข์นั้น โดยเฉพาะก็กับคนที่เขามีทุกข์ยิ่งกว่า

สมาธิภาวนาในขั้นต้น เรียกว่าสมถะภาวนาเพื่อให้เกิดความสงบ ไม่ให้จิตใจฟุ้งซ่าน ไม่ให้คิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยห้วงสมองเท่านั้น จะได้ไม่ติดยึดในทฤษฎีหรืออุดมการณ์ ซึ่งให้ทั้งคุณและโทษ

เมื่อจิตสงบ จนเกิดสันติภาวะภายในได้แล้ว จึงฝึกต่อไปในทางวิปัสสนาภาวนา เพื่อรู้เท่าทันโครงสร้างทางตัวตน ที่ทำให้หลงติดยึดในตัวกูของกู ตัวมีของมีง จนเป็นทวิภาค หากเข้าใจว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอิทัปปัจจยตา โยงใยถึงกันโดยตลอด

พระพุทธเจ้าตรัสว่าสมาธิภาวนาช่วยให้เกิดอัปมาทธรรม เพื่อไม่ติดยึดในตัวตนและในโลกธรรมอันได้แก่ลาภยศสุขสรรเสริญ และสิ่งซึ่งตรงกันข้ามกับธรรมทั้งสี่ประการนั้นคือ อับลาภ อับยศ ทุกข์และนินทาว่าร้าย

จากจุดนี้เองที่ช่วยให้ศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ในตนผุดขึ้นอย่างไม่เห็นแก่ตัว เพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์ นี้แลคือตัวปัญญาหรือความรู้รอบ รู้ลึก และรู้อย่างเป็นองค์รวม รู้อย่างอ่อนน้อมถ่อมตนแต่มีพลังในทางสร้างสรรคิยีนัก

ปัญญาต่างไปจากความรู้ในทางโลก หรือในทางวิชาการอย่างฝรั่งที่รู้แคบ รู้เป็นเสียง และรู้อย่างเห็นแก่ตัว ในขณะที่ปัญญาย่อมควบคู่ไปกับกรุณา คือความรู้ที่แท้ย่อมแปรสภาพไปเป็นความรักพร้อม ๆ กันไป ยิ่งเมื่อเห็นใครเดือดร้อน ย่อมทนอยู่ไม่ได้ หากต้องการเข้าไปรับใช้ช่วยเหลือเกื้อกูล แต่การกระทำนั้น ๆ ไม่ได้เป็นไปเพื่อความยิ่งใหญ่ของตัวตน โดยไม่ต้องการผลตอบแทนจากอีกฝ่าย หากเป็นไปอย่างรู้ตัวทั่วพร้อมเพื่อหาเหตุแห่งทุกข์ให้ได้ แล้วขจัดไปได้ที่ต้นเหตุ แม้ยังทำไม่ได้ถึงขั้นนั้น ก็ช่วยให้ความทุกข์นั้น ๆ บรรเทาเบาบางลง

เราต้องไม่ลืมว่า เวลาเราเข้าไปยืนอยู่เคียงข้างผู้ที่ถูกกดขี่ข่มเหง เราย่อมต้องถูกคนข้างบนที่เป็นผู้กดขี่ หาทางทำร้ายและป้ายสีมาถึงเราด้วย ช่วงนี้แหละที่เราต้องภาวนาในเรื่องของมุกิตตาธรรม อย่าเกลียดผู้ที่ให้ร้ายเรา อย่าเกลียดผู้ที่ข่มเหงคะเนงร้าย หากหาทางเอาชนะโครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรม

เมื่อเขากดขี่ข่มเหงเราด้วยประการต่าง ๆ ไม่ฝึกใจไว้ เรามักโกรธ เรามักเกลียดตอ แต่ถ้าเราภาวนาจนเกิดสติ ความเกลียดและความเคียดแค้นก็จะปลาสนาการไป ทำหน้าที่อันหรืออธิบายว่าโทษจริติกิ



คุดังดอกไม้ที่หุบอยู่ ถ้าพระอาทิตย์สาดแสงลงมาต้องดอกไม้ นั่นก็พลันบานขึ้น นี่ฉันใด เราก็ควรใช้ภาวนามัยปัญญาฉันนั้น เพียงรู้จักกำหนดลมหายใจอย่างมีสติอย่างรู้ตัวทั่วพร้อม เพียงไม่นาน การภาวนานั้นก็จักเป็นเช่นแสงอาทิตย์ เมื่อมีพลังพอสมควรแล้ว โทษจริตก็จะปลาสนาการไป เราต้องรู้ขยายวิธีที่จักต้องไม่เลี้ยงอารมณ์ร้ายนั้น ๆ ไว้ให้มีชีวิตยืนยาวอีกต่อไป

-๒-

## I

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นการมองไปที่ส่วนแห่งการผลิตในระบบทุนนิยม จากแง่มุมของชาวพุทธ โดยได้พยายามให้คำตอบอยู่บ้าง ในข้อที่ว่าเจ้าใหญ่ นายโต คุมระบบนี้ให้ดำรงคงอยู่ได้ โดยพิจารณาไปในเรื่องที่มีมนุษย์ถูกสะกดให้ตกอยู่ใต้ค่านิยมแบบนี้ และคนเป็นอันมากมีผลประโยชน์ร่วมในการที่จะธำรงระบบนี้ไว้ แม้ระบบดังกล่าวจะทำให้ล้าหลังสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทำให้เกิดความยากแค้นนานัปการ

ได้พยายามชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิทุนนิยม อ้างว่าเป็นเสรีนิยมอย่างใหม่ โดยได้เสนอแนะไว้บ้างแล้วว่าเราอาจนำพุทธธรรมกลับมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไรบ้าง ถ้าเรารวมตัวกันนำทาน ศีล ภาวนา มาประยุกต์ใช้ให้ได้อย่างเหมาะสม ดังศัพท์วิชาการเรียกว่าเป็นอริยวินัย เราจะเอาชนะระบบทุนนิยมได้ นับเป็นการหลุดพ้นได้จากพันธนาการทางสังคม ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม เพื่อเกิดศานติสุขทุกถ้วนหน้า

เมื่อกล่าวถึงฝ่ายผลิตในลัทธิทุนนิยมแล้ว ก็ต้องบรรยายต่อไปในเรื่องลัทธิบริโภคนิยม เพราะเงาตามตัวของทุนนิยมก็คือบริโภคนิยมนั่นเอง เพราะบริโภคนิยมใช้โลกจริตเป็นตัวล่อ ให้เกิดความอยากได้ อยากมี นี่แหละคือความเห็นแก่ตัวที่แท้ เพราะลัทธินี้ล่อหลอกให้เราเข้าใจว่า ยิ่งได้ ยิ่งมี ยิ่งเพิ่ม ยิ่งจะหาความสุขได้ยิ่ง ๆ ขึ้น

เดวิด ฮาร์นอต พุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษกล่าวว่า “การเข้าร่วมรับศีลมหาสนิทจากลัทธิบริโภคนิยม ย่อมได้แก่การซื้อสิ่งซึ่งฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยนั้น เราไม่ได้อุทิศเงินตราของเราออกไปเท่านั้น โดยเราไม่ได้ซื้อแม้แต่วัสดุสิ่งของ หากเราซื้อหรือ “เช่า” ภาพลักษณ์ ซึ่งรวมอยู่ในระบบที่มีภาพลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งล้วนศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์ การซื้อช่วยให้เราอยู่ได้ในระบบบริโภคนิยม เวลาเราซื้อรถยนต์ หมายความว่าเราซื้อมาได้ซึ่งอำนาจศักดิ์ศรี สัญลักษณ์ทางเพศ หรือสัญลักษณ์ที่ตั้งจุดเพื่อนต่างเพศ โดยที่รถยนต์คันนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งความสำเร็จของเราด้วย ทั้งหมดนี้สื่อความหมายออกมาทางภาพโฆษณาสินค้า แสดงว่านักโฆษณาชวนเชื่อทำการอย่างได้ผล ที่บ่งบอกได้ว่ารถยนต์หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่เราไปแสวงหามา มีสัญลักษณ์ต่าง ๆ นอกเหนือวัตถุอันนั้น ๆ ออกไปด้วย

ลัทธิบริโภคนิยมบ่งบอกให้เราารู้สึกว่ามีอะไรขาดหายไปในชีวิต ต้องหามาเติมให้เต็ม ยิ่งถูกล้างสมองโดยการโฆษณาชวนเชื่อให้รู้สึกที่เราต้องการโน้น ต้องการนี้ ให้ชีวิตเต็มเปี่ยมไปเรื่อย ๆ เราก็ยิ่งต้องแสวงหาต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยที่เรานึกว่าการหาวัสดุมาได้ จะช่วยให้เรามีความสุข ซึ่งที่แท้แล้วคือวงวิญญะแห่งความทุกข์มากกว่าอะไรอื่น”

บรรษัทข้ามชาติสามารถหล่อเลี้ยงโลกจริตของนายหัวของมันไว้ได้โดยเพิ่มผลกำไร ก็ด้วยอุบายวิธีที่ให้ใคร ๆ พวกกันอยากซื้อ อยากเสพ *ความสุข* และ *ความพึงปรารถนา* นั้นเอง ทั้ง ๆ ที่โดยเนื้อหาแล้วโลกจริตเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ โดยอิงอามิสสุข ซึ่งเป็นของปลอม เพราะความสุขที่แท้ย่อมได้แก่นิรามิสสุขคือสุขที่สงบ ที่ไม่เจือปนไปด้วยยาพิษ หากแสดงออกมาน่าพิสมัย

ยิ่งการแสวงหาอามิสสุข เน้นไปที่วัตถุหรือเทคโนโลยีมากขึ้นเพียงไร โดยเพิ่มปริมาณขึ้นไปเท่าไร ก็ยิ่งทำให้มนุษย์เป็นทาสของวัตถุ หรือความสุขปลอมยิ่งขึ้นเท่านั้น

สภาพทางวัฒนธรรมของโลกาภิวัตน์ในทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของลัทธิบริโภคนิยม ซึ่งหล่อเลี้ยงโลกจริตไว้ได้อย่างไม่มีทางที่จะยุติลงได้ เพราะบรรษัทข้ามชาติซึ่งปราศจากจิตวิญญาณหรือจริยธรรม เป็นตัวกำหนดมาตรการและค่านิยมทั้งหมด

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตลาดขึ้นอยู่กับการซื้อขาย ซึ่งมีบรรษัทข้ามชาติเป็นยักษ์ใหญ่อยู่เบื้องหลังที่กระตุ้นให้คนอยากซื้อ และตัวบรรษัทเองก็เป็นผู้ผลิตรายใหญ่เพื่อนำสินค้าออกขาย โดยที่ผู้ซื้อส่วนใหญ่ไม่อาจรับรู้ได้ว่าตนต้องการอะไร เพราะถูกสะกดโดยการโฆษณาชวนเชื่อ ทางสื่อมวลชนและอื่น ๆ ให้อยากซื้ออยากเสพอยู่อย่างไม่รู้ตัวกัน

เป็นอันกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมแห่งโลกาภิวัตน์ ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นเรื่องที่ทำให้คนส่วนใหญ่เป็นผู้ต้องตะเกียกตะกาย แสวงหาอะไร ๆ เพื่อซื้อ เพื่อเสพอยู่ตลอดไป ไม่ว่าคนรวยหรือคนจนต่างก็ต้องการเสพยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ

ตราบโศกที่มนุษย์ตกอยู่ใต้วงวิญญูดังกล่าว เขาย่อมไม่อาจนำตนออกให้หลุดพ้นไปจากบ่วงมารนี้ได้ ในอันจะเข้าถึงอิสรภาพจากโลกโกรธหลง

ถ้าจะถามว่าทำไมลัทธิบริโภคนิยมจึงมีอำนาจมากนักในสังคมสมัยใหม่ เห็นจะตอบได้ว่าเพราะเราแต่ละคนถูกถอนรากถอนโคนออกจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของเรา แล้วมีหน้าเราแต่ละคนยังต้องตีตัวออกห่างจากกันและกันอีกด้วย ความคิดร่วมและกิจกรรมรวมที่เคยประกอบร่วมกันในชุมชนแบบเดิม ๆ ที่ช่วยให้มนุษย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและกันและกันและกับธรรมชาติที่แวดล้อมตน ได้ปลาศนาการไปเกือบหมดสิ้นแล้วของเราเองนั้นวัดก็ล่มสลาย บ้านก็ล่มสลาย ครอบครัวก็ล่มสลาย แม้เราส่วนใหญ่ในกรุงก็ทำครัวกันแทบไม่เป็นที่แล้ว ถ้าไม่สั่งปิ่นโตกิน ก็กินอาหารแฉกด่วน หรืออาหารซื้อแช่แข็งทั้งนั้น ยิ่งการปลูกผัก ทำสวนครัวด้วยแล้ว อย่าให้พูดถึงเลย

ถ้าวัฒนธรรมที่พึ่งตนเองและพึ่งกันและกันหมดไป ก็เป็นอันต้องพึ่งกลไกของตลาด นี่แหละที่มาอันสำคัญของลัทธิบริโภคนิยม ซึ่งเมื่อผูกติดไปกับทุนนิยมด้วยแล้ว ก็ต้องหนุนให้คนชนชั้นแข่งแกร่งแย่งกัน ชิงเอาดีเอาเด่น เพื่อหาเงินมาไว้บริโภคอย่างไม่รู้จักสิ้น โทสจริตและโลกจริตจึงเป็นตัวหล่อเลี้ยงปัจเจกบุคคล ซึ่งมีต้นตอมาจากโมหจริตหรืออวิชชา

กล่าวโดยสรุปได้ว่าลัทธิบริโภคนิยมใช้ความโลภและความโกรธเป็นสัมพันธภาพในทางเศรษฐกิจและสังคม โดยที่ลึกลงไปในทางความหลงนั้น ก็ตรงที่แต่ละคนไม่รู้จักตนเอง หากไปหลงยึดในอัตตา ในร่างกาย ไม่เข้าใจในเรื่องจิตวิญญาณ หรือรหัสยนิยแห่งชีวิตเอาเลย โดยไม่ต้องเอ่ยถึงปรมัตถสัจจ์เอาเลยด้วยซ้ำ

หากเราหันมาหาพระพุทธเจ้า เราจะเข้าใจได้ว่าสิ่งซึ่งเรียกว่าปัจเจกบุคคลหรือตัวตนนั้น แท้ที่จริงคือประสบการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปตลอดเวลา โดยมีความทุกข์หรือความคับแค้นข้องใจเรื่อยไปจนความไม่

พอใจเป็นเจ้าของ ถ้าไม่เข้าใจในเรื่องความทุกข์และความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีแก่นสารอันเป็นอัตตาที่คงทนถาวรแล้วไซ้ ก็จะไม่ติดยึดในสิ่งซึ่งไร้แก่นสาร แล้วเข้าใจว่านั่นคือสิ่งซึ่งสำคัญสุดอันได้แก่ทรัพย์สิน ชื่อเสียง และอำนาจ เป็นต้น

เราหลงไปคิดว่าเอาอะไรก็ไม่รู้ มายึดถือว่าสำคัญ นอกจากติดโลกธรรมดังกล่าวมาแล้ว ก็บางทีไปไขว่คว้าสิ่งซึ่งนึกว่าสูงส่งกว่าโลกธรรม จนมายากลและไสยเวทวิทยากลายไปเป็นโลกุตระธรรม คนอย่างพระอาจารย์คุณ พระอาจารย์มหาวีร ยันตระ มหาฤๅษี โคเมณี ฯลฯ จึงกลายเป็นสัญลักษณ์อันสูงส่งในทางหัตถ์สนัยไปอย่างน่าเสียดาย

ที่เราหลงทางโดยไม่เดินตามพระอริยมรรคนี้แล ที่เราไปยึดเอาลัทธิบริโภคนิยม เป็นดังตัวการที่ก่อให้เกิดความยึดมั่นในเอกลักษณ์ปลอมของเรา ว่าถ้าเรามีมากขึ้นเท่าไร เราย่อมยิ่งใหญ่ยิ่งขึ้นเท่านั้น ดังที่เมื่อปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่เริ่มที่ เรอเน เดส์คาร์ทส์ นั้น ฝรั่งเศสเชื่อกันว่า “เพราะฉันคิดได้ นี่แลคือตัวฉัน” โดยที่คนเป็นอันมาก ปรากฏจากอำนาจแม้ในทางความคิดอย่างเป็นตัวของตัวเอง เขาเลยกลายเป็นคนที่ปรากฏจากความหมายไปโดยปริยาย

ด้วยเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงมักกล่าวไว้เสมอ ๆ ว่าลัทธิบริโภคนิยมคือศาสนาของผีห้าชาติานหรือของพญามาร เพราะคนที่ติดยึดอยู่กับลัทธินี้ ยิ่งชื่อ ยิ่งเสพ ยิ่งเป็นทาสของเงินและวัตถุ โดยคิดว่าการซื้อ การเสพ จะให้ความสุข แต่กลับให้ความทุกข์ยิ่งกว่า และยิ่งมีมาก ยิ่งเสพมาก ชีวิตก็ยิ่งน่าเบื่อหน่าย แม้จะถลันเข้าไปในทางอบายมุขต่าง ๆ จนยาบ้ายาม้า ก็หาได้ถอนตนขึ้นมาได้ไม่ โดยเราต้องไม่ลืมว่าสิ่งมอมเมาต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีอิทธิพลอยู่แต่กับผู้เยาว์ แม้คนใหญ่คนโตก็หารอดพ้นเงื้อมมือของพญามารแห่งศาสนาใหม่นี้ไปได้ไม่

ถ้าเราเข้าใจในทางศาสนปฏิบัติแบบมาร เราอาจถอนตนออกไปจากวลีที่ว่า “เพราะฉันมีอำนาจในการซื้อ นี่แลคือตัวฉัน” โดยหันมาหาวลีแบบพุทธที่ว่า “เพราะฉันหายใจ นี่แลคือตัวฉัน” ถ้าใครปฏิเสธวลีนี้ได้ ก็ขอให้ลองหยุดหายใจสัก ๕-๑๐ นาทีแล้วดูสิว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น

ทั้ง ๆ ที่ลมหายใจสำคัญสุดในชีวิตเรา ยิ่งกว่าความคิดหรือการซื้อและการเสพ แต่เราถูกสะกดโดยปรัชญาตะวันตกให้ไม่ใส่ใจในสิ่งซึ่งสำคัญสุดของชีวิต โดยที่ถ้าเรารู้จักหายใจอย่างรู้ตัวทั่วพร้อม สดีย่อมคุมหัวใจและหัวสมองไว้ได้ ให้อำนาจทันความโลภโกรธหลง จนสมาธิสามารถอบรมศีลให้เกิดความเป็นปกติแก่เราเองและสังคม และสามารถอบรมปัญญาให้รู้รอบ รู้ลึก และรู้อย่างเป็นองค์รวม ทั้งในเรื่องของตัวเราและของสังคมรอบ ๆ เรา

ถ้าเราสำเนียงว่าเราหายใจเข้าเป็นครั้งแรกเมื่อเราเริ่มปฏิสนธิในครรภ์มารดา แล้วหายใจออกเป็นครั้งสุดท้ายเมื่อเราละร่างนี้ไป โดยที่ถ้าเราเจริญอานาปานสติ โดยกำหนดลมหายใจในทางจิตสิกขาจนภาวนาได้อย่างลึกซึ้ง เราอาจเข้าใจรหัตถ์สนัยได้ถึงสภาวะก่อนเกิดและหลังจากการตายไปแล้วได้ด้วย นี่แลคือความวิเศษมหัศจรรย์ของศาสนธรรมที่วิทยาศาสตร์แบบตะวันตกและแนวคิดในทางตรรกวิทยาอย่างฝรั่งไม่อาจเข้าได้ถึง

จากการบริกรรมดังกล่าว ถ้าเข้าได้ถูกทางของสัมมาสติ ซึ่งย่อมโยงใยกับสัมมาสมาธิ ช่วยให้เกิดการลดความเห็นแก่ตัว ช่วยให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน อย่างปรากฏจากอดีตและนิเวศน์ จนเข้าใจอะไรต่าง ๆ ได้ตามความเป็นจริงของสภาวะสัตย์ นี่แลคือตัวปัญญา ซึ่งควบคู่ไปกับกรุณา ความรู้ชัด รู้จริง รู้อย่างไม่ติดยึด ย่อมช่วยให้เกิดความรักอย่างเชื้อเพื่อเชื้อแม่ อย่างยินดีร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้อื่น และหา

ทางออกจากทุกข์ด้วยกันอย่างสันติวิธี

กรุณาและปัญญาช่วยให้เกิดความบรรสานสอดคล้องของกันและกัน ระหว่างร่างกายและจิตใจ ระหว่างหัวสมองกับหัวใจ ระหว่างเรากับเขา เรากับสรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งหมด ไม่แบ่งแยกเป็นกูเป็นมีง เป็นทวิภาคที่แก่งแย่งแข่งดีกันอีกต่อไป

นี่แหละคือต้นตอที่มาของภราดรภาพ ของความเสมอภาคและเสรีภาพที่แท้ โดยโยงไปถึงความสมดุลของสังคมและของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วยเสมอไป อีกนัยหนึ่งนั่นก็คือ เสรีภาพ และความยุติธรรมทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ซึ่งก็ได้แก่สันติประชาธรรมนั่นเอง

## II

ที่ชุมชนของเราเสื่อมทรามลง จนหมดเนื้อหาสาระในทางที่เป็นคุณต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองนั้น มาทั้งจากเหตุและจากผลของลัทธิบริโภคนิยม อันเป็นคุณค่าหลักของสังคมร่วมสมัย เพราะแต่ก่อนนี้ ไม่ว่าจะสังคมฝรั่งหรือสังคมอย่างเรา ๆ ล้วนเน้นที่ความสัมพันธ์กันและกันของมนุษย์ในชุมชน โดยที่ต่างก็มีหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกัน

ครั้นเริ่มยุคอุตสาหกรรมขึ้น พร้อม ๆ กับการตื่นตัวของสมัยใหม่ ที่ปฏิเสธศาสนธรรมในทุก ๆ ทาง ทำให้มนุษย์ติดยึดอยู่แค่หัวสมอง และเหตุผลการทดลองทางวิทยาศาสตร์ตามครรลองของวิทยาการกระแสหลัก ซึ่งบ่อยครั้ง ผลได้จากการทดลองดังกล่าวให้โทษยิ่งกว่าให้คุณ ความข้อนี้น พวกเรามากไม่ตระหนักกัน

นายลูค ลับเบอร์ อดีตนายกรัฐมนตรีวิลันดา เล่าถึงการสนทนาระหว่างเขากับนายแพทย์มิแชล เซอร์เรอ สมาชิกของราชบัณฑิตยสภาฝรั่งเศส ซึ่งบอกว่าเขาเป็นอาจารย์ที่สอนพวกหัวกะทิมานานหลายคนคิดค้นอะไรใหม่ ๆ ในทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างน่าพอใจนัก แต่ในระยะหลัง ๆ มา นี้ บางคนในพวกหัวกะทิเหล่านี้เริ่มรู้สึกว่สิ่งซึ่งค้นคว้าได้ใหม่ ๆ ในทางวิทยาการนั้น อาจให้โทษมากกว่าให้คุณก็ได้ ดังคนที่ค้นคิดได้ซึ่งระเบิดปรมาณูและระเบิดไฮโดรเจน ย่อมเป็นพยานให้ประจักษ์ชัดอยู่แล้ว

ท่านอดีตนายกรัฐมนตรีผู้นี้ได้ถามท่านราชบัณฑิตต่อไปว่า แล้วท่านอาจารย์มีทางที่จะช่วยให้ลูกศิษย์พวกหัวกะทิเหล่านี้คำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรม ควบคู่ไปกับความก้าวหน้าทางวิทยาการได้หรือไม่ ท่านราชบัณฑิตสั่นหัว โดยเน้นว่า ถ้าจะให้ได้ผล เราต้องย้อนกลับไปหาศาสนธรรมเมื่อก่อนสองพันปีมานี้

อย่างน้อยทางทิเบตถือว่า วิทยาการใหม่ ๆ ใด ๆ ก็ตาม ถ้าใครค้นคิดขึ้นได้ใหม่ ต้องถามตัวเอง และครูอาจารย์เสมอว่านั่นต้องไม่เป็นไปเพื่อผลกำไร และต้องไม่เป็นผลร้ายต่ออนุชนรุ่นต่อ ๆ ไปอีกเจ็ดชั่วคน

ท่านอดีตนายกรัฐมนตรีผู้รู้สึกห่วงใยในสถานการณ์ของอารยธรรมตะวันตกร่วมสมัยเขาอย่างมากที่ร้ายก็คืออารยธรรมกระแสนี้มีอิทธิพลมากมายก่ายกองในโลกปัจจุบัน ท่านว่ามี ๓ ประการที่น่าห่วงคือ (๑) เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดชีวิต ใคร ๆ พวกกันต้องพึ่งเงินตรา วิทยาการของแต่ละคนผูกพันติดอยู่กับรายได้และทรัพย์สินคงคง และการบริโภค หรือวิถีชีวิตของเขาผูกติดอยู่กับลัทธิบริโภคนิยมนั่นเอง (๒) สื่อสารมวลชนมีอิทธิพลมากเกินไป จนมีความเลวร้ายพอ ๆ กับระบบเศรษฐกิจ สื่อสารมวลชนเป็นตัวกระตุ่นในทางความโลภโกรธหลงอย่างเลวร้าย ในขณะที่การสื่อสารอย่างตรงกันข้ามกับอบุคคลมูลทั้งสามนี้มีน้อยมาก

(๓) การเมืองล้วนเป็นเรื่องของการแก้ปัญหาในระยะสั้นเท่านั้นเอง นักการเมืองจึงพากันเห็นแก่ตัวไม่น้อยไปกว่านักสื่อสารมวลชน หรือนักธุรกิจการเงิน

### III

ตั้งแต่การปฏิวัติใหญ่ทางอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษเรื่อยมาจนบัดนี้ นับเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมหรือความชอบธรรมให้แก่โลกโกรธหลงยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที สำหรับประเทศเราเอง ก็เริ่มมาแต่เมื่อเปิดประตูการค้าให้ฝรั่งอย่างเสรีในรัชกาลที่ ๔ และการรวมฐานอำนาจไว้ในกรุงเทพฯ แต่กลางรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา โดยมีฝรั่งเข้ามากำหนดคคความคิดของเรายิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะก็แต่หลังสมัยที่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ปลายสนาการไปจากอำนาจในปี ๒๔๙๐ ผลก็คือ ยิ่งรวมศูนย์ทรัพย์สินศฤงคารไว้ที่คนจำนวนน้อยยิ่ง ๆ ขึ้นเท่าไร และมีกรอพยพโยกย้ายผู้คนเข้ามาสู่ศูนย์แห่งอำนาจและศูนย์ทางเศรษฐกิจยิ่ง ๆ ขึ้นเท่าไร ชุมชนต่าง ๆ ทางชนบทย่อมถูกทำลายลง ยิ่งวัดซึ่งเคยคู่อยู่กับบ้าน เคยพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยวัดเป็นตัวนำในทางธรรมทาน และบ้านเป็นตัวอุดหนุนในทางอาภิสทาน และคอยตรวจสอบ ทั้งยังควบคุมวัดซึ่งเป็นองค์รวม ทั้งทางด้านจริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการสาธารณสุข การศึกษา และแบบอย่างทางด้านความบรรสานสอดคล้องของชุมชนกับภพชาติด้วยแล้ว ผลที่ปรากฏจากการพัฒนา หรือการรวมตัวของทุน หรือของทรัพย์สินก็คือ การล่มสลายของชุมชน ยิ่งใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยและใหญ่โตยิ่งขึ้นเท่าไร คนเล็กคนน้อยจำนวนมากและธรรมชาติที่มีความสมดุลมาแต่บรรพกาลก็ถูกทำลายล้างลงอย่างเป็นเงาตามตัว ที่ร้ายสุดสำหรับทุก ๆ คนก็คือ แต่ละคนต่างพากันรู้สึกโดดเดี่ยวเดียวดาย แปรแยกออกไปจากเพื่อนมนุษย์ โดยหันเข้าไปสมทานลัทธิบริโภคนิยมแทน พึ่งเทคโนโลยีต่าง ๆ แทนพึ่งพากันและกัน ที่ร้ายยิ่งกว่าก็คือเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ซึ่งให้โทษยิ่งกว่าให้คุณ

ภายใต้ระบบทุนนิยมนั้น แต่ละปัจเจกบุคคลและชุมชนจำต้องพึ่งพาสตลาด เพื่อแสวงหาบริการและวัสดุสิ่งของนานาประการ โดยมีการโฆษณาชวนเชื่ออันชาญฉลาด ที่ช่วยให้แต่ละคนต้องการบริโภคยิ่ง ๆ ขึ้นอย่างเกินความจำเป็นออกไปมากขึ้นทุกที ๆ ยิ่งมากเท่าไร ยิ่งดีเท่านั้น ยิ่งทันสมัยที่สุด ยิ่งวิเศษสุด เป็นอันว่าแทบทุกคนอยากมีโทรทัศน์แบบล่าสุด รถยนต์ยี่ห้อที่แพงสุดและทันสมัยที่สุด ฯลฯ

ความสำเร็จหรือความมีหน้ามีตาขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนมีมากขึ้นเท่าไร และยิ่งมีมาก เสพมาก โดยใช้เครื่องยนต์กลไกที่ทันสมัยต่าง ๆ นั้น หมายความว่าต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้น ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติยิ่งขึ้น และเพิ่มช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนยิ่ง ๆ ขึ้นอีกด้วย โดยไม่มีใครได้รับความสุขที่แท้เอาเลย เป็นอันว่า วิธีชีวิตของมหาชน ทั้งคนจนและคนรวย ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกยิ่ง ๆ ขึ้น ที่สำคัญก็คือปัจจัยนั้น ๆ มักเป็นยন্ত্রกรรมหรือเทคโนโลยีที่ล้ำสุดและแพงยิ่ง ๆ ขึ้น โดยที่ทั้งหมดนี้มีระบบตลาดกับการโฆษณาชวนเชื่อเป็นตัวกำหนด หากมีบริษัทข้ามชาติเป็นพญามารหรือศาสดาของศาสนาใหม่นี้คือลัทธิบริโภคนิยม

เทคโนโลยีควบกับนักการตลาด รับใช้พญามารที่มองไม่เห็น เพื่อควบคุมมหาชนไว้ให้อยู่ในอำนาจของระบบตลาด อย่างแทบไม่เปิดโอกาสให้ใคร ๆ ได้พึ่งตนเอง ไม่ว่าจะในด้านการผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยหรือยารักษาโรค โดยที่ปัจจัยสี่ที่ว่านี้ หาซื้อได้ง่าย ๆ จากระบบตลาดที่อ้างว่าเสรี หากไม่เป็นธรรม

กล่าวคือทุกคนมีเสรีภาพในการซื้อหรือในการเสพจากตลาด คือมีเสรีภาพที่จะเลือกยี่ห้อนี้หรือยี่ห้ออื่น ถ้ามีทรัพย์สินมาก ก็ยิ่งเลือกได้มาก หากไม่มีโอกาส หรือยากที่จะหาโอกาสได้ ที่จะปฏิเสธระบบตลาด ตลาดที่เขาคนนั้นยังมีวิถีชีวิตที่เป็นไปตามกระแสหลักของสังคมปัจจุบัน และถ้าเขาคอนั้นไม่มีทรัพย์สินหรือว่างงาน เขาก็มีเสรีภาพที่จะอดตาย ฉะนั้นใคร ๆ จึงต่างก็ต้องดิ้นรนเพื่อหางาน เพื่อหาทรัพย์สิน อย่างนับว่าน่าเวทนายิ่งนัก

เมื่อวิถีชีวิตเป็นเช่นนี้ ก็ต้องมีทัศนคติดังที่ได้เอ่ยถึงมาก่อนแล้ว หรือพูดอย่างง่าย ๆ ก็คือเพื่อแข่งขันกัน แข่งขันกัน แข่งขันกัน ชิงดีชิงเด่นกัน เพื่อครอบครองทรัพย์สินสูงสุดให้มากที่สุด หรืออย่างน้อยก็ให้มีพอที่ตนจะพึ่งตลาดได้เพื่อความอยู่รอดของตน เป็นอันว่าตัวใครตัวมัน ชุมชนแตกแยก และรุนแรง

ยิ่งคนมุ่งหาทรัพย์สินสูงสุดมากขึ้นเพียงไร ย่อมไม่คำนึงว่านั่นจะมาจากสัมมาชีพหรือมิจจาชีพ เพราะถ้าใครหาได้มากถือว่าดีมาก ใครหาได้น้อยถือว่าดีน้อย หรือเป็นปมด้อยไปเลย ระบบดังกล่าว ที่โยงไปทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้นเท่าไร ก็ย่อมทำลายธรรมชาติมากขึ้นเท่านั้น และระบบดังว่านี้ช่วยให้ใครมียารสาวได้สาวเอา ให้ประเทศที่ร่ำรวยได้เปรียบประเทศที่ยากจน แม้ในประเทศนั้น ๆ คนรวยก็เอาเปรียบคนจน แล้วจะหาความเมตตากรุณาได้จากไหนในระบบนี้

การที่คนรวยช่วยคนจนตามวิถีทางของสังคมสงเคราะห์นั้น โดยเป้าหมายแล้ว ก็คือช่วยให้คนจนจนต่อไป และให้คนรวยรวยต่อไป ในระดับชาติหรือนานาชาติก็เช่นกัน เป็นแต่ในระดับส่วนตน เราเรียกว่าให้ทานอย่างจอมปลอม อย่างถือศีลเอาหน้า ภาวนาต่อแผล หากในระดับนานาชาติ เราเรียกว่าการให้เงินช่วยเหลือ คือช่วยประเทศที่ได้ร่ำรวยขึ้น และประเทศที่รับจนลง

ระบบดังกล่าวที่มีบริษัทข้ามชาติควบคุมอยู่ นำไปสู่วัฒนธรรมหนึ่งเดียว ที่มีอาหารแฉกถ้วน น้ำขวดประเภทโคล่า ตลอดจนเนสท์เล่ กางเกงยีนส์ รองเท้าไนกี้ ฯลฯ หรือสรุปได้ว่า อาหารการกิน เครื่องแต่งตัว ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค และเทคโนโลยีการแพทย์อันทันสมัยต่าง ๆ ล้วนมีบริษัทข้ามชาติควบคุมอยู่ทั้งสิ้น แล้วเราจะหาทางออกจากระบบมารนี้ได้อย่างไร

ในแง่ของพุทธศาสนา ไม่เห็นว่าการมีมากเป็นของดี หากเห็นว่า การเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย อย่างรู้ตัวทั่วพร้อม อย่างลดความมั่งมี หรือเลิกละอะไรต่าง ๆ ในทางความโลภโกรธหลง ว่ามีค่าสูงส่งยิ่งกว่าอะไรอื่น พุทธศาสนาไม่ยกย่องการเป็นอยู่อย่างแยกกันเป็นส่วน ๆ อย่างตัวใครตัวมัน หากเน้นในการเป็นอยู่อย่างชุมชน ที่บรรสานสอดคล้องกันภายในแต่ละคน และภายในชุมชน ตลอดจนโยงโยถึงธรรมชาติที่แวดล้อมชุมชนอย่างไม่ทำลายล้าง หากเกื้อกูลกัน พึ่งพากัน

คณะสงฆ์เป็นแบบอย่างของชุมชน ซึ่งจะไปได้ถึงอุดมคติ หากเริ่มจากกลุ่มชนที่มีปฏิสัมพันธ์กัน คือตกลงอยู่ร่วมกันอย่างลดความเห็นแก่ตัวลงไปเรื่อย ๆ และมีศีลเสมอกัน คือมีข้อวัตรปฏิบัติที่ช่วยไม่ให้เกิดการเอาเปรียบตนเองและผู้อื่น เพื่อเกื้อกูลกันและกัน ตลอดจนขยายความอนุเคราะห์สงเคราะห์ออกไปให้สรรพสัตว์และธรรมชาติทั้งหมด

ถ้าสมาชิกในหมู่สงฆ์มีผิดพลาด ก็มีโอกาสให้ขอขมาลาโทษ เพื่อฝึกปรือแก้ไขนิสัยสันดานไปในทางที่ถูกที่ควร ถ้าเหลือวิสัยที่จะแก้ไขได้ ก็ต้องขับออกนอกชุมชน โดยสมาชิกของสงฆ์เอง หาไม่ก็โดยบุคคลรอบ ๆ ชุมชนนั้น ๆ ที่เห็นว่าการมีชุมชนอย่างคณะสงฆ์สำคัญและจำเป็นทางด้านการเป็นแบบอย่างให้สังคมวงกว้างได้ยึดถือและเลียนแบบ เพื่อความบรรสานสอดคล้องกัน ทางด้านชีวิตอันเรียบง่ายและพอใจในสิ่งซึ่งตนมีอยู่ อย่างไม่อ้าขวามวปากไปอยากมีอยากเป็นตามที่ลัทธิบริโภคนิยมกำหนด โดยอ้างว่านั่นจะให้ความตื่นเต้นในทางกาม เพราะพุทธศาสนาถือว่านั่นคือเหยื่อที่ล่อมนุษย์ผู้ขาดสติได้อย่างร้ายแรงสุด พร้อม ๆ กับ

การปฏิเสธวัสดุสิ่งของที่เป็นส่วนเกิน เพราะการมีวิถีชีวิตอันไม่เรียบง่าย อย่างสุขสบายเกินควร ก็เป็นการสุดโต่งไปอีกทางหนึ่งด้วยเหมือนกัน

จุดสำคัญของชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ((ทางฝ่ายมหายาน ถือว่าทุกชุมชนที่ปฏิบัติธรรมเป็นสังฆะหรือมหาสังฆะ ซึ่งมีทั้งภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ อุบาสกสงฆ์ และอุบาสิกาสงฆ์)) คือดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย พึ่งตนเองและพึ่งพากันและกัน พึ่งยন্ত্রกรรมหรือเทคโนโลยีให้น้อยที่สุด เพื่อมีเวลาว่างสำหรับเจริญสติ ให้เกิดความรู้ตัวทั่วพร้อม ให้รู้จักศักยภาพที่แท้ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในแต่ละคน เมื่อค้นได้ศักยภาพอันวิเศษนี้ ที่ทุก ๆ คนมีอย่างแตกต่างกันออกไป โดยฝึกความไม่เห็นแก่ตัวไว้เป็นเจ้าของแล้ว ความเข้าใจอันนี้จักเป็นความเข้าใจในเรื่องของสภาวะสัจย์ ที่เกี่ยวกับตนเอง กับสังคมและธรรมชาติทั้งหมด ความรู้หรือความเข้าใจย่อมเป็นไปพร้อม ๆ กับความรัก เพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์ และเพื่อเปลื้องทุกข์ทางสังคม ให้เข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริง จากความโลภโกรธหลง

ชุมชนของสงฆ์หรือสังฆะดังกล่าว มีนอกแควดวงพุทธศาสนาด้วย และมีมาก่อนพุทธศาสนาด้วย ดังโปรดให้คณะสงฆ์เจริญอธิษฐานตามอย่างชาววัชชี ซึ่งมีการปกครองในระบอบสังฆะนั้นเอง

มหาตมะคานธีเองก็เสนอว่าแต่ละชุมชน แต่ละตำบล แต่ละหมู่บ้าน ควรเป็นดังมหาชนรัฐย่อย ๆ ดังคำของท่านว่า “โครงสร้างทางสังคมและการเมือง” ควรประกอบไปด้วยหมู่บ้านอันเหลือคณานับ ยังมีหมู่บ้านมากออกไป ยิ่งกว้างขวางออกไป หากเป็นดังวงกลมที่โยงถึงกันอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ใช่มียอดดั่งพีระมิด ที่ข้างล่างต้องเล็กลงข้างบน หากเป็นดังวงวัฏของมหาสมุทร ที่จุดศูนย์กลางก็คือ คนที่พร้อมจะสละชีวิตเพื่อชุมชน และแต่ละชุมชนก็ยอมสละชุมชนของตนเพื่อความอยู่รอดของชุมชนอื่น ๆ ในแควดวงนี้ ด้วยประการฉะนี้นี้แลที่ทุก ๆ ชุมชนรวมตัวกันเข้าเป็นหนึ่ง ซึ่งประกอบได้ด้วยบุคคลอันหลากหลาย หากคนนั้น ๆ จักไม่เอ็งการ ไม่แสดงอาการอันรุนแรง หากมีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตน พร้อมทั้งจะแบ่งสับปันส่วนให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ในวงวัฏนั้น อันเขาเป็นสมาชิกอยู่ด้วยคนหนึ่ง

น่าเสียดายที่เนहरूมาอุดมคติของคานธีในเรื่องนี้เสียด้วยการเดินตามฝรั่งอย่างเชื่อง ๆ โดยที่อุดมคติดังกล่าวจะเป็นจริงได้ ต้องยึดข้อเสนอต่อไปของท่านมหาตมะอีกด้วย กล่าวคือ

เศรษฐกิจที่แท้ย่อมไม่ทำการขัดขืนมาตรฐานทางจริยธรรมที่สูงสุด และจริยธรรมที่แท้อันควรแก่นามนี้ ย่อมเป็นเศรษฐกิจที่ดีเช่นเดียวกัน เศรษฐศาสตร์ที่เคารพนับถือพญามาร ที่ช่วยให้ผู้ที่แข็งแรงรวบรวมทรัพย์เอาไว้บนความยากไร้ของคนอ่อนแอ นั่นคือศาสตร์ปลอม อันควรโยนทิ้งไปเสีย เพราะมันสะกดเราให้เข้าไปสู่ความตาย ในขณะที่เศรษฐกิจที่แท้ย่อมมุ่งไปที่ความยุติธรรมทางสังคม ส่งเสริมทุก ๆ คนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะกับคนที่อ่อนแอที่สุด และคนที่ถูกกีดกันออกจากวิถีชีวิตอันเป็นปกติ

นำยินดีก็ตรงที่บัดนี้มีขบวนการใหม่ ๆ ในแควนี้เกิดขึ้นมิใช่น้อยในสหรัฐ แคนาดา อังกฤษ ออสเตรเลีย และหลายประเทศในยุโรป รวมถึงประเทศสยามเราเองด้วย ขบวนการเหล่านี้เน้นที่ชุมชนขนาดย่อม ซึ่งพึ่งตัวเองและอุดหนุนความบรรสานสอดคล้องกันของคนในชุมชนกับคนรอบ ๆ ชุมชน รวมถึงให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ พร้อม ๆ กันนั้นชุมชนเหล่านี้หลายแห่งโยงกันออกไป ยังขบวนการขององค์กรเอกชนในนานาชาติ เพื่อต่อต้านความรุนแรง เพื่อทำลายล้างโครงสร้างทางสังคมที่อยู่ติดยึด และรวมตัวกันขัดขวางโลกาภิวัตน์ ระบบเศรษฐกิจโลกและกลไกของการตลาดที่อ้างว่าเสรี แต่ไม่เป็นธรรม

การต่อต้านองค์กรการค้าโลกที่ซีแอตเติลเมื่อปีก่อน การต่อต้านการประชุมอังกัดที่กรุงเทพฯ และธนาคารพัฒนาเอเชียที่เชียงใหม่เมื่อปีกลาย รวมถึงการทำทนายธนาคารโลกที่กรุงเทพฯ เป็นเพียง

ปรากฏการณ์ในระดับนานาชาติ โดยคนส่วนมากหาว่าไม่ว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังการคัดค้านต่อต้านดังกล่าว โยงไปถึงชุมชนทางเลือกหรือสังฆะอย่างใหม่ ซึ่งมีทั้งที่คัดค้าน ต่อต้านทางการเมือง และมีทั้งพวกที่ต้องการเพียงเจริญสติให้เกิดความมั่นใจของชุมชน โดยยังไม่พร้อมที่จะออกไปต่อกรกับพญามารภายนอกชุมชนของตน

## -๓- I

เมื่อเอ่ยถึงชุมชนทางเลือกในสังคมร่วมสมัยในประเทศต่าง ๆ มาบ้างแล้ว ลำดับนี้ จะขอพูดเจาะจงถึงขบวนการในบ้านเมืองของเราเอง โดยเราต้องตราไว้ว่าชนชั้นปกครองมักเข้าใจไปว่าคนยากคนจนเป็นคนปลาย้อปลายแหม ที่รัฐกดขี่ข่มเหงคะเนงร้ายใด ๆ ก็ได้ หากไม่ก็นำพาในความทุกข์ยากของคนเหล่านั้นกันเอาเลย ยิ่งการพัฒนาประเทศในรอบกึ่งศตวรรษมานี้ ยิ่งทำให้ชุมชนต่าง ๆ ล่มสลายไปมากมายนัก คนที่ขายที่ไปแล้ว กลายเป็นกรรมกรหรือลูกจ้างในที่เดิมของตน หลายคนขายลูกสาวไปเป็นโสเภณี ขายลูกชายไปเป็นแรงงานเด็ก โดยมีต้องเอ่ยถึงพวกที่อพยพโยกย้ายไปอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรมตามเมืองต่าง ๆ รวมถึงแรงงานนอกประเทศและโสเภณีนอกประเทศ

ในรอบกึ่งศตวรรษมานี้ คนจนที่เชื่อรัฐบาลในเรื่อง “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ขายทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเงินและก็หาความสุขไม่ได้ จนติดอบายมุข ยาเสพติด และการพนันต่าง ๆ รวมถึงไสยเวท-วิชา จนหมดศักดิ์ศรีหรือความหวังใด ๆ สิ้น แต่แล้วในราว ๆ ทศวรรษเศษมานี้ สถาบันพุทธนอกกระแสหลัก ได้ช่วยให้พระจำนวนน้อยและฆราวาสจำนวนน้อยหันเข้าหากัน แล้วฟื้นฟูชุมชนขึ้นได้โดยอาศัยสมาธิภาวนา และภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยเลิกเชื่อถือรัฐบาลและข้าราชการ ตลอดจนนายทุนท้องถิ่น รวมถึงสื่อสารมวลชนต่าง ๆ อีกด้วย

ขอเอ่ยชื่อพระคุณเจ้าเพียงบางรูป เช่น พระครูพิพิธประชานาถ ที่สุรินทร์ พระครูสุภาจารวัตร ที่ยโสธร พระสุบิน ปณีโต ที่ตราด พระครูพิทักษ์นันทคุณ ที่น่าน พระจรัส สุทธิโม ที่สงขลา ฯลฯ ท่านเหล่านี้เป็นเพียงบางตัวอย่าง ที่วัดและบ้านกลับมาเป็นชุมชนที่ยั่งยืน อย่างพึ่งตัวเอง โดยประยุกต์พรหมวิหารธรรมและสังคหวัตถุธรรมมาใช้กับสมาชิกในชุมชน ตลอดจนชุมชนเอง โดยพึ่งตนเองได้ด้วย และพึ่งธรรมชาติอย่างเคารพธรรมชาติตามบูรณธรรม แม้การใช้เทคโนโลยีอย่างใหม่ก็เป็นไปในระดับที่ชุมชนควบคุมได้ เช่น โรงสีขนาดเล็กที่อยู่ในมือสมาชิกของชุมชนเอง รวมถึงคลังข้าว คลังควาย ที่มีพื้นฐานทางศาสนธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวหนุน แทนการกักขังตามระบบทุน แม้จนธนาคารเกษตรและสหกรณ์ของรัฐ ก็หาได้เอื้ออาหารถึงชาวบ้านไม่ ในขณะที่ชาวบ้านขยายตัวจากการเกษตร มาสู่ชุมชนไพร และสหกรณ์ต่าง ๆ บางแห่งถึงกับผลิตเงินตราชุมชน และรวมตัวกันเป็นเครดิตยูเนียนอย่างพุทธ ที่สมาชิกควบคุมระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นไว้ได้อีกด้วย

ชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ หลายชุมชนประกอบไปด้วยเกษตรกรมากมาย รวมตัวกันขึ้นเป็นสมัชชาคนจน โดยที่สมาชิกล้วนเป็นคนที่เคยหมดความหวัง หมดอาลัยตายอยาก แล้วกลายมาเป็นผู้ที่ยิ่งในศักดิ์ศรีของตน อย่างอ่อนน้อมต่อมตน และไม่ถือว่าเขาด้อยกว่าชนชั้นปกครองหรือปัญญาชนอีกต่อไป



สมัชชาคนจนประกาศตนว่าเรามี “ประวัติการต่อต้านความอยุติธรรม และผลร้ายจากการพัฒนา ที่มาจากนโยบายอันเลวร้ายของรัฐบาล ซึ่งโยงไปถึงการเศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ เช่นมีการบังคับให้ผู้คน ต้องโยกย้ายอพยพจากที่อยู่ที่ดินเพื่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โดยไม่ให้ค่าตอบแทนอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ เขื่อนยักษ์แล้ว โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ให้มลพิษต่าง ๆ ก็ทำลายล้างทั้งธรรมชาติและผู้คนที่เคยทำ มาหากินในดินแดนนั้น เป็นเหตุให้พวกเขาต้องเป็นหนี้เป็นสิน ต้องถูกถอนรากถอนโคนจากทำฟีดเดิมและ วัฒนธรรมดั้งเดิม”

สมัชชาคนจนอาจเป็นขบวนการอันไม่เคยมีมาก่อนในราชอาณาจักรนี้ และอาจเป็นแสงสว่างที่มี ประกายอันสุกใสที่สุดในเอเชียอาคเนย์ก็ว่าได้ อย่างน้อยก็เป็นการรวมตัวกันของคนเล็กคนน้อย คนปลาย่อ ปลายแหม ที่ต่อสู้กับอำนาจรัฐและบรรษัทข้ามชาติ รวมถึงธนาคารโลก อย่างสันติวิธี

เราเพิ่งเห็นปรากฏการณ์ของสมัชชาคนจนค่อนข้างชัดเจนในรอบทศวรรษนี้เอง แม้ขบวนการนี้จะ เริ่มมาก่อนนี้เกือบสองทศวรรษแล้วก็ตาม โดยที่สมาชิกส่วนใหญ่มาจากกสิกรรายย่อยและกรรมกรจากทุก ภูมิภาคของสยาม รวมจำนวนได้ไม่ต่ำกว่าครึ่งล้านคน

ที่นำสนใจก็คือ สมัชชาคนจนได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอันมาก รวมทั้ง ปัญญาชนและผู้นำนักศึกษาที่สนใจในปัญหาของคนยากคนจน ตลอดจนชนชั้นกลางและนักธุรกิจการค้าที่มี ใจเป็นธรรม ซึ่งเริ่มเข้าใจปัญหาของคนพวกนี้มากขึ้น แม้ในขั้นแรก สื่อมวลชนจะโจมตีขบวนการนี้ แต่ต่อ ๆ มาสื่อก็เริ่มเข้าใจสมัชชายิ่ง ๆ ขึ้นอย่างน่าชื่นชม แม้จะยังมีพวกเต่าล้านปีที่ขัดขวางอยู่ จำนวนและพลังของ พวกที่ต่อต้านก็ลดลงไปโดยลำดับ ที่ยังยืนหยัดอยู่ชัดเจน ก็แต่พรรคประชาธิปไตย

อาจกล่าวได้ว่าสมัชชาคนจนสามารถโยงใยได้ถึงชนชั้นกลาง โดยเฉพาะก็เมื่อเริ่มมีการต่อต้าน ท่อแก๊สจากพม่ามาเมืองไทยที่กาญจนบุรีเมื่อ ๓-๔ ปีก่อน ตอนที่นักศึกษาโดยเฉพาะก็จากมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ และปัญญาชนไปร่วมกับชนชั้นกลางในจังหวัดนั้น ตัวแทนของสมัชชาคนจนได้ไปร่วมปกป้อง ภัยอันตรายให้ในป่า โดยร่วมงานกับคนกลุ่มน้อยทางชายแดนไทยพม่าด้วย และเมื่อคนพวกนี้ถูกจับ สมัชชา คนจนก็แหกกันไปให้กำลังใจ

ชนชั้นกลางนั้นตามปกติ ย่อมสนใจเพียงการเคลื่อนย้ายสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของพวกตน โดยไม่สนใจคนยากไร้ สนใจแต่ความมั่นคงและความมั่งคั่งของพวกตน ครั้นแลเห็นว่าพวกตนเองก็ถูกย่ำยี โดยรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจอย่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตและ ปตท. (การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย) ซึ่งโยงใยไป ถึงบรรษัทข้ามชาติอย่างยูโนแคลและโตตลอีกด้วย คนพวกนี้เริ่มตื่นตัวและเริ่มผนึกกำลังกับชนชั้นล่าง โดย ผ่านสมัชชาคนจน

ครั้นการย่ำยีโดยระบบเศรษฐกิจโลกแบบโลกาภิวัตน์ ไม่ได้หยุดยั้งเพียงแค่ว่าจังหวัดกาญจนบุรี หาก เวลานี้ขยายไปยังจังหวัดอื่น ๆ ดังการสร้างท่อแก๊สจากสงขลาไปมาเลเซีย ซึ่งก็มีบริษัทยูโนแคลอยู่เบื้องหลัง อีก ชนชั้นกลางทางกาญจนบุรีได้เป็นตัวอย่างให้ชนชั้นกลางในจังหวัดสงขลาและจังหวัดใกล้เคียงขึ้นมาคัดค้าน ต่อต้าน โดยร่วมมือกับชนชั้นล่างอีกนั่นเอง

ที่ว่ามานี้เป็นเพียงบางตัวอย่าง ที่ชี้ให้เห็นว่าชนชั้นกลางเริ่มตื่นขึ้น และหันมาเข้าใจชนชั้นล่าง ซึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบมาเพื่อชนชั้นกลางจะได้อยู่เฉย ๆ โดยชนชั้นกลางก็ได้ผลประโยชน์อยู่บ้างกับ โครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรม หากผลกำไรส่วนใหญ่นั้นเป็นไปเพื่อรับใช้ชนชั้นสูง ซึ่งสมคบกับนักธุรกิจ และนักการเมือง อย่างสยบยอมกับบรรษัทข้ามชาติและอภิมหาอำนาจอีกต่อหนึ่ง

ในขณะที่หลายต่อหลายครั้ง รัฐบาล โดยเฉพาะก็พรรคประชาธิปัตย์ พยายามใช้มาตรการในการซื้อชนชั้นกลางและชนชั้นล่างบางส่วน หรือใช้วิธีแบ่งแยกและปกครอง ให้พวกนี้แตกสามัคคีกัน ซึ่งก็ได้ผลอยู่บ้างในระยะสั้น แต่แกนกลางของชนชั้นล่างและชนชั้นกลางที่เริ่มแข็งตัวขึ้น ได้รวมตัวกันอย่างเป็นทางการเป็นปีกเป็นแผ่น เพื่อต่อสู้กับความอยุติธรรมอย่างสันติวิธี

เขาเหล่านี้ต้องการความปลอดภัย ไม่แต่ของพวกเขา หากของทุก ๆ คนที่ถูกข่มเหงจะเนงร้าย เขาใช้สันติวิธี เพราะไม่ต้องการเอาเยี่ยงอย่างของคนที่ถูกข่มเหง และเขาต้องการเจริญสติและเมตตาภาวนาธรรม พร้อมทั้งการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอด โดยต้องการทำลายล้างระบบที่มีโครงสร้างอันอยุติธรรมและรุนแรง

การที่คนพวกนี้รวมตัวกันอยู่ได้ ก็เพราะเขาพากันเชื่อมั่นว่าสามัคคีธรรมและขันติธรรมรวมถึงการเรียนรู้อย่างเท่าทันถึงโครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรมนี้แล ย่อมสามารถเอาชนะมันได้ เพราะบรรษัทข้ามชาติก็ดี รัฐบาลที่เป็นตัวแทนของชนชาติก็ดี แม้จนข้าราชการที่เป็นโศกนุจริตทั้งหลายก็ดี ปราศจากมโนธรรมสำนึก ปราศจากจริยธรรมหรือความชอบธรรม เขาจึงใช้ธรรมะเพื่อเอาชนะธรรม

เมื่อมีประชุมกลุ่มองค์กร ครั้งที่ ๑๐ ณ กรุงเทพฯ ในปี ๒๕๔๓ นั้น สมาชิกคนจนไปยื่นคำประกาศนอกที่ประชุมของตัวแทนของทุกรัฐบาลว่า “จุดประสงค์ของเรานั้นต้องการให้รับทราบกันว่า คนยากคนจนได้รับผลกระทบในทางลบจากการกระทำของรัฐบาล ซึ่งมีนโยบายที่เน้นไปแต่ในทางสร้างผลกำไร โดยไม่ใยดีต่อการอนุรักษทรัพย์ทางธรรมชาติ หรือพยายามเข้าใจปัญหาของพวกเรา เราหวังว่าเสียงของพวกเราจะเข้าไปถึงผู้แทนของรัฐบาลต่าง ๆ ณ การชุมนุมคราวนี้ เราขอให้รัฐบาลนั้น ๆ รวมตัวกันแก้ไขปัญหาดังที่เราได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้” ที่น่าเศร้าก็คือ ไม่มีตัวแทนของรัฐบาลใดได้ยินหรือเข้าใจคำประกาศดังกล่าว

สมาชิกส่วนใหญ่ในสมัชชาคนจนได้รับผลกระทบในทางลบจากสิ่งซึ่งเรียกว่า การพัฒนาและโลกาภิวัตน์มานานักแล้ว จำเดิมแต่สร้างเขื่อนยักษ์แห่งแรกในจังหวัดตาก ที่ตั้งตามพระปรมมาภิไธย ในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เรื่อยมาจนถึงเขื่อนยักษ์ล่าสุดที่สร้างขึ้นเพื่อฉลองพระชนมายุครบ ๖ รอบพระนักษัตร รวมเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ที่ผลกระทบอันเลวร้ายนี้ปรากฏกับคนจน ยิ่งกว่ากับคนรวยหรือชนชั้นกลาง คนเป็นจำนวนมากโดนไล่ที่แต่ตอนสร้างเขื่อนแรก แม้จนบัดนี้แล้วยังไม่ได้รับค่าตอบแทนอย่างยุติธรรมเลย ยังเชื่อสนธิสัญญา ที่สร้างขึ้นเพียงเพื่อให้หน้าท้วมมาอย่างดีกว่าสองแสนไร่ ชาวนาแคว้นนั้นจะได้ไม่เอาข้าวไปช่วยพวกคอมมิวนิสต์แล้ว บัดนี้ก็ไม่มีความมโนธรรมแล้ว ทำไมจึงยังไม่ทำลายเขื่อนนั้นเสีย เพื่อคืนที่นาอันดีที่สุดให้ชาวบ้านไป ในขณะที่บัดนี้ชาวนาเหล่านั้นต้องอพยพโยกย้ายไปอย่างถอนรากถอนโคน และจำนวนไม่น้อยต้องไปเก็บขยะชายในเมืองกรุง

สิ่งซึ่งคนยากคนจนเรียกร้องนั้นก็คือ การตอบแทนเขาจากสิทธิที่เขาพึงได้รับ ถ้าแย้งซึ่งที่เขาไปโดยการออกกฎหมายอันไม่ชอบธรรม ก็แก้กฎหมายเสีย แล้วชดใช้เขาให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม แต่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตก็ดี ปตท. (การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย) ก็ดี รัฐบาลก็ดี มักกล่าวหาว่าคนยากไร้ โลก งบต้องการเกินความเป็นจริง

ถ้าใครไม่เคยถูกรังแก จะไม่อาจเข้าใจความซึ้งนี้ได้ อย่ว่าแต่คนจนเลย แม้ชนชั้นกลางอย่างข้าพเจ้า ซึ่งเข้าห้องแถวของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชายหนึ่งสี่มากกว่า ๒๕ ปี ถึงวันดีคืนดีก็ถูกไล่ที่เหมือนหมูเหมือนหมา ได้รับค่าตอบแทนมาคูละสองหมื่น แถมหักค่าน้ำค่านี้อีก โดยที่อธิการบดีในเวลา นั้นคือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ จำรัส สุวรรณเวลา ซึ่งก็เป็นคนน่ารัก หากอยู่ในระบบการหรือโครงสร้างอันเลวร้าย ดังที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ได้ทำมาก่อนแล้ว กับห้องแถวของมารดาข้าพเจ้า สมัยนายอดุลย์

วิเชียรเจริญ แรกเป็นคนบตี คณะศิลปศาสตร์ และเลขาธิการของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้โดยไม่จำต้องเอ่ยถึงสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งไล่คนยากคนจนเพื่อการพัฒนาแก่นักต่อนักแล้ว โดยไม่มีใครกล้าหือเอาเลย เพราะกลัวการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ทั้ง ๆ ที่สำนักงานดังกล่าวควรปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยการแผ่พระบรมโพธิสมภารให้คนยากคนจนได้อยู่ได้ร่มใต้เงาพระบารมี ได้ที่อยู่ที่ดี ไม่ใช่มุ่งการพัฒนาอย่างบ้าคลั่งตามฝรั่งในระบบโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลกระทบในทางลบมาถึงสำนักงานทรัพย์สินเองด้วย และอาจถึงสถาบันอันสำนักงานนั้นเป็นตัวแทนอีกด้วย

สิ่งซึ่งสมัชชาคนจนต้องการนั้นคือสิทธิที่แท้ของราษฎร หรือการปกครองในทางสันติประชารธรรมนั่นเอง กล่าวคือคนเล็กคนน้อยควรมีส่วนมีเสียงในการร่วมตัดสินใจตัดสินใจของพวกเราและของส่วนรวมทั้งหมด โดยที่เขาไม่เพียงแต่เป็นเพียงเครื่องเล่นของห้วคณะเนนของพรรคการเมืองเท่านั้น และเขาต้องการเห็นสังคมที่เป็นอยู่อย่างชุมชนดั้งเดิม แม้จะปรับตนให้ทันสมัย ก็เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย โดยไม่ทิ้งกำพืดเดิมและภูมิปัญญาชาวบ้าน และอยู่กินกันอย่างบรรสานสอดคล้องกับธรรมชาติ

สิ่งซึ่งสมัชชาคนจนได้ปฏิบัติมาในรอบกึ่งทศวรรษนี้นั้น เขาได้ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและนักเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นจำนวนมิใช่น้อย ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยที่พวกเขาเองได้สร้างเครือข่ายในการพึ่งตนเอง อย่างที่มีเศรษฐกิจพอเพียง และสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมตัดสินใจตัดสินใจให้สมัชชาคนจน และที่สำคัญคือพวกเขาอยู่กินกันอย่างเคารพธรรมชาติ โดยเลือกวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อย่างมีความสันโดษเป็นเจ้าของเรือนตามแบบวัฒนธรรมของบรรพชน

เอกลักษณ์ของสมัชชาคนจนที่มีต้นอันติดดินนี้แล ที่ช่วยให้พวกเขาเลี้ยงตัวเองได้โดยล้มมาชีพ แม้จะถูกแย่งที่ทำกินไป ถูกแย่งน้ำแย่งป่าไป โดยเขาใช้เวลาเรียนรู้และต่อสู้เพื่อความยุติธรรมทางสังคม ทั้งในระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ซึ่งเราต้องตราไว้ว่านายบารุง คะโยธนา นั้นเคยรับเป็นผู้บริหารสมัชชาเกษตรกรรมนานาชาติมาแล้ว โดยมีชาวอเมริกันมาเป็นเลขานุการให้ นางสาวนินดา ดันติวิทยาพิทักษ์ ก็ได้รับเชิญให้ไปร่วมสัมมนานานาชาติมาแล้ว ทั้งที่ปารีสและวอชิงตัน (ภายหลังนี้ธนาคารโลกเชิญไปหารือเป็นพิเศษ) หากรัฐบาลไทยยึดหนังสือเดินทางของเธอไป เธอจึงไปต่างประเทศไม่ได้

ไม่ว่าการรวมตัวของสมัชชาคนจน ณ ที่ใด จะเป็นที่หน้าทำเนียบรัฐบาลหรือบนสันเขื่อนปากมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี ณ ที่นั้น ๆ ย่อมเป็นชุมชนปลอดภัยอย่างมุษ ที่พึ่งตัวเองได้ แม้จนโคลนตมในคลองพระราม ๕ เขาก็เอาขึ้นมาปลุกผัก ปลุกสมุนไพรได้ มิใช่ต้องเอ่ยถึงการทำมาค้าขายอย่างอื่น ๆ

ความสุขสำหรับพวกเขาคือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อย่างเอื้ออาทรต่อกัน อย่างมีวิถีชีวิตอันเรียบง่าย หากไม่ปลอดภัยจากศิลปวัฒนธรรม พุดเป็นภาษาอังกฤษก็คือพวกนี้เน้นที่ More Being ในขณะที่คนที่ติดอยู่ในลัทธิบริโภคนิยมเน้นในเรื่อง More Having

สำหรับพวกองค์กรเอกชนและปัญญาชนที่เกี่ยวข้องอยู่กับสมัชชาคนจนนั้นเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พวกเราช่วยเขาในทางวิชาการหรือในการอาราธนาพระมาช่วยให้เขาฝึกล้มมาปฏิบัติ ให้ได้ประยุกต์พุทธศาสนาอย่างผสมสมัย ให้เขารู้จักใช้ภาษาที่พวกเขาจะเข้าใจได้ รวมถึงการบริหารจัดการบางอย่างบางประการ ในขณะที่ชาวบ้านมีภูมิปัญญาดั้งเดิมและคุณธรรมดั้งเดิมเป็นพื้นฐาน ที่เป็นจริยธรรมอันสำคัญ เมื่อมารับความรู้ส่วนเกิน จึงซึมลงไปของคุณงามความดี ที่ประสานกันได้อย่างน่าชื่นชม

ในบ้านเมืองเราและในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นี้ทั้งหมด ถ้าชุมชนตามชนบทต่าง ๆ มีความเชื่อมั่นในตนเองและพึ่งตนเองได้ อย่างมีวิถีชีวิตอันเรียบง่าย ทั้งยังประกอบไปด้วยธรรมะขั้นพื้นฐาน โดยปลอดภัยไป

จากการเอาวัดเอาเปรียบจากภายนอก นี่แหละคือคำตอบในทางสันติประชาธรรม และนี่มิใช่หรือที่เป็นไปได้เป็นอย่างดีกับโครงการลุ่มแม่น้ำแม่กลองของนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่เสนอให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ และมหิดล ทำกิจกรรมร่วมกัน ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เศษ ๆ แต่แล้วข้าราชการไทยก็หาเหตุให้โครงการอันประเสริฐนี้ของนายป๋วยต้องล้มเลิกไป โดยที่ถ้าสมัชชาคนจนและชุมชนนอกกระแสหลักต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถเอาชนะอุปสรรคได้ หากนายป๋วยทราบได้โดยญาณวิไล ท่านคงอนุโมทนาสาธุการเป็นที่ยิ่ง

ผลแห่งความสำเร็จดังกล่าวก็คือ คนจนจะร่วมมือกันผลิตผลเพื่อป้อนความต้องการพื้นฐานของชีวิต โดยอาศัยทรัพยากรของตนและความชำนาญที่ตนได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพชน ด้วยการพึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการให้ทรัพยากรอย่างประหยัดและอย่างเคารพนับถือ โดยนึกเผื่อแผ่ไปถึงอนุชนอีกเจ็ดชั่วคนต่อไปอีกด้วย

ท่านมหาตมะคานธีเตือนเราเป็นภาษาอังกฤษว่า Not mass production but production by the masses อย่างแรกคือผลผลิตของโรงงานขนาดยักษ์ โดยที่อย่างหลังนั้นมหาชนช่วยกันผลิตด้วยน้ำพักน้ำแรง ดังที่สาทิศ กุมาร บรรณารักษ์การ Resurgence อันเป็นนิตยสารทางเลือกที่สำคัญของอังกฤษ และอธิการ Schumacher College ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษานอกกระแสหลักแห่งอังกฤษ กล่าวว่่า *“ผลผลิตจากโรงงานนั้นสนใจแต่จะผลิตให้ได้ในทางปริมาณ ในขณะที่มหาชนผลิตอะไร ๆ ออกมานั้น ความสนใจไม่ได้อยู่ที่ผลผลิตเท่านั้น แม้ขบวนการผลิตและผู้ผลิตก็น่าทึ่งยิ่งนัก”*

แท้ที่จริง การพึ่งตนเองนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของชาวพุทธ หรือของชุมชนชาวเอเชียอาคเนย์แทบทั้งหมด การมีวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากการพึ่งพาระบบตลาดและลัทธิบริโภคนิยม ไม่ได้หมายความว่าเพื่อกลับไปหาสมัยหิน หรือกลับไปอยู่ป่า หากหมายถึงชุมชนที่พึ่งตนเองได้นั้น มีระบบเศรษฐกิจที่เน้นในเรื่องการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ เหลือจึงขาย โดยอาศัยคลังข้าว คลังควาย สหกรณ์ ฯลฯ ดังที่พระกับฆราวาสเริ่มขึ้นในหลายชุมชนมาแล้วอย่างได้ผล ยิ่งเกิดเงินตราท้องถิ่น เพื่อสกัดการเดินสะพัดของเงินตราออกนอกหรือหลังเข้ามาจากนอก ย่อมสกัดกั้นความต้องการซื้อหรือการเสพของที่พึ่งเพื่อฟุ่มเฟือยได้มาก

เมื่อเน้นที่เศรษฐกิจชุมชน แทนที่คนจนจะผลิตอะไรถูก ๆ เพื่อคนรวยหรือเพื่อป้อนระบบอุตสาหกรรมในเมืองไทยซึ่งรับใช้บรรษัทข้ามชาติอีกทีหนึ่งนั้น กิจกรรมของชนบทย่อมเป็นไปในระดับเล็ก หรือระดับกลาง แม้การใช้เทคโนโลยี ก็จำเพาะเทคโนโลยีที่เหมาะสมเท่านั้น ถ้าจะใช้ปุ๋ย ก็เป็นปุ๋ยธรรมชาติ ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ทั้งนี้ต้องไม่ให้มีการทำลายล้างธรรมชาติในทางใดทางหนึ่งเอาเลย

ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ การผลิตต่าง ๆ ทางเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรม ย่อมมีการตกลงร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยที่แต่ละชุมชนจำต้องต่างกันออกไป แต่ละชุมชนย่อมยึดเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบรรทัดฐานด้วยเสมอไป

การกระจายอำนาจและความเสมอภาคนั้นเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่ง และการโยงใยถึงกันในแต่ละชุมชนก็สำคัญเช่นกัน โดยต่างก็พึ่งตัวเองได้ หากแลกเปลี่ยนวัสดุสิ่งของและความรู้ความชำนาญซึ่งกันและกันได้ โดยที่ถ้าชุมชนเหล่านี้ร่วมตัวกันด้วยสามัคคีธรรมและวัชชีธรรมได้อย่างเข้มแข็ง ก็ย่อมป้องกันการรุกรานเข้ามาของระบบโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและลัทธิบริโภคนิยมได้ด้วย

จากจุดยืนเช่นนี้เองที่แต่ละชุมชนของคนยากคนจนจึงจะเงยหน้าอ้าปากได้อย่างสมศักดิ์ศรี โดยมีความร่ำรวยทางสังคม ทางวัฒนธรรม และทางศาสนธรรมพร้อม ๆ กันไป กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยที่ความร่ำรวยดังกล่าวหมายถึงความสมดุลกันทางธรรมชาติและคามยุติธรรมในสังคมนั้น ๆ ด้วยเสมอไป

ยิ่งถ้าคนจนมีส่วนร่วมร่วมกับชนชั้นกลาง ทางด้านการตัดสินใจชะตากรรมเพื่อส่วนรวม ด้วยวิถีทางของประชาธิปไตย ที่เนื้อหาสาระ ยิ่งกว่ารูปแบบ ประเทศชาติทั้งหมดก็จะมีความมั่นคง มั่นคง ทั้งทางศีลธรรม และศิลปวัฒนธรรม พร้อม ๆ กันไปกับเศรษฐกิจและการเมือง นี่แหละคือองค์รวมของสุขภาพสำหรับคนไทย

## II

ที่ทั้งสังเกตก็คือ เมื่อสองปีมานี้เองที่ชนเผ่า ที่เราเรียกว่าชาวเขาทางภาคเหนือ นั้น ได้ตั้งมหาวิทยาลัยคนจนขึ้น เพื่อเรียนรู้ในเรื่องปัญหาทางนิเวศวิทยา ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง พร้อม ๆ กับชนปวงเก่า ก็ช่วยสอนคนปวงใหม่ ให้เข้าใจภูมิธรรมดั้งเดิมของเขาด้วย

นายอินดีที่ชนเผ่าก็ร่วมมือกับสมาชิกคนจน และมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ซึ่งเกิดจากพวกอาจารย์หัวก้าวหน้า ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งก็มีส่วนร่วม ทั้งกับมหาวิทยาลัยคนจนและสมาชิกคนจน โดยมีเสมสิกขาลัยเป็นน้ำกระสายอยู่ด้วยบ้าง

สำหรับทางภาคอีสาน สมาชิกของสมาชิกคนจนซึ่งชุมนุมกันอยู่ทางเขื่อนปากมูล ที่จังหวัดอุบลราชธานีนั้น แม้การต่อต้านคัดค้านรัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตจะไม่ได้ผล ผลที่ได้ก็คือชุมชนที่นั่นปรับปรุงวิถีชีวิตของพวกเขาอย่างน่าสนใจนัก เช่น

- (๑) การเกษตรของพวกเขาเป็นไปอย่างธรรมชาติ เพื่อกินกันเอง เหลือจึงขาย การประมง ก็เช่นกัน
- (๒) หลายคนรวมตัวกันดูแลพวกเขาตนเอง ทางสุขภาพอนามัย ใช้ทั้งการนวด การอบ การสมุนไพร ตลอดจนไปจนทำสบู่ ยาสระผม ฯลฯ เหลือจึงขาย
- (๓) เขาปลูกเรือนกันเอง ผลิตเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มกันเอง รวมถึงเสื้อ แห อวน และอื่น ๆ เหลือแล้วจึงขายเช่นกัน
- (๔) เมื่อมีกิจกรรมทางการค้าเกิดขึ้น จึงโยงโยงธุรกิจกับชุมชนอื่น ๆ โดยอาศัยเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน แม้จะใช้สื่อสมัยใหม่อย่างอินเทอร์เน็ตด้วย
- (๕) เกิดกลุ่มเยาวชนขึ้นมารองรับภูมิปัญญาจากผู้ใหญ่อย่างน่าสนใจ รวมถึงกิจกรรมทางด้านดนตรีและศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ
- (๖) เด็กเองเริ่มเรียนกันเองกับผู้ใหญ่ โดยโยงโยงถึงโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ที่กาญจนบุรี และเสมสิกขาลัย ที่อาคารวงศ์สนธิ จังหวัดนครนายกอีกด้วย โดยที่ถ้าเยาวชนปลอดพันธไปจากการศึกษาแบบรัฐที่ถูกระบบทุนนิยมกำหนดอยู่ นี่แหละคือรากฐานของอิสรภาพที่แท้

ถ้าสภาพความทุกข์ยากของมหาชนและความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสภาวะทุกข์ เหตุของทุกข์ย่อมมาจากลัทธิทุนนิยมและบริโภคนิยมที่เพิ่มความโลภโกรธหลงให้แทบทุกคนและแทบทุกวงการ อย่างน้อยก็ในหมู่นชนชั้นกลางและชนชั้นสูง รวมทั้งชนชั้นล่างที่ตกเป็นเหยื่อของการล้างสมองหรือโฆษณาชวนเชื่อด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างชาญฉลาด

การออกจากสภาวะทุกข์ดังกล่าวนี้ ได้เอ่ยถึงตัวอย่างมาบ้างแล้ว ว่าความเลวร้ายและกตัญญูจากเบื้องบน ช่วยให้นักขังล่างเริ่มรู้เท่าทันและรวมตัวกันต่อสู้อย่างเป็นขบวนการ ถึงกับสร้างสัมพันธมิตรในระดับชาติและนานาชาติ เพื่อตรวจสอบและต่อต้านเผด็จการโดยบริษัทข้ามชาติ

ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมอย่างใหม่ได้เพิ่มความแตกต่างทางชนชั้นในแนวทางของเศรษฐกิจสังคมนิยม ๆ กันนั้น ระบบประชาธิปไตยก็แพร่ขยายออกไปเรื่อย ๆ แม้จะเป็นเพียงในทางรูปแบบก็ตามที่

ถ้าปราศจากสติ อย่างไม่รู้ตัวทั่วพร้อม จะเห็นว่าเป็นภัยอันตราย เพราะประชาธิปไตยแบบปลอม ๆ มักโยนไปหาประชาธิปไตย โดยเปิดโอกาสให้บริษัทข้ามชาติและสถาบันระหว่างชาติ เช่น ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศและองค์การการค้าโลก เข้ามาอยู่ใต้อาณัติของระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมในแต่ละประเทศ ย่อมก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย การเลือกตั้งแต่ละครั้งก็เพียงเปลี่ยนหน้านักการเมือง เข้าตำราว่าอับริยไพบัญญา โดยประชากรราษฎรแทบไม่ได้รับอะไรในทางที่ดีขึ้นเอาเลย แต่ถ้าเราใช้วิจารณญาณ ก็จะเห็นได้ว่า สังคมการเมืองในทางประชาธิปไตย แม้จะโดยรูปแบบ ก็อาจหาทางให้มีการเปลี่ยนแปลงไปได้โดยสันติวิธี และถ้าเราช่วยกันสร้างฐานล่างให้เข้มแข็ง อย่างเป็นธัมมิกสังคมนิยม โดยโยงมาถึงชนชั้นกลาง ให้เกิดทัศนคติที่ไม่ยอมแพ้และไม่โกรธเกลียดชนชั้นปกครอง หรือบริษัทข้ามชาติ หากให้รู้เท่าทันบุคคลและกิจการนั้น ๆ อย่างใช้ปัญญาเป็นหลัก เราก็น่าจะเอาชนะอุปสรรคทั้งหลายทั้งปวงได้ แม้จะไม่ถนัดนักหรือเร็วนักก็ตาม

สิ่งแรกที่จำต้องสรรค์สร้างคือชุมชนของเรา ซึ่งควรเป็นไปในทางที่โปร่งใส รับผิดชอบร่วมกัน ตัดสินชะตากรรมร่วมกัน พร้อมทั้งจะเรียนรู้จากบรรพชน โดยหาทางให้เยาวชนภูมิใจในภูมิธรรมท้องถิ่นอันหลากหลาย เพื่อเอาชนะลัทธิบริโภคนิยมซึ่งเป็นวัฒนธรรมหนึ่งเดียวแบบอเมริกันนั่นเอง

ถ้าเราสามารถสร้างชุมชนเช่นนี้ขึ้นได้ ดังในเมืองไทยเองก็เกิดชุมชนเช่นนี้ขึ้นมาแล้วในชนบท แม้สลัมในเมืองบางแห่งก็เป็นชุมชนที่เข้มแข็งเกินกว่าค่านวชนอกจะเข้าใจได้ ดังชุมชนบ้านครัวในกรุงเทพฯ เป็นตัวอย่าง พร้อม ๆ กันนั้นชุมชนเช่นนี้ต้องโยงไปยังชุมชนอื่น ๆ ทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งก็เกิดขึ้นแล้วในรอบกึ่งทศวรรษนี้ ทั้งหมดนี้ต้องมีนสติการไว้ เพื่อเอาชนะให้จงได้ซึ่งโลก (บริโภคนิยม ทุนนิยม) โกรธ (ความรุนแรงในทุกรูปแบบ ตลอดจนการรวมศูนย์อำนาจ การผูกขาดทางการเมือง หรือกิจกรรมอันปราศจากการตรวจสอบ รวมถึงกองทัพ และทุกสถาบันที่ตรวจสอบไม่ได้ วิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นชาติ ศาสน์ หรือกษัตริย์ก็ตาม ถ้าตรวจสอบได้อย่างโปร่งใส โดยให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ได้ สถาบัน ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ก็ควรคงอยู่คู่ประเทศชาติได้ ถ้ามหาชนต้องการสถาบันนั้น ๆ) หลง (โดยเฉพาะก็ผู้เชี่ยวชาญ ระบบการศึกษา ระบบการแข่งขัน และลัทธิปัจเจกนิยม รวมถึงระบบตลาดที่อ้างว่าเสรี รวมถึงเสรีภาพและอิสรภาพที่จอมปลอมต่าง ๆ อีกด้วย)

การเอาชนะโลกโกรธหลงที่เป็นรูปธรรมในสังคมปัจจุบันไม่ใช่ของง่าย แต่ถ้าร่วมมือกัน อย่างมี จริยธรรมเป็นพื้นฐาน โดยรู้จักโยงหัวใจให้เข้าถึงหัวสมอง อย่างอ่อนน้อมถ่อมตน และอย่างใจเย็น พร้อมทั้ง ความอดกลั้นอดทน จนบ่มเพาะสติปัญญาให้รอบรู้ถึงพญามารที่เป็นตัวกระตุ้นความโลภโกรธหลงดังกล่าว น่าจะเอาชนะมันได้ เพราะแม้บรรษัทข้ามชาติจะจ้างคนที่เฉลียวฉลาดเป็นอย่างยิ่งไว้รับใช้มัน และมี เทคโนโลยีที่ล้ำสุดเป็นกลไก แต่มันปราศจากความโปร่งใส ปราศจากความชอบธรรมใด ๆ ลึน

เมื่อเกิดสหภาพโซเวียตขึ้นใหม่ ๆ ใคร ๆ ที่รังเกียจลัทธิทุนนิยม พวกกันเห็นว่ามันคือทางออกใน ทางสังคมนิยม มีเพียงยอร์ช ฮอเวล คนเดียวที่เห็นว่าสหภาพโซเวียตจะดำรงคงอยู่ไม่ได้ เพราะปราศจาก ความชอบธรรมใด ๆ ในการปกครองประเทศ รวมถึงบทบาทในนานาประเทศ ซึ่งก็ใช้แต่ความรุนแรงอย่าง เลวร้าย ตามวิถีทางของเผด็จการ

ไม่มีใครเชื่อถ้อยคำของยอร์ช ฮอเวล เมื่อ ๖๐ ปีก่อน แต่แล้วเขาก็เป็นศาสตราจารย์ที่ทำนาย หายทักได้ถูกต้อง ดังเช่นจักรวรรดิอังกฤษ ที่ยิ่งใหญ่กว่าสหภาพโซเวียต และรุนแรงน้อยกว่า และอ้างความ ชอบธรรมได้อย่างฉลาดกว่า ก็ถึงกาลอวสานได้ โดยการนำของคนที่มุ่งผ้าเดียวเพียงผืนเดียว หากมันคงใน ทางศาสนธรรมและจริยธรรม โดยมีมหาชนร่วมในขบวนการอย่างชาญฉลาด โดยมีศีลธรรมและอหิงสธรรม เป็นแกนกลาง ถ้าอุดมคติของท่านมหาตมะไม่ถูกผันแปรไป ในทางตรงกันข้าม โดยศิษย์ที่ใกล้ชิดของท่านเอง ชมภูทวีปอาจเป็นคำตอบให้คนร่วมสมัย ดังพระบรมศาสดาเป็นตัวอย่างมาก่อนแล้วเมื่อสองพันห้าร้อยปีโน้น

บทเรียนจากอดีต ดังที่ท่านราชบัณฑิตจากฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ในตอนต้นนั้น อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ โดยเราต้องมีคุณธรรมและศาสนธรรม โดยไม่จำกัดนับถือศาสนาตามรูปแบบ ดังนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็น ตัวอย่างให้เราได้ดีในเรื่องนี้ และจากคุณธรรมส่วนตัว ที่พร้อมจะเรียนรู้จากอดีตและจากปัจจุบัน เพื่อเข้าใจ ถึงโครงสร้างอันยุติธรรม ทั้งในระบบการค้านานาชาติ และการผูกขาดโดยบรรษัทข้ามชาติ เราอาจร่วมมือ กับกัลยาณมิตร ในและนอกชุมชน ในและนอกประเทศ

แม้มหาวิทยาลัยจะเป็นตัวแทนของโครงสร้างอันเลวร้าย แต่ก็อาจสร้างชุมชนเล็ก ๆ ขึ้นใน มหาวิทยาลัยก็ได้ ให้เกิดกัลยาณมิตรขึ้นในระหว่างครูกับศิษย์ ศิษย์กับศิษย์ และครูกับครู โดยโยงออกไป นอกสถาบันและนอกประเทศ ยิ่งเข้าไปสัมผัสกับความทุกข์ยากของคนยากคนจน คนปลาย้อปลายแขน นั้นคือการเรียนรู้อันสำคัญนัก ดังนายป๋วยเริ่มมาแล้วกับโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนาและมูลนิธิบูรณะชนบท และทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็เกิดมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนขึ้น ซึ่งโยงโยถึงมหาวิทยาลัยคนจนและสมัชชา คนจนอย่างน่าสนใจมิใช่น้อย

การต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจโลกที่ครอบงำเราอยู่นั้น นอกจากรู้เท่าทันมันแล้ว ยังต้องหาทางเลือกที่ เหมาะสมให้ได้อีกด้วย โดยที่ทางออกจากกระแสหลักต้องเป็นไปทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชนท้องถิ่น และระดับชาติ ตลอดจนนานาชาติ

หากต้องหาทางสะกดรอยและรู้เท่าทันบรรษัทข้ามชาติและสถาบันระหว่างชาติ ให้หน่วยงานนั้น ๆ รับผิดชอบกับมหาชนให้จงได้ อย่าให้อะไร ๆ ที่แอบแฝงอยู่ รอดพ้นสายตามหาชนไปได้ ถ้ารัฐบาลไม่ทำ หน้าที่ในการตรวจสอบสถาบันระหว่างชาติ ประชาชนต้องทำ และเร่งให้รัฐทำด้วย

พร้อมกันนั้นก็ต้องอย่านึกว่ารัฐบาลเป็นเอกภาพ ธนาकारโลกเป็นเอกภาพ บรรษัทข้ามโลกเป็นเอกภาพ เราควรรหาทางสนทนาวินิจฉัยสะกนตี ๆ ในนั้น ให้เขาพยายามหันทิศทางของหน่วยงานนั้น ๆ มาในทางลด โลกโกรธหลงให้จงได้ ถ้าเจรจากันไม่รู้เรื่อง หรือรู้เรื่อง ก็ต้องใช้การเดินขบวนและวิธีประท้วงอื่น ๆ ด้วย

ยกตัวอย่างธนาคารโลก ประธานคนปัจจุบันได้ขอให้ผู้นำทางศาสนามาร่วมเจรจาทวิภาคีกับเขาและนักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำของเขา เพื่อเปลี่ยนทิศทางของธนาคารโลก เพื่อแก้ไขเยียวยาความยากจนให้หมดไป ดังเกิด World Faiths and Development Dialogue ขึ้นมาแล้วเมื่อไม่กี่ปีมานี้ นี่คือการผลักดันกันและกันในระดับสูง และในธนาคารโลกเองก็มีหน่วยงานใหม่เกิดขึ้น ชื่อ Poverty Group นับเป็นครั้งแรกที่หน่วยงานนี้ออกไปฟังคนยากไร้ และนำคำของคนเหล่านั้นมา สื่อให้ชนชั้นนำ ในธนาคารและในระดับผู้นำของทุก ๆ รัฐบาลรับทราบ ดังหนังสือชื่อ Voices of the Poor ได้ผลิตออกมา ๒ เล่มแล้ว นับว่ามีอิทธิพลกันออกไปจากนี้แล้ว หน่วยงานนี้ในธนาคารโลกยังเชิญตัวแทนคนจนไปสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะกันมา ๒-๓ ครั้งแล้วด้วย โดยทางฝ่ายไทยมีนายประชา หุตานุกัฏ และนางสาวรสนา โตสิตระกูล ไปร่วมด้วยกับอีก ๒ คน โดยเราต้องเข้าใจว่าบุคคลทั้งสองนี้ คงไม่เป็นคนที่ธนาคารโลกจะซื้อหรือตบตาได้ง่าย ๆ แม้กระนั้นการติดต่อกับสถาบันหลัก และหน่วยงานซึ่งมีองค์การพหุภาคีอยู่ใหญ่มาก ยังกีดกันคนยากจน จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เราต้องมีความสังวรไว้เป็นประการสำคัญ แต่การไม่สังสรรค์สนทนากับเขาเสียเลยก็หาควรไม่

ไม่ว่าการสนทนาปราศรัยจะได้ผลหรือไม่ เราก็ต้องแจ้งให้มหาชนทราบตลอดเวลาถึงผลแห่งการคืบหน้าจากการสนทนา นั้น ๆ หรือหาไม่ ถ้าไร้ผล บางครั้งก็ต้องมีการเดินขบวนประท้วง และการประท้วงทางสื่อมวลชนอีกด้วย ดังข้าพเจ้าได้ไปร่วมมาแล้วในเรื่องการสร้างเขื่อนในทิเบต โดยรัฐบาลจีน ด้วยเงินช่วยเหลือจากธนาคารโลก

ข้าพเจ้าร่วมเดินขบวนกับคนอื่น ๆ ประมาณ ๘ พันคน ณ กรุงวอชิงตัน จากทำเนียบขาว ผ่านธนาคารโลกไปสู่สถานทูตจีน เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๓๓ ก่อนคณะกรรมการอำนวยการธนาคารโลกจะตัดสินใจเรื่องการสร้างเขื่อนนี้หนึ่งสัปดาห์ ผลก็คือคณะกรรมการสั่งให้ล้มโครงการนี้เสีย ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงเพราะการเดินขบวน ซึ่งปรากฏเป็นข่าวแพร่หลายไปทั่วโลก หากเพราะเราหารือกับคนที่เห็นใจเราในธนาคารโลกอยู่ก่อนแล้ว จนส่งคณะผู้สำรวจไปตรวจค้นข้อมูลในทิเบตอีกด้วย

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า การเอาชนะโครงการอันเลวร้ายนั้น ต้องใช้ทั้งสติและปัญญา และข้อมูลประกอบกับกัลยาณมิตรในค่ายฝ่ายตรงกันข้าม โดยที่ในฝ่ายเราเองก็ต้องสมัคสมานสามัคคีกันอย่างสันติวิธี จนสามารถโน้มน้าวใจให้มหาชนมาสู่หนทางที่ถูกต้องและดีงามได้

พร้อมกันนี้ เราก็ต้องปรับปรุงชุมชนทางเลือกไว้ให้พร้อมสรรพ โดยที่พรรคเขียวก็เป็นคำตอบอย่างหนึ่งจากระบบพรรคการเมืองที่แล้ว ๆ มา แม้เวลานี้พรรคดังกล่าวยังง่อนแง่นคลอนแคลนอยู่ในยุโรปและออสเตรเลีย แต่ในเมืองไทย เราน่าจะดำรงชีพพรรคการเมืองนอกกระแสผู้นำได้แล้วกระมัง โดยดูบทเรียนจากพรรคเขียวของฝรั่งเป็นตัวอย่างก็ได้

อนึ่ง เราต้องสร้างสื่อทางเลือกขึ้น ให้เข้มแข็ง ไม่แพ้สื่อสารมวลชนที่บริษัทข้ามชาติหรือนักธุรกิจภายในชาติ และรัฐบาลควบคุมอยู่ โดยการเน้นที่โลกโกรธหลง นำยินดีที่สื่อทางเลือกก็เริ่มขึ้นมาจากรากหญ้าขึ้นมาแล้ว โดยมีคณะวาระยั้งที่เราติดต่อยู่ในภูมิภาคนี้ และคณะนี้ชนะการประกวดวิดีโอที่ประเทศแอฟริกาใต้ในเรื่องสื่อทางเลือกเอาเลยทีเดียว สามัทธิรยาที่ทำงานด้านนี้เป็นชาวมาลาเยเซียชายจีน ซึ่งไปสอนชาวเขาในลาว ในอินเดีย ให้สามารถสร้างสื่อทางด้านวิดีโอได้เองด้วย อย่างน่าประทับใจนัก วิดีโอของเขาเรื่ององค์การการค้าโลกกับผลกระทบถึงแรงงานสตรีในศรีลังกา เกาหลีใต้ และไทย ได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดี ออกอากาศในสหรัฐ ณ ทุกช่องของโทรทัศน์กระแสหลัก ตอนประชุม WTO คราวที่แล้ว เพื่อปลุกมโนธรรมสำนึกของมหาชนให้เห็นโทษของระบบการค้าที่อ้างว่าเสรี



ยังระบบเศรษฐกิจชุมชนและเงินตราท้องถิ่นก็เริ่มแพร่หลายขึ้นในหลายต่อหลายประเทศ แม้รัฐบาลไทยและข้าราชการไทยยังไม่เข้าใจในเรื่องนี้ จึงเป็นดั่งขัดขวางตลอดมา แต่แล้วฝ่ายรัฐที่ขัดขืนราษฎรอย่างไม่เป็นธรรม แม้จะใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในฝ่ายธรรม ก็ต้องพ่ายแพ้ธรรมะ หากฝ่ายธรรมะต้องใช้ขันติธรรมและกุศโลบายอย่างแยบคาย

ที่สำคัญเหนืออื่นใดของทางออกจากทุกขสังขารทางสังคัม คือ นอกจากรู้ถึงต้นสายปลายเหตุแห่งความทุกข์แล้ว ต้องมีปรัชญาชีวิตและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เลือกที่จะไม่แก่งแย่งแข่งขัน ไม่ได้เต้าไปในทางบันไดที่อ้างว่าเป็นความสำเร็จ มีเวลาภาวณา มีเวลาหาความงามจากธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมและภูมิธรรมท้องถิ่น โดยที่การเรียนรู้จากข้อมูลต่าง ๆ และหนังสือใหม่ ๆ ในทางที่ต่างไปจากกระแสหลักก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญรวมอยู่ด้วย

กล่าวโดยสรุปก็คือ พุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นใดก็ได้ สอนให้เราเอาชนะระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดย ๓ สถานะคือ

- (๑) การหาความสุขพื้นฐานอย่างง่าย ๆ ฟุ้งของปลอมน้อย ฟุ้งของจริงมาก
- (๒) แนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ ลดการแก่งแย่งแข่งขัน หันมารู้จักการไม่เอาเปรียบตนเองและผู้อื่น เอื้อเพื่อเกื้อกูลกันและกัน
- (๓) เข้าใจในเรื่องการโยงใยถึงกันอย่างเป็นอิทัปปัจจยตา ให้เคารพไม่แต่เพื่อนมนุษย์ หากรวมตลอดถึงสรรพสัตว์ และทุก ๆ ส่วนของธรรมชาติ โดยเราเองก็มีความอ่อนน้อมถ่อมตนอย่างมีความบรรสานสอดคล้องกันระหว่างร่างกายกับจิตใจ หัวใจกับหัวสมอง และกับเพื่อนมนุษย์ และเพื่อนร่วมทุกข์ทั้งหมดในสกลจักรวาล

ขอย้ำว่าความสุขในทางพุทธศาสนานั้น เน้นที่ความพอดี รู้จักพอ ไม่ตะเกียกตะกายในการแสวงหา รู้จักวางท่าทีที่ถูกต้องกับทรัพย์ กับอำนาจ โดยรู้ดีว่าความสุขชนิดใดให้โทษ ชนิดใดให้คุณ ไม่ได้ว่ายิ่งมากยิ่งดี ถ้าเรารวยขึ้นมาหรือมีอำนาจขึ้นมา บนความทุกข์ยากของผู้อื่น สัตว์อื่น รวมถึงการทำลายล้างธรรมชาติ นั่นคือความสุขปลอม

ความสุขที่แท้จริงอยู่กับการลดตัณหา ลดความทะยานอยาก ลดการติดยึดต่าง ๆ โดยหันมาหาทาน การให้ ศิล ความเป็นอยู่อย่างปกติ และภาวณา เพื่อออกงามทางสติปัญญาและจิตใจ เพื่อเข้าใจอะไร ๆ ตามสภาพความเป็นจริง แล้วจะเกิดความกรุณา เอื้ออาทรต่อคนอื่น สัตว์อื่น โดยเฉพาะก็ผู้ยากไร้

จากความจริงที่ว่า สังคมหรือชุมชนที่ดี คือสังคมที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสมหรือสมดุล สมาชิกในชุมชนมีความพอใจในวิถีชีวิตอันเรียบง่าย โดยเกื้อกูลกันและกัน ฟุ้งพากันและกัน โดยขยายความข้อนี้ออกไปยังชุมชนอื่น ๆ ด้วย

คนที่อยู่อย่างเรียบง่าย พร้อมจะแบ่งสันปันทรัพย์และอำนาจให้กันและกัน เคารพกันและกัน แทนการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ย่อมปลอดภัยจากการกดขี่ข่มเหง และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันไว้ ไม่ให้มีการเอาเปรียบเอาเปรียบกล้ากรายเข้ามาได้จากภายนอก

จากแง่มุมของฝ่ายพุทธ ความสุขของแต่ละคนไม่ขัดกับความสุขของชุมชน และความสุขของแต่ละชุมชนไม่ขัดกับความสุขของทุก ๆ ชุมชน ซึ่งควรโยงใยถึงกันและกัน โดยที่เมื่อชุมชนทางเลือกเช่นนี้แข็งตัวขึ้นได้ย่อมเกิดเป็นรัศมีสังคัม ธรรมสังคัมในระบบโลกาภิวัตน์ในบัดนี้ย่อมจะลดหรือหดตัวลง หากไม่ก็ต้องปรับตัวไปเป็นฝ่ายธรรมะ ถ้าเป็นเช่นนั้น นั่นแลคืออุดมคติของสันติประชาธรรม ซึ่งเป็นจริงขึ้นได้ในชีวิตเราแล้ว แม้จะไม่ง่ายนักก็ตาม

เมื่อเป็นไปได้เช่นนี้ ก็จะตรงกับคำของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุที่กล่าวว่า

“จักรวาลทั้งหมดเป็นสหกรณ์ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสหกรณ์ มนุษย์และสัตว์ก็เหมือนกัน รวมถึงต้นไม้และแผ่นดิน ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเราก็ทำงานอย่างสหกรณ์ เมื่อเราเข้าใจว่าโลกเรามีแต่การพึ่งพากันและกัน อิงอาศัยกันอย่างสหกรณ์ มนุษย์ทุกคนควรเป็นเพื่อนกัน ทั้งหมด เพราะเราตกอยู่ได้สภาวะแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คล้ายกัน ฉะนั้น เราควรสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีงาม ดังกับว่าสร้างสวรรค์บนดิน ถ้าชีวิตของเราไม่ตั้งอยู่บนความจริงที่ว่านี้ เราทั้งหมดก็ย่อมต้องปลาสนาการไป”

ข้าพเจ้าเชื่อว่านายป่วย อึ้งภากรณ์ ย่อมจักเห็นด้วยกับคำกล่าวของพระคุณเจ้ารูปนี้ ซึ่งเป็นผู้ที่นายป่วยเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง และที่ข้าพเจ้ากล่าวมาทั้งหมดนี้ หากมีคุณความดีอยู่บ้าง ข้าพเจ้าก็ขอน้อมอุทิศแด่นายป่วย อึ้งภากรณ์ อย่างเป็นการบูชาบุคคลที่ควรบูชา นั้นแล





พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์  
ศูนย์รังสิต โทรศัพท์ ๕๖๔-๓๑๐๕ ถึง ๑๑  
ท่าพระจันทร์ โทรศัพท์ ๒๒๔-๓๓๕๖ ถึง ๘  
ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายธีรพงศ์ ประดิษฐ์กุล  
พ.ศ. ๒๕๔๔

วิสัยบัณฑิตผู้  
ไปเปลี่ยนไปแปรผัน  
ไปขึ้นไปลงหัน  
กายจิตวาตะพร้อม

ทรงธรรม  
ไปค้อม  
กลับกลอก  
เปรียบด้วยสัตยา

ป่วย <sup>ด้วย</sup> อังภากรณ์